

С. А. Шрапелъ
жену моему ^{II} Кн. Кн. Кн.
на Д. П. Тумма
в. 2. Кн. Кн. 1884
4^м Января.

Василъ Левски.

ВАСИЛЪ ЛЕВСКИ

(ДИЯКОНЪТЪ)

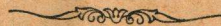
ЧЖРТИ ИЗЪ ЖИВОТЪТЪ МУ.

ОТЪ

В. СТОЯНОВЪ

Издава

Т. ГАТЕВЪ.

ПЛОВДИВЪ

Централна Печатница на Ед. Дионне

1883

67178

Димитър

По срѣдъ възпаванieto на генералските еполети, по срѣдъ френетическите урра и проливанието горѣщи сълзи надъ чуждите гробове и величае, не би било злѣ, ако тукъ тамъ си мѣркаше и пѣщо за наши работи, за наши хора. Най послѣ и ние сме народъ, боже мой, и ние имаме националенъ егоизмъ, чловѣческо достоинство, което трѣбва да тжржествува надъ чуждите авторитети, трѣбва да ни характеризира като народъ, а не безсѣзнателна самоунижающа са тжлна . . . Доволно сме кадили таманъ предъ ония идоли, за които никакъвъ споръ е немислимъ, че тѣ могатъ да бждатъ единъ день наши. Каквото и да правимъ тѣхните истински почитатели знаятъ, че нашите сълзи сж фалшиви, да не кажа пѣщо повече. „Признателностъ и братски чувства,“ викаме ние, и литературно, и дипломатически и частно по мѣжду си. А нема нашите собствени братия, нашитѣ херои (каквито и да сж тѣ), най-послѣ нашата гордостъ, не заслужватъ горните почести? Ако мнозина, доброжелатели желятъ да ни докажатъ, че ние сме прости смъртни, безъ минало и безъ велики хора, то трѣбва ли българската интелигенция да потвърди тоя горчивъ фактъ трѣбва ли тя да замижи и да утвърждава, че това е въ нашъ интересъ? Врѣме е вече да поглѣднемъ на около си.

Ако нашите велики мъже, не сж можали да достигнатъ величесто на Европейците, то и въ тоя случай, не тѣ сж гриви, а обстоятелствата и срѣдата, които сж прѣпятствували на пжрвите, а спомагали на вторите. Смѣлю можемъ да прѣдположимъ, че ако на Левеки на мѣстото бѣше кой-

то и да е то неговият кураж и надѣждите му, щѣха да се разбиятъ, още въ началото на неравната борба.

Човѣкъ който захваща отъ а, б, противъ когото е всичко — такава смѣлость, такава вѣра въ бъдещето!

При скудните свѣдения, които имаме на рѣка за животътъ и гигантската дѣятелностъ на славниятъ нашъ патриотъ, съ името на когото е озаглавена настоящата книга, ние рѣшихме да дадемъ гласностъ на онова, което знаеме за положителна истина. Азъ правя начало, за да дамъ поводъ на ония, които знаятъ, може би повече, за животътъ на безсмъртниятъ Дяконъ, така щото да имаме единъ день възможностъ за съставението на пълното му животоописание.

Задачата е една отъ най труднитѣ. За да се напише биографията на Василь Левски, значи да се състави историята на ония бжлгарски тайни общества, въ които участвуваше всичката бжлгарска интелигенция, които ся наричаха комитетии на които дѣятелността са захваща отъ 1870-75 год. Наистина, че Левски умрѣ по рано, но независимо отъ сѣбакви централни и частни комитети, той е работилъ предварително на своя глава, до като сжедини духовете цѣли петъ години (1865-70). Ни библиотека, ни вѣстници, ни въспоминания, ни нѣкакви си архиви съществуватъ, къмъ които да може да се обърне бжджиятъ биографъ на Василь Дяковътъ. Но що говоримъ ние? човѣкътъ, името на когото са е произнасяло и въ най-бѣдната колиба, за когото сж са приказвали толкова анекдоти, който е билъ извѣстенъ и въ баба-Алието, който ставаше предмѣтъ на разговоръ и въ заптийските одаи, не само че се е вардѣлъ да напише нѣкое писмо, не само че е унищожавалъ сѣбакви отправени до него писменни документи, съ които да украсимъ страниците на биографията му; но е мислѣлъ още денонощно по кой начинъ да сбрие и своитѣ чжрти. Днесъ черноокъ, съ шопски дрѣхи, събира са да купува добитѣтъ

на Плевненскиятъ сжжръ-пазаръ. послѣ нѣколко дня, съ шаечено даскалско палто и съ жълтъ девитъ на поясетъ, той купува училищни буквари отъ Дановата книжарница въ Пловдивъ. Въ тиха джлбока нощъ, когато сж свидѣтели само ясната мѣсечина и дрѣбните звѣзди, вѣрните му приятели, да кажемъ отъ Карлово напимѣръ, испращатъ го отъ вѣнъ градътъ къмъ Троянската пжтека. На другиятъ день, Иванъ Арабаджиятъ, отъ Царцово извѣстява на карловските братия че онзи, кешипътъ, едвамъ можалъ да избѣга отъ заптийските касатури въ Т. Пазарджикъ, отъ ханатъ на Червенъ Стоянь. Освѣнъ това, неустрашимиятъ бжлгарски бунтовникъ, който е носѣлъ на гжрбътъ си цѣла България, който съ двѣ неосторожни думи е можалъ да мѣтне вжжето нѣ хиляди бжлгари, отъ сѣкого ся е вардѣлъ да говори за своите велики планове и тайни намѣрения. А унизителното самохвалство: „азъ това направихъ, тжй и тжй мисля,“ е било чуждо за нашиятъ херой.

Вжжможно ли е да се напише така лесно биографията на тоя човѣкъ? Сичките негови другари, които сж го познавали отъ близо, които сж знаели пжтеките на Левски, — не живятъ днесъ. Гдѣ е Любенъ Каравеловъ? Гдѣ е Ботевъ, Ангелъ Кжичевъ, Д. Общиятъ, Колю Ганчовъ, Коли Райновъ, Димитръ Горовъ и пр.? — Въ черната земя, въ устата на балканскитѣ орли! — За да са разбере колко-годѣ, що за човѣкъ е билъ Левски, трѣбва да се посѣтятъ слѣдующитѣ нѣколко градове: Бугурешъ и други градове изъ Ромжния Карлово, Ловечъ, Т. Пазарджикъ София, Орхание, Пловдивъ, село Царцово, село Войнягово, г. Видень, Гложени и Изворъ. Хората, съ които трѣбва да са срѣшни човѣкъ въ тия градове излѣзватъ на нѣколко стотини. Сѣки разбира, че тукъ се иска трудъ познавание на хората, а най-главното: материални срѣдства. Кой ще ги даде? И въ двѣте свободни Бжлгarii, на които въ основата на съществуването има

турено и нѣщо отъ Левски, не е настанало още онова врѣме, щото да се признае и той за народенъ труженикъ. Доказателство за това е неговиятъ почнатъ ужъ паметникъ въ София, който се състои отъ нѣколко очукани камъци.— Туъжъ подъ тия камаци почива скромно славата на бжлгария! . . .

Сжщата почти мжнотия се срѣща и при сжбиранieto материалы за биографията на другите наши народни дѣйци: Хаджи Димитръ, Караджата, а най-много за буйния Херой на Радецки-Ботевъ, който въ послѣдните дни на животътъ си е водилъ такавъ образъ на животъ по различни Ромънски и Русски градове, щото никакви слѣди не е оставилъ за потомството. Колкото за Л. Каравеловъ-Бенковски, Воловъ, Каблишковъ и други, не ся явяватъ подобни мжнотли за съставението на животоописанията имъ, защото пжрвиятъ отъ тѣхъ, освѣнъ, че ни е оставилъ 5—6 годишни тѣчения отъ своятъ политически, а послѣ литературенъ вѣстникъ, описалъ е и една частъ отъ живота си въ своите вжспоменания, „Записки за България и бжлгарите.“ На послѣдните дѣятелността са сжстои само отъ по три мѣсеца: Февруарий, Мартъ и Априлий 1876 г., а подобенъ периодъ не е мжчно да ся изслѣдва. Наистина, че на Бенковски миналото са губи въ недостъпна Азия и Африка; но тая епоха отъ животътъ му не е твърдѣ важна.

За нашия Херой до сега са е писало по на про-страно само въ в. Селянинъ, издаванъ въ София, 1882 г. Безимениятъ авторъ са е косналъ твърдѣ повърхностно до животътъ и дѣятелността на Дияконътъ, за което и той самъ се признава; но при това, пусналъ е въ ходъ и нѣкои противерѣчия, а именно като говори за нѣкакъвъ си „Букурешки централенъ комитетъ“, отъ който Василь приемалъ заповѣди и наставления. Разбира се, че сичко това проистича отъ нѣмание на точни свѣдения и че почи-

таемиятъ авторъ, като не е билъ запознатъ съ дѣлата на Револуционерните комитети, основаваса на официалните слухове, распуснати най-напрѣдъ отъ Цариградските шпиони, че комитетътъ засѣдава въ Букурещъ. Така би постъпилъ сѣки на негово мѣсто, не посвѣтенъ въ тайната.

Никакви любовни сцени нѣма да срѣшнатъ читатели-те въ животътъ на Левски. Нѣма да срѣшнатъ тѣ за това, защото ги нѣма; а азъ отъ себѣ си неискахъ да ги сжздавамъ, не пожелахъ да правя фалшификация, защото ни единъ бунтовникъ незная да ся е лигавилъ съ „Ахъ и Охъ“, да се е плѣнилъ отъ черни очи, при сичко, че мнозина автори, когато захвашатъ да описватъ нѣкой встанникъ, срамъ ги е, ако тѣхниятъ Херой остане така сухъ, безъ нѣжни поглѣди. Азъ казахъ за моя Херой онова, което е положителна истина и което е той вжршилъ; а комуто ся види грубо неговото поведение и характерътъ му то нека го облагородява отпослѣ по вкусътъ на своята публика.

За сички погрѣшени и не точни факти, които би ся срѣбнали, азъ моля приятелите и другарите на покойниятъ, да ги поправятъ. Публично благодаря на Господа: Христо Ивановъ, Иванъ Арабаджията, П. Поповъ, К. Даскаловъ, Докторъ Рашко и пр. които ми доставиха нѣкои свѣдения за животътъ на Левски.

I.

ВАСИЛЪ ЛЕВСКИ Дияконитъ се е родилъ въ Карлово, Пловдивски Окржгъ, два-три дена прѣдъ или послѣ Петровденъ 1837 година, отъ родители чисто българи, хора отъ срѣдна ржка. Баща му са е казвалъ Иванъ Кунчевъ, а майка му Гина Кара-Иванова. Той ималъ и други още двама братия Христо и Петръ. Слѣдъ смъртта на баща му, майката на Левски останала въ твърдѣ бѣдно полжение. Малкиятъ Василь, дѣте на 8—9 години, билъ принуденъ да ходи съ майка си за дърва въ балкантъ.

Въ мѣстното Карловско училище, Левски е ходилъ нѣколко години, гдѣто успѣлъ вече да са научи тогавашното черковно четмо. Спорѣдъ свидѣтелството на тогавашните му другари, съученици, той са отличавалъ въ приемането и твърдѣ скромно повѣдение ималъ, както въ оградата на школото, така и по улиците. Това несъобразно повѣдение съ послѣдниятъ буренъ животъ на Левски, са обяснява по това единствено обстоятелство, че дрипавите и сиромашки синове, отъ самото свое незавидно положение сж принудени да благоговѣятъ малко, противъ волята си, прѣдъ бжджщите наслѣдници на селските чорбаджии и капзамали; а сичко това най-много е трѣбало да разбира Левски.

Наскоро Левски трѣбало да са прости съ родниятъ си градецъ Карлово. Когато той стигналъ на 13—14 годишна съзраст вуйка му Хаджи Василь, Архимандритъ го зель съ себѣ си и го завель въ Стара-Загора, гдѣто го употрѣбавалъ като слуга, а въ сщцото врѣме го испращаль и

въ тамошното бжгареко училище. Освѣнъ училищните прѣдмѣти, които спорѣдъ тогавашната метода, не сж биле твърдѣ отъ естество да привлѣкать младата душа, Левски изучилъ въ кжео време и псалтикията. На това му спомогнало най-много неговиятъ ясенъ гласъ. Цѣли три години проживѣлъ Левски въ Стара-Загора, въ расстояние на което врѣме рѣдовно посѣщавалъ училището, а послѣ са завърналъ заедно пакъ съ вуйка си въ Карлово. По всѣка вѣроятность, въ Стара-Загора, гдѣто сж блѣщували по развитички хорица, виѣчатлителната натура на Василь Левски е научила много нѣща. Научилъ е той и това, че калугерството не е така свѣто и божественно, както си го тѣлеували старите баби.

Въ Карлово Левски са главиль у Стояна Кржтевъ да са учи на занаятъ—абаджилжжъ. Той не заежсялъ да покаже своите способности въ черкова, като испѣлъ една недѣля херувикето, отъ което са трогнали Карловските набожни пврвенци и пожелали да иматъ за напрѣдъ Левски псалтъ на черковата си. За вжзнаграждение на трудтъ му пущали единъ дискосъ изъ черкова, опредѣленъ нарочно за него, и сжбраните нѣколко петачата били неговата заплата. На скоро той отишаль да слугува при Никола Пулевъ, съ условие, че тоя послѣдниятъ ще да го испраща и въ училището. Сѣки му е познато повѣдението на нашите чорбаджии спрямо беззащитните слуги, повѣдение, което нѣма нищо човѣческо. Отъ това общо правило не правялъ исключение и Н. Пулевъ, който принуждавалъ бжджциятъ бжгарски херой да му чеши коньтъ, да храни кокошките и пр., което възмущавало неговата душа. Ето защо той скоро напустналъ кжщата на Пулева и пакъ са завърналъ при пврвиятъ си господарь, Стояна Кржтевъ; но и у тоя послѣдниятъ неможаль да стои повече отъ една седмица. Отъ една страна вуйка му, Архимандритъ Хажи Василий,

го безпокоялъ да го покалугери, отъ друга, че и самъ Левски неможалъ да ся помири съ своите господари, които глѣдали на него, не като на чловѣкъ, но като на подвластенъ робъ. Не твърдѣ лѣсно и отъ единъ пжть сполучилъ Хаджи Василий въ своето желание, да види внукътъ си въ расо.

— Не притѣжявамъ азъ сичките качества да стана калугеръ, говорѣлъ нашиятъ херой, което може би да е служило отъ негова страна, само за просто сръдство на отказване, защото въ три годишното си прибаване около калугерите, той е ималъ възможность да са запознае, както казахъ, съ тѣхниятъ животъ и да ся убѣди, че не е мжно нѣщо да бжде човѣкъ калугеръ, довольно е да има дебѣли очи. Левски предлагалъ на вуйча си да го испрати най-напрѣдъ въ нѣкоя Семинария да свърши, на послѣ вече да са покалугери. Вуйчо му продължавалъ обаче да отказва защото нему нетрѣбало ученъ внукъ, а трудолюбивъ и вѣренъ просекъ да ходи отъ село на село да събира милостиня отъ православното стадо, а за тая скромна миссия не сж потрѣбни никакви канонически правила. Съгласилъ са Левски; борбата за съществуване играла най-главна роль за неговото по нататашно роптание; той билъ поставенъ мѣжду двѣ морета—отъ една страна грубиятъ господаръ, а отъ друга черното расо и „господи помилуй“. Вуйчо му Хаджи Василий надвилъ и съ това, че ся общалъ да испрати Левски на учение, като му праща по 1000 гроша и слѣдъ смъртъта си ще завѣщае нему сичкото си богатство, стига да го види единъ пжть че ся е подстригалъ.

Когато Левски склонилъ вече да са покалугери, то Хаджи Василий го посвѣтвалъ да не говори никому за това, даже и на майка си. Тая предпазливостъ Хаджи Василий е употребилъ не за друго, освѣня да не побжреатъ на планътъ му нѣкои сродници или приятели на Левски съ своите съвѣти, че не е добро да си почерни човѣкъ ду-

шата. Сичко било вече готово. Актътъ на подстригването щѣлъ да ся изврши въ Сопотскиятъ манастиръ Св. Спасъ. Тогава чакъ Хаджи Василий извѣстилъ на майката на Левски и на нѣкои тѣхни сродници, които така сжщо отишли да придружатъ младиятъ Василия до рѣчениятъ манастиръ, гдѣто и присжествували на тжржеството съ сжзми на очи. Това са е случило на върхъ на сами дени Св. Екатерина, Понмврий 24-ий 1857 г., когато Левски билъ на 18—19 години.

Като подушили Карловските граждани, че тѣхниятъ любимъ пѣвецъ е заведенъ въ Сопотскиятъ манастиръ да се отрече отъ мира сего, — отъ чловѣчеството, испратили една депутация отъ двама души граждани, Пѣю Кравевъ и Ив. Г. Пѣева да го зематъ назадъ. Било вече късно. Когато тѣ прстигнали на Сопотскиятъ манастиръ, обрядътъ билъ вече извршенъ.

— Вие тжрсите псалтътъ си Василия Иванова, но той е вече Игнатий, казалъ Архимандритъ Хаджи Василий на Карловските пратенници.

Тукъ сжмъ длжженъ да ви кажа, че нашиятъ Херой е билъ нарѣченъ Игнатий въ подстригването.

Послѣ нѣколко деня, почернелиятъ Игнатий са е завърналъ въ Карлово, разбира са, не самъ и не безъ пазители. Цѣли четиридесять деня пристоялъ той въ свѣтогорскиятъ калугерски метохъ. Не се знае, да ли излизанието му по улиците и сръщанието му съ грѣшните миряни е било запрето отъ калугерскиятъ катихизистъ, до като борбата мѣжду черното расо и буйната душа са помиратъ окончателно, до като изгасне свършено сичко чловѣческо и младо въ тая душа, съ помощта на молитвите и ношните бдѣния или пакъ самъ смиренный Игнатия си е наложилъ тая мѣрка. Така или инакъ, нѣ тѣжко е било въ тие четиридесять деня на неговата душа. Ако Левски не

бѣше на 18 години, ако геговото подстригване е било отложено къмъ 1862—1866 година, когато и мѣжду българи бѣха посѣвени тукъ-тамъ по-свѣтли и прогресивни идеи отъ скептицизмътъ на XIX вѣкъ, то ние нещѣхме да описваме сега българскиятъ Херой въ черно расо и въ дълги коси. Казахъ, че той билъ принуденъ да послуша вуйка си отъ голѣма нужда, нужда за лично съществуване. Не мислимо е, не може да се предположи даже, че той е билъ жертва на монашки мистицизмъ, поклонникъ на аскетически животъ и надъ задгробното блаженство. Това не може да се докаже, ни съ духътъ на епохата, ни съ срѣдата, въ която е живѣлъ Левски, ни съ неговиятъ характеръ и темпераментъ. Слѣдующиятъ фактъ, извършенъ отъ него, когато той билъ вече черенъ калугеръ, говори въ полза на моето предположение: Единъ отъ прозорците на Карловскиятъ протосингелъ глѣдалъ къмъ нѣтътъ. Когато Левски миналъ една вечеръ по край кѣщата на тоя послѣдниятъ, надникналъ презъ прозорчето. Божиятъ човѣкъ лѣжалъ на скромната си постѣля, а едно младо момиче го гадиличкало по краката . . . „А бе старъ прѣчь, ти като правишъ това, то ние трѣба да трѣгваме по бѣли гащи изъ улиците . . .“ казалъ той.

На другиятъ день протосингелътъ се оплакалъ, и нѣколко души почетни старци отишли да събиратъ умътъ въ главата на немирниятъ безбожникъ, който се подигралъ така джрзко съ черковните служители. Когато тѣ наближили до вратата на келията, то Левски ги посрѣщналъ съ ятаганъ въ ръцѣте. Свѣтниците отетжлики млчаливо. Вуйчо му е желалъ да го покалугери подвѣ причини: Първо, да има вѣренъ човѣкъ, който да събира милостиня, а второ, че спорѣдъ неговите свѣтогорски понятия, когато сѣбе година нжилели къмъ Хилендарскиятъ манастиръ, за успокоение на своята кална свѣсть, не само благочестиви

българи, но и богати Русски помѣщени и влашки чокое, едва ли не калугерството е било най-блѣстящата и почегна кариера. Нѣмало тогава българско учителско тѣло; тие послѣдните са считали селски хизмекери, на равна стѣпенъ съ владишките слуги и селските кехай.

Да ли нашите изводи сж правдоподобни, на това ще ни помогни самъ Левски, да подкрѣпимъ заключението си съ собсвенните негови дѣла и повѣдение. Сички тие митарства: Калугерека келия и черни броеници, абаджийската игла и напръстникътъ, чуждата врата и „чорбаджийските поучения“, намѣсто да убиятъ и задушатъ буйната натура и нейните пламенни мечтания, нѣщо което е възможно само съ обикновенните смъртни и слаби същества, напротивъ още повече укрѣпили Василя и го вжорждали къмъ сичко, що нжили и ся стрѣми да угнѣтава неговите бѣдни братия. „Отъ деспотическите държави излѣзватъ най-голѣмите защитници на сиромаша и най-горѣщите свободолюбци“, говори Милль, а това е поразителна истина и споредъ насъ. Защо само Италианци и Поляци бжрзатъ да увеличатъ рѣдовете на възстанналите за свобода и човѣческо право народи, когато англичаните и други свободни нации, симпатизиратъ на борците, само до като прочитатъ вѣстниците? За туй, че поляците и италианците, знаятъ що ще каже богопомазанна крѣпка дѣсница и напска индулгенция.

И така нашъ Василь бжрже крачалъ къмъ пълната си възраст, лицемѣрничалъ калугерски, показовалъ са, че храни ненавистъ къмъ мирското грѣшно блато; но подъ черното расо горѣлъ силенъ огнь. Послѣ четиридесетъ дневенъ затворъ, той почналъ да посѣщава изново Карловското училище, въ което са славялъ по него врѣме за добъръ прѣподаватель даскалъ Ботю. Това не са продължило за много врѣме. Практичниятъ отецъ Хаджи Василий, комуто било длъжностъ християнска, да ревизира всичкитѣ Българ-

еки села, щомъ чуени пролѣтъта, не са забавялъ да земе и Левски подира си, да му помага въ събиранието на милостинята, да са запознае съ първата обязанност на своятъ духовенъ чинъ. Левски са покорилъ, но вътрѣшно възнегодувалъ и захваналъ да мисли по кой начинъ да са освободи или отъ вуйка си или пакъ изцѣло отъ черното расо. Не веднаждъ, неговото човѣшко достоинство бивало осекрбено и унижено въ забикалката имъ по селата, съ козенйо-ви дисаги презъ вратѣтъ. Срамувалъ ся Левски, нѣмало още перде на неговитѣ очи и тенеке на лицето му, липсувалъ отъ него буражтъ да иска това и онова отъ селенитѣ, безъ никакво право, безъ трудъ и мжеи, само съ едно благословение, съ „Господи помилуй.“ Отецъ Хаджи Василий заплащалъ на внукѣтъ си съ груби поучения и съ калугерска безочливостъ.

Единъ пътъ, когато двамата во Христе братия ся намирали въ с. Араново, Архимандритъ Хаджи Василий предложилъ на подчинениятъ си Дияконъ Игнатий, да си съблече отъ гърбѣтъ расото и да увие въ него сѣното което имъ билъ подарилъ единъ селенинъ отъ Араново за конете. Това сѣно Левски трѣбало да принесе презъ селото по пладнѣ, за да го занесе на друга една къща, гдѣто били са установили. Сѣки може да си въобрази въ какво трѣскаво положение са намѣрилъ нашиятъ самолюбивъ херой, когато билъ поканенъ да изпълни просешката заповѣдь на вуйка си. Той отказалъ.

— Свѣтътъ да ся провали, вуйчо, но азъ пакъ нѣма да ся унижа до толкова, и като човѣкъ и като дияконъ, казаль той.

Нѣколко неприятни думи ся размѣнили по мѣжду имъ по срѣдъ нѣтътъ, които не останали чужди и на присѣтующите тамъ селени. Малко останало, тие щѣли да са сбиятъ по мѣжду си,

Не само отъ точка зрѣние да запази своето човѣчеш-

ко достоинство е направилъ тоя отказъ Левски. И други причини го накарали да постъпи така. Подъ черното расо на сжщото онова мѣсто, гдѣто трѣбало да виси свѣтогорски кръстъ, черна броеница и трѣбникъ, стоялъ скритъ и единъ револверъ, който на вѣрно шѣлъ да са види, ако Левски си е събличаль расото.

Тоя фактъ — носението на револверъ отъ страна на едно нуховно лице, е въ сжстояние да ни убѣди, че Левски е билъ поколебанъ, не е служилъ съ присърдце въ кржгѣтъ на званието си, турилъ билъ вече намѣрение да се впусне въ по буренъ животъ. Отъ день на день, отношенията мѣжду отца Василия и дияконъ Игнатия ставали по отбѣгнати.

— Азъ вуйчо не сжмъ турилъ на гърбѣтъ си черното расо, да ми служи само като срѣдство да простирамъ ръка по просидба, говорилъ той.

Оплакалъ са нѣколко пкти и прѣдъ родителите си, че му о много тѣжеко да обикаля по селата съ вуйка си; но тоя послѣдниятъ не искалъ даже да чуе, знаялъ той и отъ свѣщенно предание и отъ практика, че единъ вчерашенъ дияконъ трѣбало да бжде като робъ; заради това останалъ не умолимъ прѣдъ сродническите застъпничества, ни на нота измѣнилъ своята линия на повѣдение къмъ ученикѣтъ си и роднината си.

II

Въ 1860 година, прѣзъ мѣсець Декемврий, Архимандритъ Хаджи Василий заминалъ за Хаджилжкъ. По сѣба вѣроятностъ, той е задигналъ съ себѣ си крупно богатство да зануши алчянтѣ уста на своитѣ Иерусалимски събратия дойни калугери; но на сестриниятъ си синъ, съ когото събиралъ тие богатства, не оставилъ ни една пребита парича, за прѣхрана.

— Преси и са храни, казалъ той на тржгване. —
Защо носишъ това длго расо?

Немилостивиятъ вуйка оставилъ още и коньтъ си на Левски, който билъ длженъ да го храни отъ своятъ собствентъ залтъ. Разбира са, че той прибгналъ полъ стрѣхата на майка си, съ която раздѣлили скромнитѣ нѣколко гроша, спечелени отъ прѣдние чужда работа. Отъ день на день, Левски ставалъ мраченъ и наеженъ, и ежмъ Турци и ежмъ калугери и чорбаджий и ежмъ сѣга дармождна тварь, която не предобивала своята вечеря съ честентъ трудъ и пранда. *

Макаръ той и да не бивалъ въ тѣсни схприкосновения съ турцитѣ, нъ тѣхните сѣкидневни кепазелжци, не му били чужди. Сѣки знае, че турците не вжршатъ нищо тайно, както това става въ цивилизованите държави, гдѣто угнѣтеніята и хищничествата став тъ, по тжнко и неосизателно, по дипломатически начинъ. Въ Турция нѣма това. Въ Европа казватъ наприкладъ: „за благоприличието, авторитетътъ и честта на страната, така и така постжпете.“ Турчинътъ говори обратното, той е по кавалеринъ въ дѣйствиата си. — „За правото на ножътъ си, за бабайтлчкѣтъ ти и името ти, ти не трѣбаше да са криешъ отъ никого.“

Въ отсѣтствието на вуйка си, Левски не стоялъ запрѣнъ въ келията си, както видѣхте по напредъ, да чете акатиститѣ на пресвѣтая Богородица и молитвитѣ на св. Василия. Той не закънялъ да събира около си пжрвитѣ свои приятели, като: Христо В. Пулевъ, Иванъ Тюрмето, Георги Рачевъ, Генко Стойновъ и пр., съ които заедно той пѣялъ на-

* Казватъ, че В. Левски служилъ при турскитѣ юшурджии, като писарь; но тоя фактъ не ся подтвърждава отъ домашнитѣ му. Освѣнъ това, той не знаялъ никакъ турски, а въ такъвъ случай, какъвъ писарь е билъ?

родни пѣсни, които сх предшествующи элементъ на сѣко по сериозно дѣло, развивалъ по мѣжду имъ идеята за придобивание свобода на Бжлгария, признавалъ са противъ калугерите и чорбаджийте и въобще противъ всяко тогава зло въ Бжлгария. По тоя начинъ, той сполучилъ да придобие много послѣдователи, мѣжду по схбуденичката младежъ, съ които по на сѣтянъ е почналъ и да работи.

Неизнѣстно коя тодина именно, Карлово е било посѣтено отъ едничииятъ, тогавашентъ ученъ и патриотъ бжлгарски Г. Раковски, съ когото Левски не закънялъ да ся запознае. Повече отъ прѣдположение, ние можемъ да утвърдимъ, че искрата за народна свобода и патриотизмъ е била разпалена най много у младиятъ Василь отъ Раковски. Вижда са работата, че тѣхното познанство не е било само на улицата, защото споредъ увѣрението на домашните на Левски, той земалъ нѣкакви си ржкописи отъ Раковски, които преписвалъ на скрито. Твърдѣ е вжзможно, че тие ржкописи сх биле нѣкои отъ схчиненията на тоя послѣдниятъ „Показалець, или Горескиятъ Пжтниеъ“, които жадната душа на Левски е ржтала пламенно.

На слѣдующата година (1861), дѣло Хаджи Василь са завжрналъ живо и здраво отъ сватите мѣста. Оголенъ и оскубанъ до послѣдна парика отъ хищното гржко калугерство въ Иерусалимъ, той ся заловилъ отъ единъ пжтъ да поправи своитѣ растроени финанции отъ неизчерпаемиятъ калугерски источникъ — просията. За тая цѣль той повикалъ Левски и му поржчалъ да са отправи немѣдленно по селата. Левски, който билъ докаченъ вече отъ по пжрвите обнаски на вуйка си, отказалъ му категорически, че ни расото, ни роднинеските имъ свжрзки, ни негового положение не сх въ състояние да го накаратъ да тржгне втори пжтъ по селата съ подобна позорна роль. Вслѣдствие на това, тѣ са скарали по мѣжду си и сжжсали сѣкакви по наташнии свжрзки.

Левски са вжрналъ пакъ при майка си, при която останалъ да живѣе прѣзъ цѣлата зима до настѣпването на пролѣтъ (1862). Въ това врѣме въ неговата глава са вжртели различни планове единъ отъ други по неосъществуеми. Нему са искало да остави Карлово и да си вземе очитѣ въ далечни страни. Ни пустото безжизнено калугерство, ни тихиятъ градъ Карлово можали да наситятъ и осъществятъ неговите велики планове, които и той самъ едва ли е можалъ да опредѣли. Нему се искали приключения, буренъ животъ и широко поле за работа. Отъ само себѣ си са поражда въпросъ, защо само Левски не е можалъ да тжрни грѣшките на своите съвременници, лицемѣрното калугерство; защо само той да са вжоржи толкова противъ угнѣтението на турскиятъ ятаганъ, когато съ него заедно съ въздишали и тѣглили, ако че и повече милионни други същества? Тукъ е тайната, въ подобни само явления може да са опредѣли граница, мѣжду обикновенното и необикновенното, мѣжду слабото и великото, мѣжду ниските създания и високите характери, които съ рѣдкостъ въ сѣки народъ и които придѣствуватъ смъртната тжлна, Друго-яче ние не можемъ да обяснимъ появяването на Левски въ шестдесетата година. Ни възпитание което е смѣшно да помѣнаваме, като говоримъ за хора като Левски, ни образование, ни пакъ нѣкакъва си срѣда съ повлияли на него. Казахъ, че хиляди съвременници на Левски, съ неговото образување и попѣтия съ ѣдѣли на день по петдесетъ прѣчки по петитѣ, но никой не ся е вжзмутилъ така геройски. Ако Левски са бѣше родилъ не въ мрачната епоха на нашето минало, то той щѣше да бже другъ човѣкъ, а нѣ бунтовникъ, къмъ други нѣща щѣше да употрѣби своятъ талантъ. Естествено, че както сичките наши поживи младежи отивали да тжрсятъ храна и осъществување на своите мечти най-много въ близката Ромѣния, Россия и

Сърбия, така също и нашиятъ херой, отдавна мислилъ да са пропѣди по изъ тие земи. гдѣто ще може и да хвърли отъ раменете си омразното вече черно расо.

Случаятъ му са прѣдставилъ твжрдѣ на скоро. Хора които отъ сърдце и душа преслѣдватъ една цѣль, не закъсняватъ да я постигнатъ рано или късно. Презъ Карлово преминалъ нѣкой си Иванъ *) Татаръ Пазарджичененъ за когото разказватъ, че билъ испратенъ ужъ изъ Букурешъ да кани населението за вжзстание, което ние не вѣрваме, защото по негово време въ Букурешъ едва ли са е чувалъ българскиятъ языкъ. Иванъ е искалъ само да са продаде на по висока цѣна предъ простодушнитѣ Карловци, което са е практикувало дълго врѣме отъ сѣки честитъ Българинъ, който е пилъ вода отъ мжтната Джмбавица и който като ся е завръщалъ въ отечеството си, разказвалъ е небивали чудесии.

Както и да е, нѣ тоя Иванъ е насжрдчилъ за пръвъ пжтъ Игнатия Левски, да са не бави, но да вжрви камъ тихиятъ бѣлъ Дунавъ; много братия имало да го чакатъ отатякъ. Но това само не било достатъчно. Трѣбало са парични срѣдства, тескере, което било като ангелъ хранителъ за сѣки българинъ и разни други потрѣбности. И започналъ нашиятъ херей да са приготвява за дългъ пжтъ. Въ качеството си на смиренъ Дияконъ, той намислилъ най-напрѣдъ да преведе въ дѣйствие слѣдующиятъ планъ, който е въ състояние да го характеризира, като съ какви идеи са е вждушевлявалъ още по него врѣме, до като не билъ видѣлъ какъ живѣятъ хората. до като на гжрдите му висѣлъ черенъ калугерски кржстъ. Той намислилъ да отградне коньтъ на вуйка си Архимандрита, на своятъ благодѣтель,

*) И Панайотъ Хитовъ спомѣнева въ своитѣ записки (стр. 35), че същата година са явявалъ въ Сливенъ нѣкой си Иванъ Каратанчевъ, който така също проповѣдвалъ да са дигне народьтъ на оружие. Не е чудно че тоя Иванъ е единъ и същи.

отъ Свѣтогорскиятъ Метохъ. Това свое намѣрение, той не ериалъ ни отъ Карловци, ни отъ самиятъ си вуйчо. Публично единъ пжтъ срѣдъ кафенето, въ присѣтствието на мнозина граждани, казалъ прѣдъ очите на Хаджи Василь, че щѣлъ да му отградни коньтъ, за да си хване заплатата, за слугуване при вуйча си, който не му билъ заплатилъ пукната пара за толкова години. Разбира са, че никой не повървалъ на думите му, сѣки мислилъ, че това е шега.

За пжтни разноси, зетъ му Андрѣя му далъ 120 гроша, на друго мѣсто си заложилъ калугерското джубе, срѣщо което така също получилъ 180 гроша. Отъ тукъ, отъ тамъ, той е сполучилъ да са приготви на двѣ на три за пжтъ. Съ съдѣйствието на сродниците си, можалъ да тури на ржка и едно кефилеме, за изваждане на пжтно тескере. Оставало само да са прекара на ржка хранениятъ конь на отца Архимандрита, който чинѣлъ около 3000 гроша. Ето по кой начинъ можалъ Игнатий да се покачи на вуйчовиятъ си конь.

Единъ день, на 3-й Мартъ 1862 година, когато наблюдавало да са мржени, той влѣзалъ въ Черковниятъ дворъ на св. Богородица и са скрилъ въ една килия. Тамъ той чакалъ дордѣто са притжмни добръ, за да са, затворятъ портите отъ клисарьтъ. Когато останалъ той самъ господарь на черковниятъ дворъ, излѣзалъ полегичка отъ келията и отишалъ да опита да ли е отворенъ комшолукътъ на Метохскиятъ дворъ, гдѣто живѣлъ вуйка му и гдѣто са намиралъ коньтъ. Това било единствениятъ начинъ, за да изпълни той своето желание.

По срѣдъ нощъ било, когато Левски влѣзалъ въ Метохскиятъ дворъ и съ прихана на устна, приближилъ са до оборьтъ. Най-напрѣдъ той посиналъ пжтъ до портите съ слама и боклукъ за да не са чуе траканието на конските стѣпки; послѣ влѣзалъ да отвърже коньтъ, прѣвелъ го презъ черковниятъ дворъ и излѣзалъ на магдацътъ благополучно.

Разбира са, че револверьтъ и камата сж замѣстали еръстѣтъ и молитвенничето.

Слѣдъ като си прибралъ едно друго отъ ежшата на зетѣтъ си, той се ѣхналъ на хранениятъ нонъ и хваналъ пжтъ за с. Джбеи. Не билъ Левски отъ лекомислените хора, отъ ония, които обичатъ да тжржествуватъ и при най-малките побѣди. Не си отправилъ той отъ единъ пжтъ да пжтува, въ който случай твжрдѣ лѣсно можахъ да го хванатъ, като крадецъ, харата на Архимандритѣтъ или конашките заптии. Не, Левски са спрѣлъ въ с. Джбеи при своятъ приятель и единомисленникъ Котовъ, комуто расправя вжратѣ своятъ планъ и го испратилъ на другиятъ день да отиде въ Карлово съ миссия, а той останалъ въ Джбеи скритъ, заедно съ коньтъ си. Миссията на Котова била да са научи като какви мѣрки е зель Архимандритѣтъ за хвананито на Левски, да го разубѣди до колкото е възможно да прижали своятъ конь и да му даде криви свѣдения, че вжугътъ му заминалъ за Калоферъ.

Вуйката на Левски билъ вжнъ отъ себѣси. Той скачалъ отъ земята и говорѣлъ, че ще да накаже лудата глава, за гдѣто са оджрзостила да извжрши подобна противозаконна постѣпка. Котовъ го оставилъ да му трепери брадата и са вжрналъ въ Джбене да даде отчетъ за ходѣнието си въ Карлово.

Рано на другиятъ день, нашиятъ пжтникъ бутналъ коньтъ си ежмъ Пловдивъ. Нжрвата му грижа била да си извади тескере. Никакво припѣствие не срѣшналъ той на конагътъ, защото селското му кефилеме, което извадилъ още съ врѣме, било твжрдѣ редовно. По него врѣме, пжтни тескерета са давали само въ Пловдивъ, а не и въ малките околни градове. Щомъ той стжналъ тескерето въ пазвата си, най-сигуренъ другарь за сѣки пжтникъ, нощно врѣме, безъ да са обади нѣкому, хваналъ Татаръ-Пазарджикскиятъ пжтъ.

Слѣдъ четири-петъ дня пктувание, той поздравилъ една вечеръ старите развалини на градътъ Нишъ. Пжрвата му длжностъ била, щомъ пристигналъ на ханътъ, да съблече отъ гърбътъ си омразното расо и да ся растриже, което, разбира, са безпрѣпятственно извжришилъ. На другиятъ день, той крачалъ вече изъ улицата, не Игнатий Дияконъ, а Василь Ивановъ. Продалъ коньтъ на вуйка си, заедно съ калугерските дрѣхи и захваналъ да дири вече средствъ), какъ да прѣмине въ Скрбия. Двама души скрби, съ които той можалъ да ся запознае въ Нишъ и прѣдъ които открилъ намѣрението си спомогнали му въ това. Въ едно скрбско село, близо до границата, той прѣсѣждалъ около двѣ недѣли, да си почини, а послѣ ся отправилъ за Бѣлградъ.

Въ Скрбия именно е отишелъ нашиятъ Херой за това, защото презъ сжщата тая година, както е извѣстно, положението на скрбите съ турскиятъ въ Бѣлградъ гарнизонъ бѣха твжрдѣ обтѣгнати. Отъ день на день се повече растяла враждата мѣжду двата елемента, и Скрбите са приготвявали да нападнатъ единъ день на своите господари, защитени отъ Бѣлградските калета.

Разбираса, че това приготовление на нашите братия не било чуждо и на бжлгарите (не на целиятъ народъ, но на ония, които са наричатъ нехрани-майковци и които сж оставили своето отечество, да участвуватъ въ различни сражения, ту съ гжрци, ту съ русси и скрби). Още презъ зимата, много наши бжлгари надошли отъ разни мѣста, са расхождали по улиците и чакали урѣчениятъ часъ, а скрбткото правителство, както винаги, общавало имъ златни гори. Тукъ билъ и Раковски, който издавалъ своятъ „Дунавски Лебедъ“, Ив. Касабовъ, който прѣвеждалъ на Български язигъ освобождението на скрбите и пр. Самъ Раковски билъ главатаръ на българските доброволци. Сѣки вечеръ сжбиралъ той поразвитичките изъ мѣжду тѣхъ, на ко-

ито джржалъ различни патриотически лекции изъ Българската История.

Въ числото на жѣдните слушатели е джржалъ пжрво мѣсто и Василь Левски. Тукъ той можалъ да ся запознае съ бжлгарските войводи Илю и Цеко, и съ други още по сжбудени Бжлгари, съ които горѣщо разисквалъ вжпросътъ за освобождението на Бжлгария. Сички гнили общания и прекалени хвалби на старите войводи той слушалъ съ вжсхищение и ги приемалъ за чиста монета.

На 11-й Май 1862 г. стжлжновенното мѣжду скрбските пандури и турскиятъ гарнизонъ са захванало. Находящите са въ Бѣлградъ Бжлгари не са забавили да са затѣкатъ кжмъ Стамболската капия, когато скрбските пандури и солдати продължавали да са крять изъ Бѣлградските кафенета.*)

Ето какъ разказва за това сжбитие, Христо Ивановъ, бивши, тогава доброволникъ при бомбардиранieto на Бѣлградъ и единъ отъ най старите апостоли комуто сжмъ обязанъ за повечето слѣдения за животътъ на Левски.

„Една вечеръ, когато отивахме въ театрътъ, гдѣ то са прѣдставляваше, „Косовска битка“, стана тревога по улиците и народътъ са впусна бѣжешкомъ кжмъ Стамболъ-капия. Отидохме и ние; но що да видишъ? Глѣдаме, че рѣчената капия затворена, никого не пущатъ да излѣзе. Минахме презъ кжщата на Коларца, слушаеме гласъ отъ пушки кжмъ калето; а отъ вжтрѣшната страна на Стамболъ-капия, стои нареденъ турски аскеръ съ пушки. Юзбашията имъ съ гола сабля въ ржката, обжрната съ върхътъ на надолу. Излѣзахме на пияцата; „кодъ кафинето Милоша“, имаше стоварени дървета, отъ които зехме по едно и са отправихме кжмъ оная страна, отъ гдѣто са чуваха пуш-

*) Това потвжрджаватъ и самите Сърби (глѣдай очеркъ на Н. Попова подъ заглавие Сербия и Порта.)

ките. Като пристъпихме нѣколко крачки, глѣдаме единъ Сърбски жандаринъ бѣга на срѣща ни гологлавъ и вика колкото си може „вржчайте са назадъ, люди гинуть“ ! . . .

„Вълнението изъ Бѣлградъ ся увеличаваше отъ минута на минута. Гражданите бѣгаха единъ презъ други, кой да са скрие, кой да си земе оружieto, а турци и каджни са затваряха въ джамията. Ние Българите останахме отъ вжнъ градътъ и неможемъ да намѣримъ мѣсто да са върнемъ. Излѣзохме до „Делийската Чюшма,“ но и тамъ като бѣха затворени дюгените, не можѣхме да преминемъ. Хванахме пхтеката, която е по край терезия подъ шансътъ; но като лойдохме до турскиятъ топъ, гдѣто вардѣха турски солдати, тие послѣдните отвориха на срѣща ни огнь. Ние ударихме на бѣгъ, понеже неможахме да стоимъ на срѣща имъ безъ оружие. Куршимите имъ свиреха надъ главите ни. Най-послѣ влѣзохме въ френското консулато и като прескочихме шансътъ, излѣзахме на „Господска Улица“.

„По нататѣтъ изъ улицата, срѣгнахме нашата бжлгарска чета вжоржжена, на чело съ Раковски и дѣдо Илю войвода, които отиваха ежмъ калето (Стаболъ-капия). Дадоха и на насъ оружие, за да ги предружимъ. Нощта са приближи вече и спорѣдъ свѣтитите на войводите, трѣбаше да отидемъ отъ ежмъ друга страна, защото желѣзните врата, каменната стѣна и многобройните мазгали на калето, предъ които бѣха насочени турските пушки, правяха невжможно сѣко наше по нататошно опитвание. Тогова Раковски потѣгли ежмъ Варошъ капия, която бѣше много по слаба и лѣсно можаше да са резвали джрвената ѣ построѣйка. Четата са раздѣли на три отдѣления: едно поведе дѣдо Илю, друго — байрактарѣтъ му Стоянъ Македонецѣтъ, а третѣто-самъ Раковски. Никгдѣ не са виждаха сжрбските пандури.

„Прѣскачихме презъ шансътъ и нападнахме отъ три

мѣста. Отдѣлението съ което бѣхъ азъ, влѣзе въ една сжрбска кжща, отъ която хората бѣха избѣгали и на която прозорците глѣдаха ежмъ турските солдати. Пламнаха нѣколко пушки отъ страна на нашите момчета, презъ прозорците, и турскиятъ юзбашия падна на земата, заедно съ други двама нефери. Турките солдати удариха на бѣгъ и ние са впуснахме подиря имъ. Гонихме ги чакъ до кале-мегдана. Въ бѣганието си, тѣ врахлетели вжрху едно наше бжлгарче отъ градинарите, което бѣха надупчили съ сюнгните си. Подиръ нашата чета вжрвѣше други единъ байрякъ бжлгари градинари, и дюлгери съ брадви, тжрнокопи и мотики, които разсипваха гдѣ щото имъ са попадне по пжтѣтъ турско здание. Страшно тие викаха и псуваха на сичко що е турско и мухамеданско. Варошъ капия бѣше станала вече отъ тѣхъ на прахъ и пепель, която и остана въ наши рацѣ. Раковски и дѣдо Илю изкомандоваха на момчетата да са отправятъ на Савва-капия. Ония отъ момчета, които имаха оружие, нарѣдиха са на около, а дюлгерите и градинарите съ брадвите въ ржеа нападнаха на капията. Отъ трасакъ и плюсъкъ потрѣпера цѣлиятъ градъ. Въ нѣколко минути, страшията тая капия, която е плашила християнскиятъ свѣтъ цѣли вѣкове, прѣбобрна са на прахъ и пепель подъ краката на нашите бжлгари.

„Като прѣвзехме и тая капия, войводите поведоха четата ежмъ Делийската чюшма на джамията, която бѣше пжлна съ турци и каджни. Тя бѣше обсадена отъ ежмъ царската бахча отъ капитанъ Джока, човѣкъ съ една ржка и съ единъ кракъ; а нашата чета я заобиголи отъ ежмъ френското консулато. Войводите направиха свѣщание съ капитанъ Джока и са рѣши да привземемъ джамията съ юриюшъ. Нѣколко отъ нашите момчета са нахвжриха презъ дуварѣтъ въ гробищата, за да нападнатъ на прозорците. Въ това време са блясна на небето, понеже вале-

ше джждъ, което даде възможностъ на обсадените турци да изжрматъ на право върху ни, и едно отъ нашите момчета са рани твърдѣ опасно. Пушека гръмна отъ височината на минарето. Тогава нѣколко отъ нашите момчета са залениха на прозорците и испразниха своите пушки върху джамията върху натъпканото множество. Отчаянъ виеѣ и крясъкъ, който излѣзваше отъ устата на стотина гърла, гръмна въ джамията.

— Кипитанъ Джока! На твоите господарски рѣцѣ ставаме теслимъ, виеха тѣ.

Тогава са провикна Раковски, че ако тѣ желаятъ да са предадатъ, трѣбва най-напрѣдъ да запалятъ свѣщи въ джамията и да отворятъ вратата. Заповѣдта на Раковски са испълни на минутата. Вратата на джамията са отворила и най-старите почтени мюсудмани, съ бѣли бради, излѣзоха да са поклонатъ. Заобиколені отъ конвой скръбски жандарми, тѣ са испроводиха почтено до въ калето.

„При пугването на зората, ние са намирахме при Стамболъ-капия, която искахме да привземемъ съ юришъ; но не бѣ възможно, защото само отъ едно мѣсто можаше да са напада. Битката са продължава чакъ до обѣдъ на другиятъ день. По едно време, турското трампе удари на миръ. Колкото турци и каджии имаше на пияцата издигнаха бѣли байрякъ и тржгнаха къмъ калето, което бѣше вече отворено. Ние ги испратихме мирно. Сжбраха са падналите убити и отъ двѣте страни, скръбското правителство издаде заповѣдъ: сѣки да отиде на мѣстото си и да повърне назадъ сичко щото е зето отъ турците. Миръ настана вече.

„На вториятъ день обаче, рано сутринята въ вторникъ, Бѣлградското християнско население, повечето жени и дѣца, на тумби-тумби тжрти да бѣга изъ улицата внхъ отъ градътъ. Дюкени и кжци оставаха отворени, сѣки глѣдаше да спаси само себѣ си. До като са слушаха само пу-

шки да гжрматъ, ето че зареваха и турските топове отъ калето, гюлетата на които падаха въ градътъ върху здания и хора. Сжбраха са пакъ нашите бжлгари подъ началството на своите войводи. Сега тѣ изглѣждаха по военствено, защото бѣха вжоржжени съ белгийски пушки и съ телекиени левове на калпаците, които Рековски бѣше поржчалъ да изработятъ въ Топче-Дере. Нашата чета завзенай-отвореното мѣсто, гдѣто са синеа турските гюлета, да пази влизанието на неприятельтъ, който насилваше да влезе. Три дня и три ноци пазихме ние на това мѣсто. Нашето юначество и участие въ бомбардиранието на градътъ вижда са работата, че бѣше дошло и до ушите на князѣтъ, защото тоя послѣдниятъ самъ лично ни посѣти на третиятъ день и ни поздрави съ благодарителна рѣчь . . . “

Тукъ ще да прекжснемъ ние разказитъ на Христа Ивановъ, защото не ни е въ предмѣтътъ, да са впускаме въ дълго и широко описание на Бѣлградското бомбардиране въ 1862 г. Моята цѣль е, не да покажа участието на бжлгарите въ скръбските работи, а да дамъ наглѣдна и обща картина на едно сжбитие, въ което е участвувалъ и нашиятъ херой, който отдавна са намиралъ вече въ Бѣлградъ. Когато бжлгарските доброволци доближили до Стамболъ-капия, Левски билъ пжрвиятъ, който са мѣтналъ на калето съ гола сжбля въ ржката, като сжщински Левъ. По напрѣдъ Докторъ Рашко го видѣлъ съ очите си, когато той си извадилъ пищовѣтъ и промушилъ въ гжрдите единъ турски юзбашия, близо до Баталь-джамия. Бжлгарската чета въ Бѣлградъ, е помагала съ таково присжрдѣ на чисто скръбските работи, съ цѣль да са изработи и нѣщо за тѣхното поробено отечество, което е пжшкало подъ османлийскиятъ

атаганъ. *) Спорѣдъ свидѣтелството на мнозина тогавашни съвременници, лично сърбското висше правителство е обѣщавало на Раковски и на другите находящи са тамъ бжлгарски войводи, че то ще да подпомогне, да са вжоржи силна бжлгарска чета, която да нахлуе презъ границите въ бжлгария и да почне святото дѣло. Така увѣрявало сърбското правителство, но до тогава, до като имало нужда отъ здравите бжлгарски мишци, които искали да употребя въ своя полза.

Слѣдъ бомбардиранieto обаче, когато то не заемало да са умира съ турското пваителство, нашите бжлгари останали пакъ на нѣсъгътъ, захванали да дотѣгватъ сѣби му. Сѣби день бжлгарските войводи настоявали да имъ са даде оржие; но правителството отлагало днесъ за утрѣ, и за да са отжрве отъ немирните гости. испратило ги въ Крагуевецъ, ужъ отъ тамъ да имъ са даде исканото оржие. Послѣ нѣколко дня, раздали имъ, само за очи нѣколко ржжидиви и стари пушки, останали отъ Кара-Георгеовото врѣме. Чякали момчетата джго време, но не имъ са рзрѣшява да са мржднатъ на ниеждѣ. Осемъ души отъ тѣхъ, като избрали по добри пушки, побѣгнали една нощъ отъ Крагуевецъ, съ цѣль да навлѣзатъ въ Бжлгария. Щомъ сърбското правителство са извѣстито за това, на часътъ телеграфирало по границите да пазятъ строго и да хващатъ сѣби бжлгаринъ, който би са появилъ и иска да влѣзе въ турско. Слѣдъ три-четири дня, нашите непокорни юнаци били докарани вжрзани, като престжпници, на които ударили и по единъ дисциплинаренъ бой. Награда!

*) Споредъ увѣрението на мнозина, тая чета са е състояла отъ 800 души бжлгари. Нейното поддржане и вжоржаванието и са длжи на князь К. Богориди. Той подарилъ около 5000 минца, които са дали на Раковски чрезъ Докторъ Рашко.

Отъ Крагуевецъ сичката чета са вжрняла пакъ въ Бѣлградъ, съ цѣль да помоли негова свѣтлость лично, да позволи минуванието презъ граница на бжлгарските емигранти. „Високи заджлжения ма принуждаватъ, да неможа да испжлня желанието на братията бжлгари“, казалъ князьтъ. Нѣмало що да са чини. Сжбравшите са патриоти въ Бѣлградъ, които не били дошли за гечинмегъ, а просто да помангнатъ на народътъ си, трѣбвало да са пржскатъ, да хлопнатъ на друга врата, Голи и боси оставили тѣ земята, вжрху която проливали кржвъ, вжрху която дѣлили юнашки межданъ съ неприятельтъ. Дрѣхите си продали тѣ, за да сжбератъ по нѣбоя пара за пжтни разноси. Най-голѣмата частъ отъ тѣхъ преминала въ свята Ромжния. И самъ Раковски билъ принуденъ да остави Сжрбия, по заповѣдъ на правителството.

По напрѣдъ, прѣди да са бомбардира Бѣлградъ, Левски са настанилъ при единъ господаръ въ тоя градъ абаджийски чиракъ, не да печели пусто богатство, но да искарва дневна прѣхрана. Когато господарьтъ му са научилъ, че новиятъ калфа е билъ дияконъ, то захваналъ да са отнася съ него по-човѣшки, откопкото съ другите си слуги. На тая служба го настанили неговите сжотечественници Никола В. Чаушовъ и други. Абаджия той стоялъ само нѣколко мѣсеца, до като са опазнае съ по пжрвите бжлгарски емигранти.

Разказватъ очевидци, че когато единъ пжтъ сжрбскиятъ князь отишалъ на смотръ на бжлгарската чета (вижда са работата преди бомбардинieto на градътъ), запиталъ нѣкои отъ момчетата, каква е цѣльта на тѣхното военно обучение. Раковски, който ималъ най-голѣмъ интересъ отъ благоволенieto на правителството и който, освѣнъ чистиятъ патриотизмъ, знаалъ и дипломатическите тжжкости, отговорилъ вѣрипоходанно на сжрбскиятъ господаръ, че цѣ-

лът на момците не е друга никоя, освѣнъ да помогнатъ сами на себѣ си, частно.

— Извергъ! извикалъ нашиятъ херой и турилъ ржка на револвертъ си, безъ да земе предъ видъ височайшето присѣствие на свѣтлата особа, дисциплината и лицемѣрното благоприличие.

Свободата и благодѣйствието на неговото отечество, чистосрдечието му и непривикванието му да са лигави предъ високите особи принуждаватъ ни да потвърдимъ истинността на тоя фактъ, който азъ неможахъ да завѣря както са слѣдва. Ако човѣкътъ, когото видѣхме, преди една година да отдава равни почести на револвера, заедно съ ержстѣтъ, човѣкътъ който са рѣши въ качеството си на дияконъ да оскверни црковната келия, за да отградне коньтъ на вуйка си и да зарѣжи, бѣдна майка и семейство, който не потрепѣра, когато тури ржка на длгите си косми, неприкосновенна сватина и до днесъ за сѣбѣго, то не е чудна и тая му неблагоприятна постѣпка.

Шестъ деня стоялъ Левски затворенъ за тая си джрзостъ въ бѣлградската тѣмница. Трѣбва да ви кажа, че той е изгърмалъ противъ Раковски, но неможалъ да го сполучи.

III

Разбира са, че когато и най-малко компромигираните момчета бѣгали отъ Скрбия, то и нашиятъ херой е направилъ това сжщото. За еждѣ той е заминалъ отъ Бѣлградъ, остава за насъ дълбока тайна. По сѣка вѣроятностъ, той е отишалъ въ Ромжния-въ Букурешъ да тжрси хора и помощъ, съ които да приведе въ изпълнение своите високи планове. Какъ той са е посрѣщналъ тукъ, да ли е намѣрилъ поне скромни срѣдства за прѣхрана, азъ сжмъ въ положение да

докажа ако не фактично, то поне виводно. Трѣба да знаете, че Букурешъ въ това време не е билъ още огнище на бжлгарската идеална младежъ, на ония интеллигентни емигранти, които бѣгаха отъ турекятъ сатжрь, но много по послѣ. Въ това време въ Ромжнската столица живѣли само безчувствени богаташи: Грудовци, Колоневци, Евлогиевци и пр., които сж са трудѣли още, какъ по добрѣ да изговарятъ гржцката буква ѳ и какво окончание да притурятъ на своята фамилия, която да не личи никакъ, че е дебѣло-бжлгарска! Ако не цѣли ромжни или гжрци, Букурешките тогавашни бжлгари били православни християни. За тѣхъ се едно било болница, колцо ли са поправа, фенерската патриаршия ли проси помощи за исплащанието на своите длгтове, Иерусалимски хитри калугери ли искатъ помощи за поправението на святите мѣста . . . Никакво бжлгарско общество не сжществувало по това време въ Букурешъ, не сжществувалъ и оня калжпъ, който са наричалъ Добродѣтелна Дружина и въ който са притопявали грѣшните пари на мнозина благочестиви покойници, подарени ужъ за богоугодна цѣль . . .

Освѣнъ това, ако Каравелова, Ботева, Стамболова и други дѣятели, много по ежсно (1870—1875), Букурешката богаташка дружина наричаше: чапекжи, вагабонти и бозаджи и неискаше да ги срѣшне по улицата, то можете да си сжобразите, като каква цѣна е трѣбало да има Левски въ очите нъ тие хора,—бѣдно и скромно момче, не навизнало да казва на бѣлото черно, на черното-бѣло, не запознато съ никаква пуста и фалшива етикеция. Не говоря за раздѣяконванието му, което ако нѣкой отъ тие благочестиви християни научаше, на часътъ щѣше да доложи работата на патриаршескиятъ святи намѣстникъ въ Ромжния.

Ето защо, Левски не е останалъ длго време и въ Ромжния, а е побжрзалъ да са завжрне въ бжлгария да бжде

по близо при своите угнѣтени братия. Отъ най-напрѣдъ, когато той чувалъ отъ далечъ, презъ стотина уста, за двѣте християнски столици — Бѣлградъ и Букурещъ, свѣсѣмъ други понятия ималъ за хората, въобразявалъ си, че като нѣма тамъ турци — сичко тѣче по медъ и масло, нѣма подлостъ, калпмзанство и лъжа. Колко е трѣбало да тѣжи на душата на горѣщиятъ бжлгарски патриотъ, когато той са сражитъ съ горчивата практика и на скоро са убѣдилъ че по голѣма искренность и патриотизмъ съществува въ неговите Карловски другари — кундурадзии, отколкото въ облѣчените съ сжжипоѣнни бюркови богаташи и надути учени педанти, които туряли много по високо своятъ гечинмекъ, отколкото благодарствието на своето отечество. Разбралъ той, че тукъ хората са хранятъ и лъжатъ повечето съ незаслужени хвалби и пустофазерство — „тжй и онжй“ ще да направимъ, а на дѣло — положително нищо.

Трѣбало да бѣга Левски отъ подобни хора. Той можалъ да разбере най-рано отъ сичките тая проста и непонятна за мнозина истина, че ако иска човѣкъ да помогне на своите братия, то трѣбва да отиде помѣжду тѣхъ. Инакъ, ние не можемъ да си обѣсимъ неговото заврщание въ Бжлгария толково скоро, отъ гдѣто той избѣгалъ преди една година, като си позволи да изврши и кражба. Неможе да са предположи даже, че той е оставилъ Ромжния и Сжрбия, защото нѣможалъ да намѣри срѣдства за живѣние. Когато хиляди обигновенни сжщества са намирали доборъ гечинмекъ въ тие страни, то за пжрговиятъ Левски е било десятъ пжти полѣсно да направи това.

Отъ друга страна не можемъ да кажемъ, че само едни горчиви тжги и отчаяние е испиталъ Василь Ивановъ въ чужбина. Той видѣлъ какъ охолно живѣятъ хората, гдѣто нѣма турски ятаганъ, а това още повече го насжжрило, че неговите братия сж осждени на вѣчна погибелъ. Така

сжщо и срѣщата му съ Раковски и другите бжлгарски войводи не били просто сжбитие за него. Отъ сичко чуто и видѣно извлѣкалъ той сжществена полза. Колкото за това обстоятелство, че когато Левски са завжрналъ въ Бжлгария, билъ испратенъ отъ нѣкакъвъ си Централенъ Букурешки комитетъ, като емисаръ нѣщо което утвърдяватъ миозина, неизвѣстно на какво основание, това е чиста химера. Никога и съ никой работникъ въ Бжлгария не е имало нищо общо мѣжду Букурещъ и Бжлгария. Любопитно ще бжде, да кажатъ тие господа, кога е сжществувалъ тоя комитетъ, отъ кои хора са е сжстоялъ той? Да не бжде Букурешката Добродѣтелна Дружина, съ своите органи „Отечество“ и „Стара-Планина“ и съ шкембестите си членове? Или пакъ подкупените Касабовъ, Грудовъ и пр. отъ Ромжнското правителство, *) които подадахъ мемоаръ на всемирниятъ деспотъ Наполеона III? Чуло ли са е нѣидѣ, или видѣло, щото богати хора и надути учени педанти да са направили добро на своятъ народъ? Допущаме исключение, но твжрдѣ микроскопически.

Василь Левски, както ще да са види по нататѣкъ, е работилъ въ Букурещъ само съ Каравелова и съ други нѣкои млади хора, повечето ученици отъ Медицинското училище. Разбира са, че мнозина са го познавали по улицата, но това не е достаточно. Букурешките центр. комитети „Добродѣтелни дружини“, не само че съ нищо не са помогнали на бжлгарските движения; но напротивъ, били сж даже и противъ тѣхъ. Та и друго-яче може ли да бжде? Разликата мѣжду Хр. Георгиева, Панаретъ Рашева отъ една страна и нашиятъ Хаджи Иваяча Хаджи Пенчовичъ и Григирій Доростолочервенский отъ друга, е тая, че пжрвите живѣели въ Ромжния, а вторите въ турско. Въ сжщность тие сж ек-

*) Глѣдай записките на П. Хитовъ страница 69.

земляри от единъ катихизисъ. Четата на Хаджи Димитра, на Ботева и на Тотя, апостолите въ 1876 год., преминаха въ България, безъ знанието на Букурешките нотабели. Още повече. Когато четата на Хаджи Димитра и на Стефанъ Караджата са боряше на 8-ий Юлий 1868 година съ Вардинското кално блато, Христо Георгиевъ и неговата чорбаджийска дружина протестира официално, че хората на Хаджи Димитра са хайдүти, не дѣйствувать въ името на българския народъ . . . !

Тие рѣдове азъ написахъ, да предизвѣстя сички поклонници на старото, безжизненното и на химерното, да са необржцать ежмъ Букурещъ, когато говорятъ за българските нови възстания; да не смѣсватъ тѣ, богатото, ситото и бездѣйственното — съ угнѣтеното, честното и идеалното!

И така нашъ Василъ Левски са завърналъ пакъ въ България, въ своето родно мѣсто, отъ гдѣто бѣше излѣзаль съ такава опасностъ едвамъ предъ една година врѣме. Споредъ неговиятъ безимененъ биографъ, *) той останаль въ Габрово пѣли 8 мѣсеца, гдѣто работилъ за възстанието (1862), а послѣ са занимавалъ съ абаджилжкъ. Тоя фактъ азъ неможахъ да провѣра по никакъвъ начинъ. Освѣнъ това, доголкото ми е извѣстно, българското възстание въ 1862 година, бѣше едновременно съ бомбардиранieto на Българдъ, така щото Левски не е можаль да бжде въ едно и сжщо врѣме на двѣ мѣста. Може би, така просто да са е билъ спрѣль въ Габрово, като е искаль да са опита да работи, съ голѣма предназначливостъ.

Слѣдъ завржцанието на Левски въ България, ние стжцваме на дирите му едвамъ въ Калотеръ. Това било есенъта въ 1863 година. Въ тоя послѣдниятъ градъ тѣ престигна-

*) Глѣдай в. „Селянинъ“.

ли заедно съ нѣкого си Христа Ивановъ, Калотерецъ. Въ Калотеръ той са скрилъ и тайно испратилъ по единъ човѣкъ извѣстие до родителите си въ Карлово, че са е завърналь и скоро ще да си дойде. Само три дни присѣдаль той въ Калотеръ, отъ гдѣто ношно време са прибраль въ Карлово, при майка си. Първата грижа на нашиятъ херой е била, да си запази пакъ името Игнатий, за да не даде поводъ да са безпокои общественното мнѣние, да са покаже предъ сжгражданите си, че нищо не е отетжналь отъ своятъ духовенъ санъ. За това, той поржчалъ на майка си, прави що струва, да му приготви дяконска одѣжда, до като не са е разчуло, че са върналь.

Когато са научилъ Хаджи Василий за завржцанието на внукътъ си, не закжсналь да го посѣти, заедно съ калугерътъ Киррила. Тѣ сж били приготвили да му четать святи Василевите молитви, но Левски е обжрналь другиятъ листъ. На въпроса, еждѣ е той ходилъ въ расстояние на толкова врѣме, Левски не пожелаль да скрие нищо и така хладнокрѣжно и откровенно говорилъ прѣдъ двамата лицемѣри, щото вуйчо му малко по малко излѣзаль изъ тжрпение.

— Ще да та предамъ на турците, казалъ той въ гнѣвътъ си.

— А азъ ще да кажа, че ти си ма испроводилъ да викамъ московците, казалъ още по гнѣвно Василъ Ивановъ, и поглѣдналь прямо въ очите на нѣбогашниятъ си благодѣтель.

Архимандритъ Хаджи Василий опулилъ очи. Той са оплашилъ не на нега и отложилъ своето пастирско намѣрение да направи прелателството

— А що ти направи съ своята коса и съ дрѣхите си? попитилъ го втори пжтъ Архимандритътъ, за да тури край на разговорътъ върху прѣдателството.

— Хвжрихъ ги въ Дунавътъ, отговорилъ нашиятъ херой, безъ да му мигни окото.

Архимандритътъ поклатилъ злобно глава и си излѣзалъ. Като видѣлъ той, че планътъ му да предава ударилъ на твърдѣ чувствително мѣсто, т. е., че ако той направяше това, то и двамата съ внукътъ си трѣбаще да попаднатъ въ затворътъ, пусналъ въ ходъ друго едно средство — интригата. Отдалечъ скѣпталъ той роднините на Левски, а най-много зетътъ му Андрѣя, да го не пребиратъ въ ежщите си, защото щѣлъ да имъ навлече нѣкоя бела на главите. Той неможалъ да успѣе обаче да ги отелони отъ своите родителски и роднински обязанности. Чудно! хора съ дѣтца, жена и кжца, не са бояли отъ нищо, а единъ старъ скжперникъ калугеръ, който нѣмалъ на тоя свѣтъ, ни дѣте, ни коте, който са билъ отказалъ отъ сичко, — треперялъ надъ своята ужъ богу обѣщана душа!

Скроили и упили надвѣ-натри единъ катъ калугерски дрѣшки на Игнатия, които той навлѣкалъ на гжрбътъ си и захваналъ да излѣзва по улиците. За да заличи и онова подозрѣние на скжгражданите си, което вуйка му билъ така добръ да разпространява, той започналъ да ходи въ черкова и ясниятъ му гласъ пакъ захваналъ да са раздава подъ сводовете на „Свята Богородица.“ Така той преминалъ зимата до мѣсецъ Марта. Разбира са, че тукъ-тамъ, много тайно, посжбирвалъ своите най-вѣрни приятели, като: Тинка Пулевъ, Ивана Тюремето и пр., предъ които проповѣдвалъ словото божие, не съ кржстътъ, а съ камата. Спорѣдъ свидѣтелството на Иванъ Арабаджията отъ Царцово, въ послѣдствие единъ отъ най-вѣрните му другари, той го чулъ единъ пжтъ въ Карлово, когато стоели на Митко Тачевиятъ дюгенъ, да казва: „ние трѣба да са посжбирваме сегисъ-тогисъ“, т. е. да почнатъ работа.

Но джрзостъта на Левски, съ конътъ на вуйка си и съ

собственната своя коса, не останали така не нагазани. Тахиръ, сеизинъ отъ по напрѣдъ при Архимандритъ Хаджи Василий, който въ това врѣме са намиралъ въ Пловдивъ, като са научилъ за завржщанието на Левски, извѣстилъ на турското правителство, че Дияконътъ, който билъ отградналъ конътъ на Хаджи Архимандрита, са е завжрналъ вече въ Карлово.*) Отъ Пловдивъ не са забавили да изискатъ Левски. Като са получило това извѣстие въ Карлово, полицията бастисала бащината кжца на Левски, гдѣто го и хванала. Затворили го въ конакътъ, при сичките молби на зетя му да го оставятъ подъ поржчителство, за да отиде самъ да са представи въ Пловдивъ. Както самъ Левски, така и ближните му роднини са силно смжнявали, че работата не е само за конътъ на вуйка му, но и за политически работи го е прѣдалъ нѣкой. На основание на това смжнение, той поржчалъ на зетътъ си, да му достави въ затворътъ утрова и ножъ, съ които той искалъ да посѣгне на животътъ си, въ случай, че захванатъ да го мжчатъ да и-сказва политически работи.

Когато бѣдната му майка са научила за сичко това и го посѣтила въ затворътъ съ скжзи на очи, Левски я осждилъ жестоко да не жали тя за него. Той искалъ да на-

*) Христо Ивановъ, който по това врѣме са намиралъ книговѣзицъ въ Пловдивъ, увѣрjава, че Левски е билъ предаденъ отъ скжщиятъ си вуйка. „Като са научихме, че въ затворътъ е докаранъ Дияконътъ, говори той, то скжбрахме са нѣколко души и отидохме да молимъ г. Н. Герова и Докторъ Рашка да го пуснатъ подъ поржчителство. Тѣ са общаха. Послѣ посѣтихми Дияконътъ въ затворътъ, който ни каза, че вуйка му Хаджи Василий го прѣдалъ на турците, че билъ бунговникъ и ходилъ въ Сжрбия. На общината превикаха Хаджи Василий, когото осждиха да не носи патрахилъ една година и му казаха, да отиде на конакътъ и каже на турците, че той е наклѣветилъ Левски, заради конътъ си само. а не че билъ бунтовникъ. Слѣдъ три мѣсеца затворъ, Левски са освободи“

прави отъ слабата и милозлива жена, студентъ камътъ! После нѣколко дена, той билъ испратенъ за Пловдивъ, заедно съ още единъ българи́нъ отъ Сопотъ, който така сжъци билъ затворенъ за тескере. Майка му и зетъ му са впу-снали да отидатъ подиря му да го придружатъ до Пловдивъ, но ударили изъ другъ пжтъ и неможали да ги дости-гнатъ. За да не бжде сжвсѣмъ съ голи ржцѣ, тя са помо-лила на сжгражданинѣтъ си Ив. Фурнаджиевъ да ѝ даде въ заемъ 100-200 гроша.

— Съ подобни хора азъ неискамъ да имамъ нищо об-що, отговорилъ благоразумниятъ гражданинъ, като че на парите, които щѣлъ да заеме било написано неговото име.

Никой не помогналъ на Василевата майка; а това по-казва, че ситите и оння, на които било охолно около вра-тѣтъ, били противъ Левски. Та и друго-яче неможе да бжде. Той ималъ на страната си само бѣдната и угнѣтена младежъ.

Чакъ до с. Чернелий, два часа на далечъ отъ Плов-дивъ, нашите двама пжтници, достигнали заптиите, които карали Левски и другарѣтъ му. Отдалечъ тѣ поздравили хероятъ съ кимвание на очите си, скритомъ отъ заптиите. До Пловдивъ, тѣ вжрвѣли подиръ конвойтъ на 100-200 кра-чки расстояние назадъ. Когато влѣзли въ грѣдѣтъ, той срѣ-пналъ на мостѣтъ Тодораки Кесякова, комуто извикалъ : „нѣмамъ нищо! — Помогнете ми“. Кесяковъ не са отказалъ да подѣйствува отпослѣ за освобождението му. Въ Плов-дивъ Левски билъ туренъ въ затворѣтъ. Братъ му Христо, който са намиралъ това врѣме въ Пловдивъ и който са на-училъ отъ майка си за сждбата на дияконѣтъ, затѣкалъ са при ефендетата да узнае по какви причини е затворенъ братъ му. Зарадвалъ са той, зарадвала са и майка му когато чу-ли, че единственната вина на Левски не е за друго за ни-що, освѣнъ за открадванието на вуйчовиятъ му конь.

Дълго врѣме еродниците на нашиятъ херой са маяли изъ Пловдивъ; на много ефендета, кетини и на наши ме-млекетъ чорбаджилара хлопали тѣ вратата, но отъ никж-дѣ помощъ. Нѣмало помощъ не за това, че работата била мно-госложна, но за тая проста причина, че съ голи ржцѣ о-тивали да молятъ тамъ, гдѣто са трѣбало пари, а не че-ловѣколюбие. Видѣхме ние колко пари е искала сиромашка-та майка на Левски отъ Ив. Фурнаджиевъ. Незаминали тѣ и портата на Цока Каблишкова, тогавашенъ бжлгарски намлия чорбаджия въ Пловдивскиятъ конакъ. Но помогналъ ли е Цоко Каблишковъ на нашите просители? Трѣба ли питане и за това? Нуждни ли сж объяснения? Азъ анпелирамъ ежмъ си-чки сжврѣмненници; който отъ тѣхъ знае, да е чулъ, или ви-дѣлъ, че нѣкои конашки бжлгари́нъ е направилъ нѣщо до-бро, то нека ми каже нѣкого, да му запиша името съ зла-тни букви. Ако Хаджи Иванчо Хаджи Пейчовичъ, прибжрза най-напрѣдъ да подпише смжртната пресжда на нашиятъ херой; ако Стефанъ Карагѣзовъ въ Тжрново, употрѣби най-голѣма строгость и хитрина вжрху му, за да признае пи-смата си съ подписа-Кешишъ, че нему принадлежятъ, то можемъ ли да искаме противното отъ по малките чорбад-жии, като Цока Каблишковъ? Присжтствувалъ сжмъ на по-вече отъ двадесатъ истиндака въ Бжлгария, по разни гра-дове, видѣлъ сжмъ мночо чорбаджии, срѣщалъ сжмъ са и съ стотини приятели, които сж ги видѣли; сичките едногласно подтврждаватъ : „пази боже отъ нашите конашки ефенда-та“. Ако турскиятъ мюдюринъ пита, приемашъ ли сирѣдо-вно храната, чорбаджията отговаря низкопоклонно : „Не трѣбва да са дава хлѣбъ ефендимъ на тие гучета“. Та и друго яче неможе да бжде. После танзиматѣтъ, когато и бжлгарите имали вече право да иматъ свои хора въ кона-шките работи, то какво са направили турците? Сжбрали сичките кепазета изъ бжлгария, които нѣмали, ни сжвѣстъ

ни богъ, ни вѣра и ги поставили изъ-конаците, да казватъ само еветъ и да цапатъ имзите безъ никакво по натѣташно сжпротивление. Тѣ били слѣпи орждия въ ржцѣте на агитѣ. Не говоря за старите чорбаджии, които сж сжествували до преди 40-50 години, до като на бжлгарите не било позволено още да носятъ фесове и да засѣдаватъ въ конактѣ. Тѣ били, ако не бжлгарски родолюбци, което било не мислимо тогава, то поне благочестиви християни. Колко манастири, черкови, па даже и училища, тукъ-тамъ са длжжятъ на тие наши пжрвенци! Идете на Св. Гора, на Рилскиятъ манастиръ, на Бачковскиятъ и пр. и вие ще да са увѣрите, кой е ктиторъ и приложникъ. Мрачната епоха на чорбаджилжктѣ е нова. Но за това другъ пжтъ. Щастливъ са считамъ, че само единъ фактъ можа да констатирамъ, гдѣто и въ душата на турско ефенди са е проявила висока и благородна чжрта. Азъ говоря, за Илийчо Ефенди отъ Видень.

Когато турското сждилище въ Русчукъ, презъ 1876 година, осжди на смжртъ 18 души борци, повечето отъ четата на Ботева, въ числото на които бѣха и двама души апостоли, Обретеновъ и Заимовъ, Илийчо Ефенди са отстжпни въ качеството си на защитникъ и такава патетическа рѣчь произнесе въ полза на осждените и въ щета на правителството, щото засѣдающите бжлгарски ефендата, които бѣха ударили предъ малко имза, затрепяха на мѣстата си, а подетриганите бради на турските сждници заиграха отъ ядъ. Смжртното наказание са замѣни съ пожизненно заточение.

Отъ кжщата на чорбаджи Цоко Каблищковъ, сродниците на Василь Левски отишле при Найдена Геровъ. Старииятъ бжлгарски патриотъ, комуто дияконътъ билъ извѣстенъ вече, приелъ просителите твжрдъ учтиво.

— Нѣмаше ли за Василя да бѣга въ Сжрбия и Ромж-

ния? Незнаели той, че въ турското царство, като него хора, неможатъ да живѣятъ? Казалъ Н. Геровъ.

Послѣ той са обжрналъ кжмъ зачудената майка, която за пжрвъ пжтъ въ животътъ си чула подобенъ отзивъ за синътъ си и на която казалъ, че тя трѣба да са гордѣе че е родила такъвъ синъ. Нѣколко още сжчувственни думи отъ страна на Н. Геровъ, който са обѣщалъ и лично да подѣйствува за Левски, ободрили убиената майка.

Въ Пловдивъ билъ повиканъ отъ страна на турското правителство и вуйката на Левски, Архимандритъ Хаджи Василий, въ качеството си на тжжителъ, който и не са забавилъ да са яви. Но слава богу, че той тука са показалъ повече човѣкъ, отъ страхъ може, да му не навлѣче Левски нѣкоя бела, за което бѣше му казалъ вече въ Карлово. Правителството полюбопитствувало да знае, кждѣ е ходилъ Левски въ расстояние на една година, на което той отговорилъ, че тжрсялъ случай да постжпни въ нѣкое училище. Запитали го и за тескерето му, за което като са научили, че той го оставилъ ужъ въ Видень, поискали да го испратятъ до послѣдниятъ тоя градъ етапнимъ порядкомъ, но като видѣло правителството, че други причини нѣма за обвинение, освободило го.

IV.

Въ Пловдивъ Левски останалъ за нѣколко деня. Тукъ той можалъ да намѣри достаточное число приятели, които сжчувствували на неговите идеи. Малко по малко, той станалъ извѣстенъ. Вуйчо му отказалъ вече категорически да го приеме още единъ пжтъ при себѣ си, подъ предлогъ, че като билъ изжжршилъ вече една кражба, не заслужвалъ никаква милость. По настояванието обаче на нѣкои Пловдивски граждани предъ вуйча му, тоя послѣдниятъ

едвамъ склонилъ да спомогне на Левски, за да остане въ Пловдивското училище.

Неизвѣстно по какви причини, той не останалъ въ Пловдивъ повече отъ единъ мѣсець, при сичко, че никакво прѣпятствие нѣмало за това. Може би, че той не е намѣрилъ поле за дѣятелностъ между Пловдивската младежъ. Вжрналъ са Левски въ Карлово и пакъ захваналъ да служи въ черкова като дияконъ, съ сжгласието на вуйка си. Трудилъ са той да поддържи добри отношения между себѣ си и почетното общество, но късно било вече. Отдавна между него и между алжшъ-верижкото общество била прѣпречила черна котка. Укори, хули и гласове отъ негодование започнали да са сипятъ вжрху му, че той е вече нетжримъ, далъ е достаточни доказателства, че нѣма да стане човѣкъ, не обича парата. Ако Левски, по примѣрътъ на вуйка си ходѣше да бели орталжѣтъ съ немилостива просидба, ако той бѣше изѣлъ правото на нѣколко довици, да стане пара-сайбия човѣкъ, то нѣма сжмнение, че Карловското висше общество, щѣне да го запише въ числото на умните си и достойни хора! . . .

Вуйчо му Архимандритъ, на когото най-много натаквали, че държи още Левски при себѣ си, рѣшилъ да земе по строги мѣрки за искоренение на злото.

— Ти трѣба да отидешъ за нѣколко врѣме въ Рилскиятъ или Хиландарскиятъ манастиръ, казалъ той.

Левски отговорилъ, „да помисля“, но вжтрѣшно той са рѣшилъ вече, че е врѣме да дойде до крайности, да хвжрли маската на калугерското лицемѣрие и да обяви борба противъ своите глупави сжврѣменници. Било тжржествень день — воскресение вториятъ день — 1863 година, когато богобоязливото Карловско християнско население са натискало въ храмътъ Св. Богородица, за да чуе словото божие. Отдавна сжбравшите са забѣлѣжили, че дияконъ Игнатий, не са я-

вявалъ още въ черкова, за да завземе своето мѣсто въ качеството си на пѣвецъ. Тоя послѣдниятъ не се забавилъ да са яви, но не дияконъ Игнатия, облѣченъ съ черно расо, съ капа на главата и джлги косми, а Василь Ивановъ, съ остригани коси, въ еснафски костюмъ, какъвто носятъ Карловци! Сички били поразени отъ постжжката на Левски; той привлѣкалъ вниманието, и на мжже и на жени, на старо и на младо. Священникътъ даже, който въ това врѣме кадялъ изъ черкова, принуденъ билъ да са обжрни и да спрѣ за нѣколко минути маханието на кандилницата. А Левски изглѣждалъ спокойно, мжчалъ са да запази пжлно хладнокржвие, като че нищо не е ставало.*)

Защо той е рѣшилъ да са разкалугери, именно на такъвъ тжржествень день — Великденъ, когато хората най-малко били заныти съ своята работа и май-много обржщали внимание на чуждите погрѣшки и недостатѣи, никой не е въ положение да знае. Азъ са осмѣлявамъ да предположа, при нѣманието на вѣрни свѣдения, че той искалъ да произведе по голѣмо впѣчатление, да покаже на мало и голѣмо, до колко калугерството е пусто, какъ той го презира и не са бои отъ неговите правила. Освѣтъ това, въ тая постжжка на Левски са заключавало и нѣщо агитационно. Той желаялъ да докаже на сжгражданите си, че калугерството и неговите ржждясали понятия сж отживѣли вече своятъ вѣкъ: нови хора и нови идеи сж нуждни на Бжлгария . . .

Нѣколко деня, хероятъ на деньтъ въ градецътъ Карлово, билъ дияконътъ Игнатий. Въ сѣка бжлгарска кжща, предмѣтътъ на разговорътъ били неговото расо и косата му.

*) Въ границите на бжлгарскиятъ характеръ е било, щото набожните Карловци да бѣха са впуснали вжрху Левски да го испждятъ отъ черковата. Защо това не е станало; азъ незная. По сѣка вѣрнятность, Левски е билъ успѣлъ вече да докаже на своите сжграждани, че не е цвѣте за мирисане.

Когато излизал по улиците, тълпи от любопитни са трупа-
ли по портите да го гледатъ.

— Господъ нѣма да са стърни. Той ще да отвори небе-
то да изсини върху главите ни огънъ и камази, говорили
хаджиите и свѣтогорците, които са хранили отъ давание
пари съ тѣжка файда.

— Ще да потопа той най-напрѣдъ нашиятъ градъ,
въ който са е родилъ тагъвъ дяволъ, говорѣли втори и
вжздишали отъ сърдце и душа.

— Камакъ и дърво да е родила майка му, допжнѣли
старите баби и са прекръстѣли набожно.

А Левски плувалъ херойски надъ безсжзнателните и
заблудени свои сжотечественници. Подсмивалъ са той на
тѣхните вѣрования и понятия, смѣло вжрвалъ по своятъ
начертанъ пътъ, предъ никого не лицемѣричалъ, отъ ни-
що свято и завѣтно не са боялъ.

Вуйчо му не билъ ни на небето, ни на земята. Той си
ежсалъ парцалите и самъ несмѣлъ да са подаде изъ гра-
дътъ, за постжжката на своятъ внукъ. Слѣдъ нѣколко
дена, Левски посѣтилъ единъ день училището, но учите-
лътъ Даскалъ Димитръ, за честѣта на завѣдението и за и-
мето на градътъ, не приелъ отстжжникътъ! За Левски нѣ-
мало вече животъ и поминѣкъ въ Карлово. Той напусналъ
на скоро родниятъ си градъ и излизалъ да тжрси прѣхра-
на по околните села, между простолюдието, гдѣто обичай-
те и понятията не са цѣнятъ до фарисейска стжпень. Въ
с. Войнягово, два часа далечъ ежмъ юго-западъ отъ Кар-
лово, той сполучилъ да са услови за учитель, която длж-
жностъ испжжлявалъ около една година.

Отъ дѣятелността на Левски въ с. Войнягова, ни е
извѣстно само това, че неговата скромна даскалска стая
била преобжрната на свжрталище, въ което намирали по-
кровителство сички волни (бездѣлници), преслѣдвани отъ

разни агажетиини и компромитирани предъ правителството
хора. Единъ отъ неговите приятели, Петръ Поповъ, който
го посѣтилъ по това врѣме въ Войнягово, разказва, че вра-
тата на неговата стая не са затваряла, ни денъ ни нощъ,
нѣщо, което въ турско врѣме бѣ почти невжзможно. Сѣки
можалъ да влѣзе при него, което врѣме пожелаялъ. Въ то-
ва врѣме, изъ Калюферската планина ходѣла чета юнаци,
която била въ тѣсни сношения съ Войняговскиятъ даскалъ.
По нѣколко деня той са изгубвалъ отъ селото и ходѣлъ въ
планината при юнаците, на които носялъ едно-друго. Твжр-
дѣ на често сжбиралъ по-сжбудените селени около си, на
които разказвалъ издалечъ разни патриотически скаски,
трудялъ са да вжзбуди въ тѣхъ чувството на патриотиз-
мътъ. Оттавна Войняговчени имали споръ съ сжсѣдите си
Джбенчени, споръ за мера. Въ едно сборичкване по меж-
ду имъ, Левски са турилъ на чело на Войняговчени и та-
кова поражение нанесалъ на сжсѣдите имъ, щото мнозина
паднали ранени и отъ двѣте страни, между които имало
и турски заптии. Разбира са, че Левски малко го е болѣло
сърдцето за царската мера, принадлежжала тя на Джбенци
или Войняговчени, но отъ нѣмание по сериозни занятия, той-
е предпочиталъ да са мѣси въ чисто селските работи, и-
скалъ да приучи бжлгарите да са биятъ и сражаватъ.

Неустрасимъ човѣкъ е билъ той. Неговата рѣшител-
ностъ и джржсѣтъта му са баснословни. До тукъ, азъ сжмъ
са вжжджржалъ да го характеризирамъ съ голи думи, защо-
то по нататѣкъ, самите му дѣла ще да говорятъ за това.

Турското правителство, колкото и да бѣше по слабо
и заспало по тие врѣмена, незакжснано да обжрне внима-
ние на Войняговскиятъ даскалъ. Много заптии, които посѣ-
тявали Войнягово, оплаквали сана своето началство, че се-
лените вирнали глава, не турятъ по много-масло въ яйца-
та, за които билъ причина даскалътъ. Левски билъ подо-

зрѣлъ. Това той знаелъ отъ сички най-добри, и единъ день (1865), той заминава на бързо въ Добруджа вѣроятно да бже по далечъ отъ Карлово. Въ с. Еникой, Тулченско, той са условилъ пакъ за учителъ, гдѣто стоялъ не повече отъ 6-7 мѣсеца. И туку дѣятелността на нашия херой не са е ограничила само съ даскалския девитъ и съ безжизнениятъ букваръ. Сичко младо и идеално, каквото е можало да са намѣри по него врѣме въ едно село, обиколило нашъ Василя. Въ тая епоха именно, нашето отечество бѣше нападнато отъ хищните Черкески банди, които нашите братия Русии ни бѣха испратили, като че турските капасжи да бѣха малко. Левски е организиралъ бжлгарска чета, съ която е искалъ да протоводѣйствува на черкезите. По сборовете, свадби и други увеселения, които ставали по околните села, той не е испущалъ простиятъ случай да са яви съ своите ближни другари. И съ слова и съ дѣйствиа, са трудялъ той да разбуди заспалите свой скотечественици. Устроилъ игри, въ надхвърление на камаци и въ надскачване мѣжду младите, които той надминавалъ въ сѣбо отношение. И до днешенъ день, на поляната отъвнѣ с. Еникой са виждатъ забити колове, за които жителите на селото разказватъ, че пространството мѣжду тѣхъ е прѣскочено отъ нѣкогашниятъ имъ Даскалъ Василь!

„Това е Левска брачка“, говоряли присѣтующите. Твърдѣ е вѣроятно, че нашия херой отъ това сравнение са е възползувалъ да са нарѣче Левски, който прѣкоръ не е сжществувалъ, ни въ фамилията му, ни въ родътъ му. Догдѣто той живѣялъ свободно въ Карлово (1865-1866), това име не са е чувало. Въ 1868 година, мнозина го знаели вече Левски.

Отъ с. Еникой, Левски е отишелъ въ с. Конгасъ, така сжщо тулченско, гдѣто не живѣлъ повече отъ 3-4 мѣсеца. Послѣ това, той са вржца сжщата година (1866) въ Кар-

лово, отива до Пловдивъ, но скоро трѣбало да бѣга, защото турското правителство не било забравило още дѣлата му въ с. Вийнягово. Най-напрѣдъ билъ повиканъ на конактъ братъ му Христо, който живѣялъ въ Пловдивъ и когото питали за брата му, каква работа върши и на гждѣ са намира. Левски билъ извѣстенъ въ Карлово за распорѣжениа на правителството, и скоро зель мѣрки да са запази. Като неможалъ дълго врѣме да остане въ Карлово, гдѣто не било възможно да са крие, той тржгналъ за Ромжния презъ Габрово и Шипка.

Въ Ромжния претигналъ благополучно нашия херой въ тая именно минута, когато сѣки градъ билъ припжленъ съ млади патриоти, емигранти отъ бжлгария. Сега той намѣрилъ ромжнските бжлгари, не Добресковци и Колоневци, както тие биле въ 1862 година, а чисти бжлгари. Много тѣ били отишли на напрѣдъ въ расстояние на 4-5 години. Различни общества, тайни и явни, каквито и да били тѣ, пакъ сполучили да въздигнатъ бжлгарщината на довольно висока стѣпень. Издавали са вече нѣколко бжлгарски вѣстници, работилъ твърдѣ дѣятелно и Раковски, съ своите охтичеви гърди, имало мнозина бжлгарски студенти изъ Ромжнските училища, съ една рѣчь бжлгарщината и бжлгарскиятъ языкъ, отдавна са ползували съ право на гражданство. Отъ друга страна, Критското възстание, за успѣхите на което тжржествували, сѣга вечеръ изъ Ромжния распалените Еллински патриотета и което не малко стрѣсна балканските православни народи, вдхнало куражъ и идея и на нашите емигранти. Приготвили са двѣ чети да минатъ презъ Дунавътъ въ бжлгария, едната подъ предводителството на Филипъ Тотя, а другата — на Панайотъ Хитова. Въ дружината на тоя послѣдниятъ влѣзалъ и нашия херой. Той билъ избранъ за байрактаръ на четата, която са сжстояла отъ тридесять души момчета.

Въ края на мѣсець Юний 1867, тя преминала Дунавътъ подъ малкиятъ градецъ Тутраканъ, срѣщо най-буйниятъ Дели-орманъ, гдѣто турското население употрѣблява най-дебѣлите шапенета. Минали край селата Кусой, Турлакъ, Попово и набили непроходимото гѣрлово. Нашъ Левски билъ единъ отъ най-пжгавите и рѣшителни момчета. Та ако не бѣше той такъвъ, избралъ ли са би за байрактаръ! Гдѣто четата намирала малко спокойствие и безопасностъ отъ страна на многобройните потери, той повѣрявалъ байрактътъ другиму и отивалъ по селата да проповѣдва всеобщо възстание. Когато четата дошла въ Карловскиятъ балганъ, ежсно една вечеръ, той са отдѣлил отъ нея и тржгналъ за Карлово, като оставилъ оржието си въ една нива. Облѣченъ въ Сливенски гайтанлии патури, влѣзалъ незабѣлѣжено въ ежщата на Христо Райковъ. Дордѣто не билъ са приближилъ до градътъ на пжтя, близо до мѣстото Гюрешъ-ежрж, той ударилъ случайно вжрху единъ турски караулъ отъ трима души. Приспокойно се хвжрля въ хендекътъ на единъ гюль, и безъ да стане нужда да употрѣби оржие можалъ да пропжди турците. Уплашени, тѣ извѣстили на мюдюрътъ, че видѣли страненъ човѣкъ (думата комита, нѣмаше тогава право на гражданство,) който идѣлъ за градътъ. Въ Карлово Левски донесалъ нѣкакви писма за Михайловски и поискалъ различни потребности за четата. П. Попова той испратилъ до Станча кожухарина за 12 чифта мешинени царвули.

Преди нѣколко дня, били отгварани за Пловдивъ двама души отъ приятелите на Левски, Иванъ тюремето и Хр. Пулевъ, заподозрени, че давали барутъ на момчетата. Присѣтствующите въ домътъ на Христа Райковъ, съ присежрбие сжбобщили това происшествие на Левски.

— Синца ви да бѣха затворили, още по добрѣ щѣше да бжде, отговорилъ той. — Това е знакъ, че нашето дѣло успѣва.

На другиятъ день, въ тжмни зори нашиятъ херой оставилъ Карлово. Той преминалъ презъ Шамъ—махала и на право презъ нивята поелъ балганските ижтеки. Карловскиятъ мюдюръ испратилъ сжщиятъ день потера подъ началството на Дженджи Хасана и Хаджи Мустафа, които са вжрнали безъ да направятъ нѣщо. Левски достигналъ четата въ Златишката планина.

„Въ това врѣме единъ турски офицеръ“, панайотъ Хитовъ въ своята книга, говори „помогилъ правителството да му даде дозволение да иде на планината и да занесе главите ни; а байрактаринътъ (Левски) са извѣстилъ за това и побжрза да ни яви. Като сѣдѣхъ единъ день на единъ камъкъ и глѣдахъ низъ полето съ телескопътъ си, то видѣхъ тоя офицеринъ, че дойде при едни сжчари, които не бѣха бжлгари, и замржкна при тѣхъ. Азъ отидохъ вечерта въ мандрата, уловихъ одного отъ овчерите и попитахъ го, какво е тжрсилъ при него турчинътъ. Овчарътъ ми рече: „турчинътъ дохожда при нази да му дадемъ овчарски дрѣхи, съ които иска да преоблѣче дружината си, за да ги не познаете, и да дойде при вази да ви излови“. — Дайте му дрѣхите си, но послѣ да са не оплагвате, когато ви ги донесатъ испродунчени съ нашите коршуми“, казахъ азъ и заминахъ си. Слѣдъ три дня, ето че иде сѣицеринътъ, преоблѣченъ съ овчерски дрѣхи. Тоя турчинъ мислѣше, че ние го непознаваме, и вжрвѣше ежмъ насъ сжвѣсѣмъ свободно. Нарѣдихъ мотчетата си и заржчахъ имъ да не пушкатъ, дордѣ имъ не дамъ знакъ. Турците трѣбваше да минатъ по край насъ, слѣдователно ние можахме да ги ударимъ твжрдѣ лѣсно. Пжтътъ са намираше 15 крачки далечъ отъ нази. Сичкото това бѣше добро, но когато на единъ човѣкъ е сжждено да умрѣ, то ни единъ дяволъ не може да го спаси. Турците са приближиха до назе, безъ да знаятъ, че ние сме са скрили въ трѣвата и че ги чакаме съ петжрнение;

дойдоха срѣщо насъ. Азъ запрѣгихъ на момчетата да пушкатъ, защото нѣмахъ намерение да нападамъ; но турците тхрѣха белата си и приготвляваха са да нападнатъ на насъ. Трѣбваше да са биеме. Сѣко мое момче си избра по едно дърво, скри зади него тѣлото си, заннж пушката си и приготви са. — „Глѣдайте да удраме офицеринътъ, защото турцитѣ ще са разбѣгатъ безъ своятъ предводителъ и ще ни оставятъ на мира.“ Щомъ изрѣкохъ тия думи, пушките на момчетата припращѣха и удариха офицеринътъ и още двама низами. Останалите са разбѣгаха. Отъ това мѣсто ние са уштихмѣ къмъ Троянскиятъ манастиръ и дойдохмѣ близо до Тегевене при рѣка Рибарица“

Послѣ това, четата имала малко сражение съ турските потери около Златица и безъ да изврши нѣщо по сериозно, презъ Пиротските планини, влѣзла въ Сърбия.

V.

Въ Сърбия отишелъ и Василь Левски. Разбира са, че нему съвѣтъ не е било по волята да живѣе мѣжду сѣрбите; но нѣмало що да са прави. Итътъ му за Бѣлгария билъ вече заграденъ. Въ сѣщата тая година (1867), презъ зимата, сѣрбското правителство дозволило съставението на една бѣлгарска легия въ Бѣлградъ, въ която да са учатъ на военнo обучение бѣлгарските емигранти. Условиата били, че това обучение ще да трае до напролѣтъ, а послѣ момчетата ще да минатъ въ Бѣлгария. Находящите са въ Бѣлградъ емигранти распратили извѣстие до своите приятели въ Бѣлгария, че желающите освобождението на своето отечество, трѣбва да побързатъ да дойдатъ въ Бѣлградъ, за да увеличатъ числото на учениците. Скоро бѣлгарската легия брояла вече до 200 души момчета изъ разни градове въ Бѣлгария. Приемали са само онии, които знаели да четатъ.

Въ тая легия са записалъ и Левски. Христю Ивановъ, който прѣстигналъ около Никулденъ въ Бѣлградъ, заедно съ нѣкого си Грековъ, разказва, че намѣрилъ Левски вече тамъ облѣченъ съ войнишка униформа.

На скоро той са разболѣлъ отъ опасна болѣсть. Лѣжалъ нѣколко мѣсеца на болницата и отъ нерѣдовно глѣданне дошълъ до умираиe. Другарите му бѣлгари, сполучили чрезъ сѣрбскиятъ министръ да го извадятъ отъ болницата и помѣтятъ въ особна кѣща. Болѣстьта му отъ день на день земала по лоши размѣри, трѣбало да стане операция. Двама частни доктори са наели да направятъ операцията; тѣ му распрали стомахътъ и благополучно извршили опиpацията, по причина на която той останалъ дълго врѣме още на лѣгло-то, така щото много малко можалъ да служи въ легията.

Между това, тая легия, както е извѣстно, неможа да са удържи за дълго врѣме, да принесе ожидаемите плодове. Скоро мѣжду бѣлгарските ученици и сѣрбските профессори са разгорѣла отчаянна препирня. Военните преподаватели не захъснѣли да покажатъ своятъ квасенъ патриотизмъ предъ нашите момчета. Хуляли тѣ сичко що е бѣлгарско опредѣляли и границата на своята държавица не до Пиротъ, Нишъ или Виденъ, но до Велико Търново и София. — „Вие сте дошли въ Сърбия, не за друго, а за парче хлѣбъ“, говорали учениите глави въ врѣме на преподаванието. Разбира са, че буйните млади глави, задъ гърбътъ на които не са чувало, ни гласътъ на любезна сѣпруга и дѣвица, които били напустнали своето бащино огнище не да ги осѣрбѣватъ лигави профессори не да чакатъ нѣкакви си дипломи — срѣдство за прихрана, а да тхрѣятъ приключения и свободенъ животъ, — не са помислили да заплатятъ съ сѣщата монета. Тѣ хвърлили и география и пушка, и плути на сичко. Дълго врѣме трѣбата свиряла да излѣзватъ на учение; но тѣ са излѣгали по кафинетата.

По слѣдствие на това, военната дисциплина са приспособила на непокорните. Много момчета били арестовани, на нѣкои ударили по 25 тоеги, трети избѣгали на *поле*, и така легиата са разпръснала, както и въ 1862 година.

До това врѣме Левски не билъ оздравялъ още добръ отъ операцията. Едвамъ двѣ недѣли слѣдъ убиванieto на Князь Михаила, той потѣглилъ за Ромжния, снабденъ съ Черенъ (трауренъ) паспортъ. Повечето момчета така сжщо отишли въ Ромжния. 1868-69 години сж най тъмните отъ дѣятелността на Левски. Както е извѣстно, той не мина съ четата на Хаджи Димитра въ 1868 година. Защо той не е зель участие въ тая чета, която и по число и по съставъ стоеше много по горѣ отъ четата на Панайотъ Хитовъ въ 1867 година, намъ е положително неизвѣстно. Споредъ събраните ми свѣдения, три главни причини сж въздържали Левски да не придружи Хаджиатта и Кираджата: Първо, че по това врѣме, Панайотъ Хитовъ, който билъ щасливъ да чуе нѣколко съчувствени слова отъ Сърбскиятъ Министръ и отъ Букурешките Нотабили, които били противни на сѣкакво движение въ Турция съ оръжие, защото щѣлъ да се разсърди Наполеонъ, билъ испратенъ по Ромжиските градове да сѣе раздоръ мѣжду момчетата, да не слушатъ Хаджи Димитра. Твърдѣ е вѣроятно, че той е унотрѣбилъ своето влияние на и Левски, който почиталъ още дългите мустаци и надутите войводи. Второ, че той е билъ още болеть отъ операцията, и не са е рѣшилъ да потѣгли по балкантъ, който не е майка на слабите и болни патури; и трето, че спорѣдъ разказването на Иванъ Х. Димитровъ, който ся срѣщналъ съ Левски сжщата година, въ Бургасъ, нѣколко дена послѣ заминуванието на Х. Димитровата чета, тоя послѣдниятъ идѣлъ за въ Тракия да събере друга чета, която да присъедини на Хаджи Димитровата и да го посрѣшне около Сливенъ. До кои мѣста е ходилъ Лев-

ски, съ кого са е срѣщналъ, намъ е така сжщо неизвѣстно.

Есенъта, сжщата година, ние го срѣщаме пакъ въ Ромжния, въ с. Кампусинъ, гдѣто той си продава телоскопътъ за да хване адвокатинъ въ сждилището, въ което имало да ся сждятъ осмина души бжлгари, негови другари по Сърбската легия, Прѣзъ зимата, той събира рѣшителни момчета изъ ромжния, да ги води въ Бусурешъ, за да убиятъ Христа Георгиева.

Може би на нѣкои строги моралисти да ся подигне жлъчката отъ това дѣйствие на Левски; но ние ги прѣдупредяваме да поглѣднатъ на въпросътъ не отъ точка зрѣние на царско-калугерскиятъ катихизисъ. Ако кръвожедниятъ монахъ, който коли и бѣси, само за това, защото се намѣрили хора, да оспоряватъ неговата божествениа санкция, ако той изжршва сичко това за собственио свое удоволствие, то кажете ми не е ли ималъ и това право човѣкътъ, който са е мжилъ за доброто на милиони поробенни създания? Левски, който ся билъ посвѣтилъ да работи сичко за благодѣйствието на другите, и въ врѣда на себѣси, който билъ самъ и противъ когото било сичко, споредъ насъ билъ е въ пълното си право да жертва не одного мерзавца, който му пречалъ а стотина. А за да посѣгне на животътъ на Христа Георгиева, имало е сериозни причини. Тоя послѣдниятъ това врѣме е минавалъ за представителъ на Българскиятъ народъ въ високите кржгове. Нему сж са испращали твърдѣ крупни сумми, най-много отъ православна Руссия, които сумми сж са гълтали отъ неговите дебѣли каси. Той е пречалъ съ своето влияние на сѣко революционно движение. Освенъ това, фактътъ, че той и другарите му бѣха подбудили Русскиятъ Консулъ въ Букурешъ, Офенъ-Баѣ, да протестира противъ четата на Х. Димитра, бѣше още новъ.

За тая целъ, Левски билъ наелъ и кжца въ Букурешъ

гдѣто ся приготвявало убийството, но Л. Каравеловъ, съ голѣми молби и убѣждение, едвამъ можалъ да го склони, да не изжршва подобно страшно прѣстѣпление.

Маялъ се Левски още дълго врѣме изъ Ромъния, минавалъ въ Бѣлгария и пакъ са връщалъ, съвѣтвалъ са съ войводи, подканялъ учениите да захванатъ по сърдчено работата, но нигдѣ не намѣрилъ истинска поддржка. Трѣба да ви кажа и това, че послѣ поражението на Хаджи Димитровата чета, когато думата комита ся произнасяла съ ужасъ и отъ кадѣните, старите войводи изгубили вече своята храбрость. Хубавата стара планина, която била окрѣвнена вече съ юнашка кръвъ, ставала за тѣхъ недостѣпна. Ето защо ние не виждаме баснословните войводи да фигуриратъ ни въ едно отъ нашите нови и самостоятелни движения.

Панайотъ Хитовъ са отгѣлилъ въ Бѣлградъ, подъ височайшата милость на правителството, хвърковатиятъ Тотъ станалъ крѣчмаръ въ Одеса, Желю почналъ да лѣе керемиди въ Брайла, баснословниятъ Дишлия вардѣлъ крѣчмите да не наливатъ въ виното вода, Раковски отдавна почивалъ въ гробътъ, Касабовъ публикувалъ официално, че той е Касабиано, а не Касабовъ, — съ една рѣчь сички били разочаровани, сѣки търсѣлъ да са сражи, не съ турция, а съ собственото свое съществуване. Скрѣбия са намирала въ изрядни отношения съ Турция, Ромъния са отгървала отъ Кузата, който подбуденъ отъ Наполеона, искалъ да стане богопомазанъ и далъ обѣщание на Султанските комисари, че нѣма да позволи вече нъ втори Хаджи Димитра да прѣмине границите и така безцеременно. На сѣкѣждѣ апатия, страхъ прѣдъ турското величие и самопризнание, че Бѣлгарите трѣбва съ тѣрпение и молби прѣдъ Восторскиятъ великанъ да искупятъ своите грѣхове. Единъ Левски не искалъ да направи компромисъ съ духътъ на епохата.

„Ще да са бора, казалъ до послѣдната минута на животътъ св.“ Намѣрилъ той човѣкъ въ Ромънската столица, който раздѣлилъ неговите възгледове и който го насърдчилъ въ прѣдприятията му, да върви и да са не бои. Тоя човѣкъ билъ Л. Каравеловъ, който са билъ установилъ вече въ Букурешъ и издавалъ своятъ революционеренъ органъ — Свобода.

Каравеловъ и неговите близки приятели подкрѣпили Левски нравствено. Тия млади хора, които неблагоговѣяли ни прѣдъ Наполеона, ни прѣдъ велика Россия, нито пакъ са кланяли на мустакадите войводи, че тѣ трѣбва да поведатъ народътъ, а не народътъ тѣхъ — разчитали на самиятъ бѣлгарски народъ и на неговата интелигенция, че тѣ са най-главните фактори, съ които може да са работи успѣшно.

Неоспоримото право на Каравелова било признато отъ сичките, че той трѣба да буди народътъ печатно, другите непознавали Бѣлгария и бѣлгарите, и така на нашиятъ герой са паднало да носи тѣжкото бреме — апостолъ въ Бѣлгария распространителъ на святата идея — свобода. Той самъ зель тая тѣжка длѣжностъ отгорѣ си. Както виждаме работата била твѣрдѣ проста, свѣршила са безъ знанието на никакви бѣлорѣжавични синигери съ високи шапки, безъ участието на въображаеми централни революционерни комитети, които съществували само въ главите на Али-пашовите шпиони.

Въ краятъ на 1867 година, ние виждаме вече Левски да крачи тукъ-тамъ изъ Ромъния, за да убѣждава нѣкои отъ своите познати приятели, да минатъ въ Бѣлгария, гдѣто отъ тукъ нататѣкъ ще да са почне сериозна работа. Така на примѣръ той отишелъ при Христо Ивановъ въ Турно-могорелъ, който дѣржалъ тамъ крѣчма, накаралъ го да продаде едно друго и да са отправятъ въ Бѣлгария. Отъ Гюргово тѣ са качили двамата на параходътъ и излѣзли въ

Русчукъ, съ чужди имена. Тукъ тѣ тжрсили Стоила Поповъ, нѣкогашенъ тѣхенъ другаръ отъ Бѣлградъ, когото неможали да намѣрятъ. Отъ Русчукъ Левски заминалъ за Ловечъ, препоръченъ до Станя и до Маринъ П. Лукановъ, а Хр. Ивановъ останалъ въ Русчукъ за да служи като комисионеринъ мѣжду Румъния и Бѣлгария.

Отъ тукъ нататкъ са захваща вече най-отчаяната дѣятелностъ на Василь Дягоннѣтъ. Той ходѣлъ отъ село на село, отъ градъ на градъ въ Бѣлгария да проповѣдва словото божие, да буди духовете. До срѣдата на 1870 година той не са е ползувалъ съ грамаденъ успѣхъ, защото колкото и да билъ вече опитенъ, пакъ неможалъ да са срѣшне съ народътъ непосредственно. Той наченалъ най-напрѣдъ своята пропаганда отъ градовете; не отишалъ при ония, които имали най-голѣмо сжприкосновение съ турскиятъ сатъръ, които говорятъ и работятъ безъ участието на никакви авторитети и доктринарства. Подкачилъ той насѣждѣ съ по видните и авторитетни хора, както едно врѣме направилъ дядо Никола (капитанино), Раковски и пр., като мислѣлъ, че тѣ ще да го разбиратъ най-много. Както видѣхме, въ Русчукъ той тжрсилъ Стоила Поповъ, редакторъ на вилаетскиятъ в. Дунавъ, въ Пловдивъ отишалъ при нѣкогашните си благодѣтели: Н. Геровъ, Т. Кесаковъ, Д-ръ Рашико и пр., въ Пазарджикъ — при Г. Консулова, хора, които са радвали малко много на незавидно положение. Отъ инай-напрѣдъ тѣ го приели разбира са, схрадвали го въ трудната миссия, обѣщали са да работятъ дали по нѣкоя пара, споредъ силите си и нищо повече. А Стоилъ Поповъ въ Русчукъ, комуто открилъ работата Хр. Ивановъ, растренералъ са на мѣстото си и не пожелалъ вече да са срѣшне съ нѣкогашниятъ си Бѣлграрски другаръ. Та и друго-яче неможало да бже. Човѣкъ, който са титулиралъ *ефенди*, който ималъ сѣки день срѣща на Русчукското слжнцъ, немислимо било да земе участие и въ комитетските работи.

Останалите приятели на Левски по другите градове, макаръ и да приели участие, но желаяли да джржатъ пасивна роль. Когато тѣ разбрали, че трѣбва да са натоварватъ и съ извършванието на различни обязанности, сжпрежени съ извѣстна опасностъ, да приематъ и испращатъ различни пощи, да са запознаватъ и съ селени, което никакъ не било въ тѣхниятъ интересъ, то отказали на Левски. Тодораки Кесеяковъ, съ когото Левски нарочно отишалъ да са срѣшне на Хисарскитѣ бани, чистосърдечно са призналъ предъ тоя послѣдниятъ, че той сжчувствува на неговото дѣло, но като човѣкъ съ кжща и семейство, не може да работи открито. Това сжщото направили и другите; а съ Найденъ Герова работата дошла до скарвание.

На скоро се вжрналъ Левски въ Букурещъ и далъ отчетъ за своите дѣла. До като билъ още въ Тракия, той пострадалъ въ Сопотъ. Неможали да го хванатъ, но са компромитиралъ вече окончателно предъ турските власти. Това са случило така: Той ималъ на гжрбътъ си шаечено палто, което зелъ отъ Румъния и което са оказва, че било отграднато отъ притѣжателтъ му, разбира са безъ негово знание. Като стоялъ на край селото, гдѣто са помайвалъ да чака другарите си, които щѣли да му извоздатъ конѣтъ, приближилъ са до други двама — трима души, да си запали цигарятъ. Единъ отъ тѣхъ Иванъ Цоковъ, си позналъ палтото и безъ да му каже нѣщо, приближава са до него и го држи за скутѣтъ. Левски си извилъ ржцѣте и сжблича палтотъ, което останало у непознатиятъ, а той станалъ невидимъ напредъ имъ. Въ джбовете на палтото имало нѣкои писма и други сжмнителни книжа, отъ които можало да са констатира неговата личностъ. Той сполучилъ да избѣга, безъ да го види нѣкой, а двамата души, които щѣли да му искарватъ конѣтъ, вжрнали са назадъ, като видѣли, че го нѣма. Презъ нощта спалъ въ единъ изджненъ турски гробъ.

Полицията въ Сопотъ и карловскиятъ мюдюринъ, който билъ извѣстенъ още на часътъ, подигнали на кракъ, сичката правителствена сила. Узнало са вече, че избѣгналиятъ човѣкъ не е други никой, освѣнъ Василь Дияконъ. Къщата, въ която живѣяла майка му и ония на близкитъ му приятели, били бастисани. Свикали на едно мѣсто по пхрвите Карловски граждани, като: Д. Несторъ Софтовъ, Р. Патевъ, Иванъ Х. Почевъ и други, които така сжщо употребили, като полиция да тхрсятъ, но сичко напраздно — майката на Левски говорята на заптийскиятъ чаушъ Шерифъ, че намѣсто тѣ да тхрсятъ синътъ ѝ, тя трѣбвало да го иска отъ тѣхъ преди сичко, че го била видѣла преди малко. За тия ѝ джрзки слова, единъ отъ заптийте я ударилъ съ плѣсница, а послѣ я арестували въ къщата на Попъ Хрисга, гдѣто пристояла нѣколко деня.

Кагато сички тия строгости ставали въ Карлово, Левски поздравлявалъ сръдногорските вжрхове отъ Стара-планина. Отъ Калоферъ той зель тескерето на нѣкого си Стойно Бешикташътъ, съ което и преминалъ границата.

Турците го записали вече въ черната книга, не само въ родното му мѣсто, но въ сѣки градъ изъ Бжлгария. Отъ тукъ нататъкъ имената: *Дияконъ, Левски, Василь Иванолу, Кешинъ, Дервинъ* и пр., захващатъ да вжрватъ изъ уста въ уста между заптийте и бюлютъ башиите. Захваща турското правителство да гони Левски, не като човѣкъ, а като сила, която заплашва отоманското величие. Левски, скромнотъ дияконче, псалтътъ, Войняговскиятъ даскалъ, който не притѣжявалъ друго нищо, освѣнъ твжрдъ характеръ, рѣшителность и горѣщъ патриотизмъ, колко силенъ и славенъ станалъ той! . . .

VI.

Въ Букурещъ нашиятъ херой билъ посрѣшнатъ, както подобавало на единъ апостолъ като него, чрезъ устата на когото трѣбало да говори цѣлъ бжлгарски народъ. Онова, което той сжобщилъ за своята дѣятелность въ Бжлгария, дало надѣжда на приятелите му, че по тоя начинъ ще да може да са дойде до по възможни добри сѣтнини. Разисквали и нарѣждали много вжпроси. Дошли до заключение, че ако са яви човѣкъ предъ простолюдието, малко по тхржественно, съ шарено пжлноомъщо, украсено съ печати, написано вжтрѣ съ левове, полумѣсяци и сабли, съ билети и пр, испратенъ ужъ отъ нѣкакво си *приврѣменно правителство*, или *централенъ бжлгарски революцион. комитетъ*, то ще да има по голѣма цѣна въ очите на сѣки отсамъ Дунавътъ бжлгаринъ. И поржчали тогова голѣмъ печатъ, колкото единъ турски часовникъ, съ разяренъ левъ по сръдата, който тжпчи немилостиво въ краката си полумѣсецътъ, на около съ голѣми букви написано „*Привременно Бжлгарско Правителство*, I. O. отъ Ц. Б. Р. К.“; напечатали билети, издадени отъ приврѣмненото правителство, подпечатени съ сжщиятъ печатъ и преподписани отъ предсѣдательтъ на правителството подъ знакъ „жжрваво дѣте“, напечатали прокламации и правила, излѣзли ужъ отъ Женева, а въ сжщность писани и печатени отъ Л. Каравеловъ въ неговата печатница на „*Strada Virgulu*.“ И така самъ Левски, Каравеловъ, Цѣновичъ и пр. сжставили страшниятъ Букурешки централенъ комитетъ! Тѣ били и приврѣменно правителство, и предсѣдатели и сичко. Така го изисквали тоговашните тѣжки обстоятелства.

Ето два отъ горѣпоменатите документи, съ които Левски е ходилъ изъ Бжлгария, съ пхрвиятъ да иска пари, а съ вториятъ да кжлне новопостжпившите членове:

БРАТИЯ! *)

Сѣки въобще Българинъ иска днесъ своето добро и желае да са освободи отъ агарянското робство, слѣдователно и вие, ако сте само Българинъ и честитъ човѣкъ и ако желаете добро на отечеството си трѣба да са прѣдадете съ сичкото си сжрце и душа на народното дѣло, и да покажете, че сте достоенъ синъ на България и свободолюбивъ човѣкъ. Повтаряме, ако сте вие родолюбецъ, християнинъ и мжжъ, то трѣба да изпълните долѣказанните наши, и на сичка България, желания; а аколи не, то честните и родолюбивите българе, ще да ви проклянатъ, и твърдѣ скоро ще да ви испроводатъ при Сѣщайте са. Прѣдателите, чорбаджиите, изѣдниците и турските подлизурки ще да висятъ на едно дърво съ нашите неприятели — страшно ще бжде народното отмъщение. Който днесъ не желае да бжде свободенъ, той не е Българинъ и не е човѣкъ! И така вие сте свободни да изберете за себѣ си пжтъ и да вървите по него, т. е. или съ назе и съ народътъ, или съ турските джалате и крѣвопийци. Прѣбързайте да запишите името си на страиците исторически, съ златни, или съ черни думи, и постарайте са да явите пд-скоро: черно робство ли искате или златна свобода.

Нашите желания сж вамъ извѣстни, нъ ний пакъ трѣбва да ви ги повторимъ. Ние желаеме да са освободиме изъ подъ турското иго и да бждеме хора. Пригответе са и вие и очаквайте оная минута, която ще твърдѣ скоро да избие. Но за да извършиме това велико дѣло, намъ, сж потрѣбни двѣ пѣща: хора и пари. Хора ние имаме, а пари нѣмаме, но съ Божията помощ ще да наидиме твърдѣ скоро и тѣхъ. Нашиятъ Главни Народни Комитетъ е избралъ насъ за съ-

*) Тая покана, която са прочиташе на сѣки новооглашенъ, е написана отъ А. Кжичевъ и Левски.

беране потрѣбните за нашето освобожение пари, и ние ще да ги събереме. А отъ гдѣ? — Ние ще да ги съберемъ отъ тамъ отъ гдѣто сж ги събирале и другите народности, т. е. отъ самиятъ народъ. И така, ние прѣдлагаме и вамъ да пожертвовате вѣднаждъ за сѣкога, щото можете и колкото можете. Сѣкиму изъ васъ ще бжде даденъ билетъ отъ Българското Приврѣменно Правителство; а това правителство ще да отговаря за дадената му сума прѣдъ народътъ, т. е. прѣдъ Българскиятъ Народни Революционни Комитетъ, който така сжщо ще да отговаря прѣдъ бжджето Българско свободно правителство. Приврѣменното Българско Правителство, ще да държи подробни смѣтки, отъ дега колко е земало, дега ги е употрѣбило, колко българе сж погинале, какъ сж погинали и пр. и пр. Щастливи са ония наши народолюбци, които повдигнатъ ржка за своята свобода, — тѣхните имена ще да са славятъ вѣчно; а страшилните, изѣдниците и хладнокрѣвните ще бждѣтъ проклѣти во вѣки вѣковъ. Който е Българинъ, когото е България родила и който не иска да бжде турски робъ, той трѣбва да жертвува сичко, за да може послѣ да добие много. „Да продадеме иманието си, да заложиме женитѣ си и дѣцата си и да откупиме отечеството си“, рѣкалъ Мининъ.

Господине! Ние „скаме да ви кажеме много, нъ за сега стига и толкова, — отъ васъ самите зависи да притурите това, щото ние не сме

Вамъ ще да са покаже чудно намето прѣдложение, защото то ще да дойде до васъ ненадѣйно, нъ за чудение врѣме не остава — историята насъ не ще да чака да са чудиме. Сичкото това вие трѣбва да държите тайно, — и вашитѣ най-ближни приятели не трѣбва нищо да знаятъ. вие трѣба да отговаряте сами за себѣ си. Грѣдайте да не кажете, послѣ: „азъ искахъ да помогна, нъ нѣмаше отъ дѣ да са науча навѣрно, кому да дамъ и какъ да дамъ.“ Ние

имаме хора на сѣбаде, и познаваме сѣкиго изъ васъ, познаваме състоянието ви и даже духътъ ви, слѣдователно ние ще да намѣриме възможносѣ да ви явиме Но вие може да кажете: „нѣмаме пари“ — Земете на заемъ, продайте стога, заложете кжщата си и дайте първийтъ билетъ, единъ знакъ, а тоя знакъ ще бже вашето спасение. Когато нашитѣ юнаци станатъ подъ байрагъ, (а това ще да бже твърдѣ скоро), то тѣжко томува, който имъ не покаже билетътъ и знакътъ си! Който не приеме участие въ нашето народно движение, той ще да са счита за прѣдатель и за неприятель на народътъ ни и ще да са расплати за грѣхове си, а фамилията му ще бже укорена прѣдъ свѣтътъ. Повтаряме, ако дадете доброволно, щото сте длжжи да дадете, то ще бждете честити, и, заедно съ вашето домочадие ще бждете подъ нашата защита, чакъ до онзи день А ако постжните съ насъ варварски, т. е. ако прѣдадете писмото ни, или човѣкътъ ни, когото ви пращаме да са разберете; ако изнесете на вѣяъ нашите желанія и ги раскажете на нѣкои наши бжлгарски изроди или, ако търсите причина, за да не дадете това, щото искатъ отъ васъ, съ една дума, ако злоупотрѣбите нашето довѣрие, то страшно ще да ви са отмжсти. Земете си на умътъ, че ония мжже, които стоятъ като главатири въ народното движение и които съставляватъ врѣменното правителство, не са боятъ веке отъ никого, и рѣшили сж са да върватъ напредъ, безъ да са обжрцатъ назадъ. Ние са не боиме вече, нито отъ турското беззаконие, нито отъ турските мекерета. Сичкитѣ турски мжжи, бесилници, пращания въ Диаръ-бекиръ и пр. сж прѣдъ окото на Бжлгарските юнаци нищо. Сѣки юнакъ има своето прѣдначертание въ главата си, а народниятъ комитетъ и Приврѣменното Прввительство ще да прѣдварятъ сѣко зло и ще да награждаватъ сѣко добро. На нашето чело е написано: „чиста свобода, или юнашка смъртъ.“

Рѣшавайте са сега по скоро да ни кажете „съ назе ли сте,“ или „противъ насъ“, защото хиляди юнаци очакватъ отговорътъ ви.

(?) 1871 год. Марта 10.

Надписъ на печата:

„Приврѣменното Правителство въ Бжлгария.

Л Е В Ъ

І. Отд. отъ Б. Р. Ц. К.

Въ Бжлгария“

НАЧИНЪ НА КЛѢТВАТА. *)

Новооглашенниятъ, ще са исправи прѣдъ една масса на която ще има сложено, едно евангелие, или единъ кръстъ, единъ ножъ и единъ пищовъ и ще си тури лѣвата ржкана сърдцето, а дѣсната ще си дигне на горѣ и ще слѣдува да дума слѣдующитѣ думи:

ЗАКЛѢВАМЪ СЯ своеволно въ честъта си и въ отечеството си прѣдъ Бога и прѣдъ честното събрание на съзаклѣтието, че отъ сичко което ми са яви, нѣма да кажа и отгрия никому нѣщо, до смъртъ и до гробъ.—

ЗАКЛѢВАМЪ СЯ и обѣщавамъ, какво ще работж съ сичкитѣ си снособности, за освобождението на отечеството си Бжлгария.—

ЗАКЛѢВАМЪ СЯ и обѣщавамъ, какво полагамъ, за Свѣтата тази цѣль, животъ и имотъ.—

ЗАКЛѢВАМЪ СЯ и обѣщавамъ, безусловна покорность

*) Тая клѣтва бѣше формална за сичките членове на тайното общество, на която тие са кжляха. Споредъ увѣрението на мнозина, тя е написана отъ ржката на Левски. Настоящиятъ екземпляръ принадлежи на частниятъ комитетъ въ Турно-Могурили, който ми са достави отъ г. Коцова въ Виденъ.

на законитѣ и на заповѣдитѣ на Съзаклѣтия, Тайния, Централенъ, Български Комитетъ, съвършено мълчание, и тайнотъ на дѣлата.—

А въ противенъ случай, ако бѣда прѣдатель, или прѣстѣпникъ, съгласявамъ са да бѣдѣ прободенъ отъ оружието, на това съзаклѣтие, което има длѣжностъ да мя брани, а право да мя сѣди.—

ЗАКЛѢВАМЪ СЯ.—

Отъ Ц. Р. Б. К. въ България.

За Ч. Р. Б. К.

Въ Т. Мѣгурелле 1872.

Надписъ на печата:

„Приврѣменното Правителство въ България.

Л Е В Ъ

І. Отд. отъ Б. Р. Ц. К.

Въ България.,

Левски са врѣща изново пакъ въ България и почва дѣятелна пропаянда. Сега той захваща вече работа, не съ богатите и учени, но съ простолюдието, съ хора еснафи и занаятчи земледѣлци и пр., които едвамъ знаели да си запиятъ името. Така напримѣръ, въ Тѣрново са сѣставили комитетъ отъ Ив. Х. Димитровъ, бакѣрдѣия, Хр. Караминковъ — халачинъ, въ Стара-Загора отъ К. Ганчевъ и Господинъ Михайловски кундурадѣин; въ Русчукъ отъ Н. Обретеновъ, Р. Ивановъ, Т. Кѣрдѣиевъ и пр., хора отъ долна рѣка; въ Пловдивъ отъ Матевски и Хр. Тѣрневъ, пѣрвиятъ учителъ, а вториятъ — бакалинъ и т. н. Закипяла бѣрза работа отъ двѣте страни на балкана. Сѣставили са комитети, избрали са прѣдѣдатели, секретари и касиери, наредили са тайни пощи и полиция, опредѣлила са испълнителна властъ, синнали са пожертвования, името на дѣяконътъ

станало по популярно, отъ колкото на султанътъ и на вселенскиятъ патриархъ. Най-гелѣмата дѣятелностъ на Левски въ севѣрна България, е ловченскиятъ окръгъ. Село Български Изворъ е било главниятъ пунктъ на неговите дѣйствия; а въ Южна България — село Царцово, единъ часъ разстояние отъ г. Пловдивъ на севѣро-западна страна.

Най-много са е трудилъ Левски да организира тия комитети така, щото тия да станатъ едно общо тѣло, да са сѣобщаватъ по мѣжду си по лѣсенъ и удобенъ начинъ, да да можатъ въ данниятъ случай да са извѣстятъ по най-бѣрзъ начинъ и да можатъ до окриватъ находящиятъ са въ опасностъ работникъ, билъ той апостолъ или другъ нѣкой работникъ. За тая цѣль Левски сполучилъ да привлече на своя страна много сѣдържатели на ханища, по главните пѣтища, на нѣкой отъ тѣхъ давалъ капиталъ и ги подѣржалъ въ сѣко отношение. Така напримѣръ, въ ново-село, на пѣтътъ мѣжду Тѣрново и Сивлиево, той подбуди отецъ Матея, неговъ помощникъ да направи ново здание въ това село, ужъ ханъ, а въ сѣщностъ, свѣрталище на апостоли и тайни курриери. Фалшиви тескерета, паспорти и печатите на спѣките градове изъ България, за подпечатване на пѣтни тескерета, биле въ расположението на Левски. Въ скоро време, той можалъ да основе, до колкото ни е извѣстно до сега револ. комитети, въ слѣдующите градове и села: Тѣрново, Ловечъ, Русчукъ, Шуменъ, Разградъ, Плевенъ, Троянъ, Изворъ, Гложени, Орхание, Тетевенъ, Етрополи, София, Пловдивъ, Карлово, Сопотъ, Калюферъ, Адѣаръ, Сливенъ, Стара-Загора, Хасково, Татаръ-Пазарѣикъ, Батакъ, Перущица, Царцово, Конаре, Войнягово, Дѣбини, Панагюрище, Марзанъ, Карнофолъ, и пр. Въ нѣкои мѣста, като Русчукъ, Шуменъ, мисля и Хасково, той не е ходилъ лично, а испращалъ своите помощници, като Димитръ Общиятъ, Ангелъ Кѣичовъ, Отецъ Матей Преображенски, Савва Младеновъ и др. До колкото ни е

известно, той е ходил при слѣдующитѣ лица изъ Бжлгария: въ Ловечъ — при братия Луканови и др; въ Тжрново при Ив. Х. Димитровъ и Христа Ивановъ; въ Тетювенъ — у Марина; въ Лѣсковицъ — при Маринъ Станчевъ; въ Пловдивъ най-напрѣдъ при Докторъ Рашко и при Найдень Геровъ; а послѣ при Христа Тжрневъ, Матевски и други. Въ Назарджикъ — при Г. Консулова, Ржженкова и Червенъ Стояна; въ Батакъ — при Петра Горанова; въ Перушица — при Петра Боневъ и отецъ Тилева; въ Карлово — у Ганя Маджарина и Недю Тачевъ; въ Царцово — при Иванъ Арабаджията и Божилъ Георгиевъ; въ Ржжево-Конаре при Кара Боня; въ Стара-Загора — при Коля Ганчевъ; въ Троянъ — при нѣкого си Ганко (който му предаде оржжието въ 1876 г.) въ Б. Изворъ — при Димитра (на когото често земаше тегерето и пр.

Корреспонденцията мѣжду новосоставените комитети са водѣла съ шифровани букви и условни знакове и думи. Писмата са надписвали до най-продадените бжлгари въ градѣтъ, а човѣкътъ, който ги е носѣлъ е знаелъ кому да ги даде. Така напримѣръ, въ Тжрново писмата сж са адресирали до Стефанъ Караѣйзовъ; въ Русчукъ — до Димитра Селвели и П. Златовъ, въ Стара-Зара — до Хаджи Господина, въ Сливенъ — до Сарж Иванова и пр. Това са е правѣло отъ точка зрѣние на предпазливостъ, така щото, ако са случи да пропадне писмото, то като са е прочиталъ неговиятъ адресъ, правителството са е довѣрявало, и на писмото и на човѣкътъ, който го носи. Така сжщо и градовете сж носѣли други названия. Тжрново и тамошните работници сж са наричале — Асеновци, Старо-Загорчени — Атиловци; Русчукъ — Братия Кубратови; Сливенъ — Славомиръ и пр.

Както видите, въ Турция е сжществувало и друго едно правителство, освѣнъ султановото, наистина и приврѣменно. Сжзаклѣтниците, които сж наричаха братия по между

си и които са гордѣха, че участвуватъ въ святоото учреждение, много повече са бояха отъ исплнителната власть на комитетѣтъ отъ колкото на правителството. Едно отдѣление, нарѣчено тайна полиция, членове на която не бѣха известни никому, освѣнъ на предедательтъ, наблюдаваше дѣлата и повѣдението на единъ работникъ отдѣлно. *) Че комитетѣтъ не са е шегувалъ, съ своите недобросжвѣстни членове, азъ може да укажа на нѣколко факти, които напжлно потвѣрждаватъ нашите думи. Нѣкой си Стоянъ Пеневъ, словослагателъ при Л. Каравелова въ Букурещъ, до като са нагани да предаде приятелите на своятъ господаръ въ турско, намѣри са една нощъ закланъ и обезобрезенъ срѣдъ улицата въ Дишъ-Варошъ. Дияконъ Дионосий, така сжщо предедатель, биде убитъ една нощъ въ Орхани съ пушка.

Надъ сичките работи на комитетите наблюдаваше Левски; когато най сж са не надѣяли той е прстигалъ нощно врѣме да ги ревизира. Ако са е намиралъ въ Т. Назарджикъ, когато са научвалъ, че нѣкоя опасность заплашва Тжрновскиятъ комитетъ, той са намира за два деня въ Тжрново да предвари злото. Ако работниците сж са бояли да предприематъ нѣкое трудно дѣло, той са рѣшавалъ самъ да изврши това, стига да не пострадае работата. Карловскиятъ канзамалинъ Ненко, отъ когото нищяло населението, той самъ зель на себе си трудѣтъ да го накаже. Два деня го чакалъ заедно съ Ивана Арабаджията на Гюиценскиятъ мостъ, но не са случило да мине. Съ нѣколко още другари, той наказва нѣкого си Хаджи Мустафа, отъ с. Асакжрово, за това, че тоя послѣдниятъ, както и братъ му, страшно мжчели бжлгаритѣ. Левски бѣше на сѣждѣ и нигдѣ. Цѣла вжрволица заптии, шпиони, бюлюк-башии и пр. вжрвали по-

*) За сичко това сжществувва комитетски уставъ, който азъ ненамѣрихъ за нуждно да публикувамъ, по причина на голѣмиятъ му форматъ.

дира му, но въ сѣки случай той можалъ да избѣгне тѣхното преслѣдване съ разни хитрости и рѣшителни постѣпки. На колко шпиони, на бабиити и сѣкакъвъ родъ правителствени агенти избѣгвалъ той изъ рѣцѣте, когато тие послѣдните на пжлно вече тѣжествували, че обѣщаното награждение отъ правителството е въ рѣката имъ.

Трѣба да забѣлѣжа и това, че турскотъ правителство било обѣщало 500 лири на оногова, който може да убие Левеки; а 1000, ако го хвани живъ. Разбира се, че тоя фактъ е мжчно да са потвърди, но зантиете и чаушите говоряха отегрито, за тая награда и ето защо толкова дѣятелно преслѣдваха нашиятъ херой. Само той, а никой други, можа да ходи изъ Бжлгария цѣли петъ години. Колкото вида костюми, турски и бжлгарски сж съществували на балканскиятъ полуостровъ, той ги е видѣлъ на гърбътъ си въ врѣме на своето пктуване въ Бжлгария. Принуденъ е билъ още да си мѣнява и цвѣтътъ на косите. Но не само Левекий е билъ преслѣданъ. Много други лица, които знаели много повече за устройството на раятъ, отколкото на революционерните комитети, бивали хващани и запирани за по нѣколко деня, дордѣто са направи нужната справка.

Иванъ Молловъ, прочутъ книжаринъ изъ Бжлгария, който имане съ Левеки само това сходство, че притѣжаваше руса коса и жлти мустаки, щомъ пристигналъ въ Заара, билъ хванатъ отъ множество зантии, отъ дѣгеньтъ на Колю Ганчевъ и заведенъ въ конакътъ. Него припознали за Левеки.

Безброини сж случаите за борбата на Левеки съ турските власти и предателствата. Въ сѣко село, въ сѣки градъ, гдѣто е стѣпилъ неговиятъ кракъ, днесъ са приказватъ анекдоти изъ животътъ му, какъ избѣгалъ, какво говорилъ, какъ шпионите тичали подира му, като конои и пр. Една вечеръ — това било въ Сопотъ, когато той билъ свигалъ

тамошните патристи на засѣдание, исдушилъ работата и единъ шпионинъ, който като са вжзлагалъ на могуществото на своите приятели турци, вжжналъ са въ засѣданието и сѣдналъ на редъ съ другите честни работници. Тие послѣдните, които познавали скотечественникътъ си отъ близо и които на другиятъ день щѣли да са глѣдатъ по улицата, смутили са и поискали да си излѣзатъ. Левеки забѣлѣжилъ това и знаелъ коя е причината на безпокойствието. Безъ никакви забѣлѣжки, безъ употрѣблението на нѣкакви хитрости, той са преближилъ до шпионинътъ и такава плѣница му ударилъ, щото низката и продадена тваръ започнала да трепери изъ стаята. Сжбранието са распеляло, Левеки билъ принуденъ да земе нея пощъ нѣколко часа, мѣсто по и шпионинътъ не джрзалъ да са вжсползува отъ случаятъ. Вижда са работата, че той билъ поразенъ отъ смѣлиятъ херой. Обикновено има такива случаи, щото калните и низки твари, противъ волята си сж принудени нѣкога да благовѣятъ предъ смѣлите и необикновенни таланти, когато тие послѣдните излѣзатъ на предя имъ въ сичкото свое величие.

Други единъ пжтъ — въ Ловечъ — Левеки отишалъ да иска пари отъ единъ богатъ бжлгаринъ който са обѣщалъ на мѣстните работници, че само тогава ще да пожертвува нѣщо и ще да са запише работникъ, когато види съ очите си бжджиятъ бжлгарски освободителъ.

Левеки не закъснялъ да му са представи.

Бжджиятъ работникъ билъ отъ оная категория хора, които желаятъ да са запознаятъ съ нѣкого или да научатъ нѣщо само за просто едно любопитство. Когато дошло врѣме да брой опредѣлѣното количество, то нему са нещѣло, та за това отложилъ за други день. На урѣчениятъ день, Левеки са явилъ пакъ при него въ кжщата му; но жадниятъ за пари богаташинъ, прибѣгналъ до хитрости. Той поставилъ слугата си да нази на дворѣтъ, съ поржчение, че

като са яви такъв и такъв човѣкъ, да му каже че нѣма никой и да го не пуца да влѣзе. Левски вжрви на прѣдъ и не иска да слуша що му говори слугата. Тоя послѣдниятъ дордѣто говоряхъ най-напрѣдъ, както са слѣдва, захваналъ да вика на високо: „вжнь!“ и поискалъ да са трогне до оногова, който билъ непрекосновенъ за цѣло едно царство. Левски пламналъ вече, но не иска да подигне шаеченото си палто, подъ което са криели револверъ и кама. Глупо момче, възползувано отъ неговото смѣщение, и вика ли вика. Тогава Левски стисналъ чиренътъ на своята остра кама и забилъ острилото ѝ въ гърдите на момчето, което рухнало на земята пригнато на два ката . . . Хитриятъ господарь, който до това врѣме глѣдалъ презъ прозорецътъ излѣзалъ на дворътъ и изревалъ, като заклана крава: „Држте го!“ но Василь Ивановъ станалъ вече невидимъ.

Това било по пладнѣ. Заптийскитѣ касатури са држн, кали вече по улиците, сжсѣдите са трупали около кжщата, гдѣто са тжркаляла въ кръвта си издихающата жертва, сѣки пита за авторътъ на престжплението, — пикой го не чулъ и не видѣлъ.

Другъ единъ пжтъ той дошълъ въ Карлово съ конь подъ сѣдлото на който имало разни брошурки и броеве отъ в. Свобода, които той раздавалъ по приятели. Слѣзалъ въ кжщата на Станю Славчевъ, единъ отъ неговите другари, който по това врѣме билъ запрянь въ конакътъ за бунтовни работи, а кжщата му била запечатана отъ правителството. На часътъ той избѣгалъ презъ махалата за Сопотскиятъ манастирь, а коньтъ му билъ прибранъ отъ сродниците му, които зели книжата. Стотина още такива приключения е испытвалъ Левски, които за сега азъ неможа да поднеса на читателите; но за напрѣдъ са общавамъ да ги събира съ най-малките имъ подробности.

VII.

Не било достаточнo само трудъ, рѣшителностъ, юначество и патриотизмъ за осжществувание великата задача на нашиятъ херой — освобождението на Бжлгария. Тукъ са трѣбало и пари, безъ които нищо не било възможно. А гдѣ трѣбаше да земе Левски тие пари, когато той, както и другарите му — едномисленици бѣха хора отъ долня ржка? Богатите, били тѣ въ Ромжния или Бжлгария, недаватъ пребита пара, при сичко, че тѣхна милостъ обичаътъ да говорятъ по нѣкога слѣдъ богатата си вечеря, че тѣ държатъ свѣтътъ, отъ тѣхниятъ гржбъ са храни сиромашъта. Това е прахъ въ очите на простите. Мѣжду златниятъ телець и патриотизмътъ не може да има нищо общо.

За тая цѣль, Левски намислилъ да зема насилственнo пари отъ ония богатши, които не давали съ добро,

— Гдѣто ще да ги зематъ турците, да са вжоржжаватъ съ тѣхъ противъ насъ, по добрѣ да ги земимъ ние, говоряхъ той.

Въ Карлово живѣялъ нѣкои си Даскалъ Митко, човѣкъ не съ праздни рждѣ. Една прекрасна нощъ, Левски повелъ цѣла дружина, сжстояща отъ Димитра Общиятъ, Ив, Арабаджията, Макавей Хайдутинътъ и Кузманъ Гатевъ, за да нападне Даскалъ Митка. Д. Общиятъ, който въ много случаи е развалялъ планове на Левски и въ тоя случай побжркалъ работата, така щото нападението неможало да стане. Чрезъ подобни срѣдства, които ние на пжлно одобряваме, въ отношението на човѣкъ като Левски, той можалъ да събере достаточнo количество пари.

Лицемѣрните фарисеи, ония, които белятъ свѣтътъ презъ сичкиятъ си животъ, само отъ жажда за богатство, чрезъ разни спекули, базиргянлжци и фаизчелжци и които еж най-безсжвѣстните градци, вѣроятно, ще да вжзнигоду-

ватъ отъ тая постъпка на Левски. Да са нестрѣскаатъ. Левски е събиралъ единъ видъ данокъ, много по законенъ отъ колкото обикновенниятъ. Нощно врѣме са е разчиталъ той съ своите данокоплащачи само за това, че е билъ Левски, а не Султанътъ. Освѣтъ това, оня, комуто земали парите, волею и неволею ставалъ бунтовникъ, така щото двѣ цѣли са достигали отъ единъ пжтъ. — Който е противъ насъ и цѣльта ни, то нека нѣкой отъ васъ са преправи на турчинъ, да му удари единъ бой, и работата е свршена,“ говорялъ той. Тая мѣрка е била най-стодно срѣдство за за-сналите робове.

Сжбраните пари сж са употрѣбавали за купование на оржжие.

Казахъ, че Царцово бѣше едно отъ най-главните свжр-талища на нашиятъ херой. Въ това село е живѣялъ Иванъ Атанасовъ Арабаджията, единъ отъ вѣрните другари на Левски, съ когото са е познавалъ още отъ 1864 год. Щомъ Левски са явилъ въ Царцово, въ качеството си на апостолъ, бай Иванъ Арабаджията захвжрилъ своята тесла и тржгвалъ подиря му. Той го е skjровождалъ по цѣлиятъ Пловдивски окржгъ, та за това знае много подробности за дѣлата му и животътъ му.

Бай Ивановата кжщца е край селото отъ кжмъ Пловдивъ. Малко на страна има високи брѣстове, подъ които расте мека зелена трѣвица, която никой утруденъ пжт-никъ не би заминалъ, въ нетжрпимата лѣтна жегга. Единъ де-нь, когато бай Иванъ съ попотено чело дялалъ главини, извѣстили го дѣтцата, че непознатъ човѣкъ лѣжи подъ брѣ-стетите и са вижда, да не е здравъ. Бай Иванъ отъ общи човѣколюбиви стрѣмления, затѣкалъ са подъ брѣстите да води страдающиятъ, безъ да попита даже дали той е хри-стианинъ, или невѣрнигъ турчинъ. Въ лицето на непозна-тиятъ, бай Иванъ узналъ нашиятъ херой, когото не билъ

виждалъ отдавна и който са тржникалъ вжрху зелената мо-рава, прегннатъ на два ката.

Отъ дума на дума, разбрали са единъ други. Мжчени-кътъ бжгарски апостолъ, като идѣлъ за Царцово, заболѣлъ внезапно отъ скрджѣболъ, болѣстъ, отъ която той често страдаялъ. За да не произведе по голѣмо внимание на жи-телите съ болѣзенното си сжстояние, отъ една страна, а отъ друга, че едвамъ можалъ да са крѣпи вече на краката си, той предпочелъ брѣстовата сѣнка до настиванieto на нощта. Бай Иванъ, го прибралъ въ кжщата си и чрезъ разни практически медицински срѣдства, можалъ да го по-вжздигне на другиятъ день.

Отъ тукъ нататакъ, село Царцово станало за нашиятъ херой безопасно прибѣжище. Кжщата на бай Ивана, а по послѣ и на Божила Георгева, служали за негово прибѣжи-ще цѣли три години. Ако той са потжрсялъ отъ нѣждѣ, ако избѣгвалъ отъ шпионската клѣтка, то въ Царцово на-миралъ прибѣжище, гдѣто стоялъ по 10-15 деня, споредъ врѣмето. До колко Левски е привличалъ на своя страна, приятелите си и едномисленници, може да са види най до-брѣ отъ слѣдующиятъ фактъ. Кжщата на бай Ивана са сж-стои само отъ една стаичка, така щото, онова, което той говорялъ и вжршилъ съ Левски, бивало чуто и разбрано, и отъ ступаницата на бай Ивана. Тя знаела вече Левски, кой е той и по каква работа ходи. Като майка на нѣколко дрѣбни дѣчица, тя неможала да глѣда хлжднокржвно, какъ мжжътъ ѝ, остава своята работа и кжщата си безъ ока бра-шно, та ходи подиръ страшниятъ човѣкъ.

— Ти си намѣри друкъ, като тѣбе, безъ жена и безъ дѣтца, говоряла тя на Левски и започнала да го не навижда.

— Да я очистимъ, казалъ единъ день нашиятъ херой на бай Ивана.

— Сжгласенъ сжмъ, отговорилъ той, безъ да испытва по на дълго причините.

Ако бай Иванъ бѣше отъ сжсловието на богатите гюбрета, то той най-напрѣдъ щѣше да осигури своятъ алжшъ-веринъ, та тогава са рѣшаваше да земе участие въ народните работи. А бай Иванъ, освѣтъ, че не помислялъ даже за дрѣбнавите гечинмеци, но готовъ билъ да пожертвува и дѣтцата си. Само сиромаси хора, които не е заробило богатството или дипломата — така сжщо сръдство къмъ богатки дни — могатъ да са рѣшаватъ тѣй смѣло да работятъ за друго. Ето защо, въ бжлгарските нови движения, когато е ставало пазарѣкъ съ душицата, ние не виждаме да блѣшукатъ ни богати, ни учени; ето защо и Левски е ималъ такъвъ голѣмъ успѣхъ въ своето дѣло, защото е поискалъ ржката на сръдната ржка хора, на прѣзрѣните и обявените отъ благоразумните за нехранимайковци. Освѣтъ еснафите, и земледѣлците, мѣжду най-близките другари на Левски сж са намирали и така нарѣчените отъ цѣлиятъ свѣтъ — Хайдути. Мѣжду тие послѣдните сж са намѣрили хора съ идеалъ, отколкото мѣжду богатите и учените! . . .

Планътъ мѣжду Левски и бай Ивана билъ скроенъ. Жрвниятъ щѣлъ да дойде рано една заранъ да изврши престжплението, а бай Иванъ по обикновено ще да извика: — „Тичайте сжсѣди нападнаха ни душмани!“ Прилаганието въ дѣйствието на тая мѣрка обаче, не са извршило на дѣло, по желанието на Левски, който билъ повиканъ да изврши друго по важно дѣло.

Освѣтъ ненавистьта си къмъ турците, Левски мразялъ още отъ душа и други нѣколко елемента въ Бжлгария. Тие биле: богатите, т. е. чорбаджиите, учените, калугерите и мустакастите бабаити, които били юнаци само на слова.

— Когато Бжлгария са отжрве отъ турците, то трѣбва да са бори още дълго време, да махне отъ себѣ си кржстените турци, владиците и омразните калугери, говорѣлъ той. — Тѣ мжчатъ народътъ, заедно съ турците и пре-

чатъ на освобождението ни. Владици и патрици, царѣове и князове и богати чорбаджии, сж народните пиявици.

— Кой ще да ни бжде царъ, когато изгонимъ турците? попитали го единъ пжтъ, нѣколко души отъ работниците, като желаели да чуятъ името на бжджиятъ свой християнски господаръ.

— Царъ, Князь! Гдѣ са намирате вие? отговорилъ на шиятъ херой, като че бжджиятъ владѣтель на Бжлгария, идѣлъ вече за велико Тжрново. — Ние са мжчимъ да са отжрвемъ отъ единъ, а вие желаете да поставите на мѣстото му други? Но билъ той християнинъ, ако щѣте и наши Бжлгаринъ? Сѣ едно; разликата ще бжде само тая, че единътъ е съ фесъ, а другиятъ съ златна корона, украсена съ кржстове! . . . Ако азъ знаяхъ, че Бжлгария ще да са управлява отъ царски скиптаръ, то отдавна бихъ отишелъ да служа при нѣкой владика: ние ще да си са управляваме помѣжду си, по республикански . . . *)

— А ти какъвъ ще да станешъ бай Василе, когато са освободимъ? попиталъ го единъ пжтъ Божилъ Георгева, въ присжтствието на други трима апостоли: Ангелъ Кжнчевъ, Димитръ Общиятъ и Савва Младенова.

— Когато са освободи Бжлгария, за менъ не остава вече работа по мѣжду ви отговорилъ той. — Тогава азъ щж

*) За бжджщата форма на управление въ Бжлгария, най-много е говорялъ А. Кжнчевъ. На сѣкждѣ той е говорялъ и писалъ, че Бжлгария ще да са именува Балканска Ресепублика. Въ едно засѣдание на комитетътъ, въ Русчугъ, гдѣто е участвувалъ и самъ Кжнчевъ е протоколирано слѣдующето: „Днесъ 17-и Декемврий 1871 г. рѣшихме: Жрво, главното задлжение на Ч. К. (частниятъ комитетъ) е да са доставятъ хора за работа, заради това, отъ сега нататѣкъ дѣйствиелните членове са задлжжзатъ да са запознаятъ, и да убѣждаватъ своите приятели, познайници и пр. да ги приготвяватъ въ сѣки случай за помощници на народното освобождение „Балканската Ресепублика“ Слѣдватъ подписитѣ съ цифри.

да ти отида въ Руссия да сжставлявамъ комитети, защото тамъ макаръ и да нѣма чалми, но народътъ е претиснатъ отъ насъ повече.

Въ качеството си на дияконъ, учителъ, пѣвецъ, слуга и пр., Левски ималъ възможностъ да са запознае най-добрѣ и съ лицемѣрната набожностъ, подъ маската на която са криѣли най-големите кепазета. Ето защо той нѣмалъ никакво земание-даване, съ божите работи и съ оня свѣтъ.

— Расправете ми най-напрѣдъ ходи ли тоя човѣкъ често на черкова и има ли намѣрение да посѣти свята гора? питалъ той предварително, когато му обадали, че единъ кой желае да са записе за работникъ.

— Кога ще да са освободимъ, поне пътъ гърците и нашите чорбаджи? попитали го единъ нхъ въ събранието, частно, въ ханътъ на Червена Стояна. въ Пазарджикъ.

— Когато захваните да ѣдете мѣсо и презъ великите пости, отговорилъ той.

Кжсно една вечеръ, когато прстигалъ той въ Т. Пазарджикъ, заедно съ бай Ивана Арабаджията, срѣснали на пътя нѣколко калугери, на коне, които кржтосвали на о коло по просидба. Левски пламналъ. Щомъ той видѣлъ тие отвжнѣ свѣтътъ хора, които ходили мѣжду простото население да го лъжатъ и заблуждаватъ, наумилъ си минали години, когато и той ходѣлъ така и билъ принуденъ да кжсне въ келийските развратни вертени.

— Безсрамници, харамоѣдци! Не ви е ерамъ да крадете и лжките въ името на бога, да ходите да са храните отъ потѣтъ на народътъ, като че турските бюлюк-башии и заптии му сж малко!

— Да бждете проклѣти во вѣки вѣковъ! още повече, че вие имате пжлна възможностъ да извършите голѣми добрини . . . !

Така поздравилъ Левски нѣкогашните свои въ Христе

братия, които не са обадили, ни черно, не бѣло, а навѣли глави и заминали. Треперящиятъ тонъ на Левски, неговиятъ огненъ поглѣдъ поразилъ манастирските бикове.

Вжобще, той са е пазялъ твжрдѣ много, когато предѣждало да са приеме за работникъ нѣкой попъ или калугеръ.

За да са вжоржжи Левски още по много противъ сичко, щото не е било съ народътъ и да бжде до такъва стжпенъ демократъ, освѣтъ, че оестественно е билъ наклоненъ кжмъ това още отъ млади години, по послѣ са му по влияли не малко: Каравеловъ, Ботевъ и Ангелъ Кжнчевъ, които какго е знайно, не храняха особена симпатия кжмъ духовенство, кжмъ богати и авторитетни лица. Само ония, които сж си предназначжртали да поживѣятъ охолно на тоя свѣтъ, да не оставятъ наслѣдниците си съ голи ржцѣ, сж най ярките защитници на голѣмите и силните, макаръ и противъ волята си. И турските всесилни султани даже, които сж имали най-малко нужда отъ подпора и лицемѣрни сжюзници, разбрали тая истина, и щомъ покорили раскошната Византия, оставили пжлна свобода на фенерската патерица, за да я иматъ на своя страна. Много богопомазани щастливци, които не сж бояли ни отъ бога, ни отъ ада и които отдавна били изгубили сѣкакъвъ образъ и подобие на човѣкъ, мласкале лицемѣрно дѣеницата на нияниятъ попъ, при сичко, че го мразяли отъ сжрдцѣ и душа. Тѣмъ трѣбали сжюзници за да подджржатъ слѣпотата въ своята богодарованна империя. Скиптарѣтъ и патерицата сж два фидана отъ едно и сжщо джрво.

Ако цѣлѣта на Левски и на неговите другари бѣше да лжжатъ и да работятъ за свои скрити смѣтки, то навѣрно, бѣха написали на знамето си корона и патерица.

Горчивата приктика и трудниятъ опитъ научили Левски да може да познава хората, още съ пжрво виждание,

само по външните чхрти. Попъ Михалъ отъ с. Черпелии отдавна говорѣлъ на бай Ивана, че и той е бжлгаринъ, и той желеа да са види съ прочутиятъ дияконъ. Единъ прекрасенъ день, нашиятъ херой слѣзалъ отъ коньтъ си въ дворътъ на попъ Михалъ, придруженъ отъ бай Ивана и Георги Данчева, така сжщо неговъ вѣренъ другаръ. Святиня му го нѣмало дома. Поканали гостите въ нарѣдената стаичка, гдѣто брадатиятъ ступанинъ си е джржалъ калимявката обвита съ чисто пешкирче и новото джюбе, покачено до свѣтогорските икони. На стѣната висѣлъ и портретътъ на отче попа, съ трѣбнико въ ржката. До като бай Иванъ са занимавалъ съ растуваряние на конете, наблюдателното око на Левски сполучило вече да изглѣда сичко критически.

Зърналъ той и портретътъ.

— Развржзвай конете да вжрвимъ! говори той на Ивана и излѣзва съ дисагите въ ржка изъ поповата ежца.

Бай Иванъ, който нечакалъ по нататашни обяснения, захваналъ да оглѣжда пжтните врата, но като не виждаль нищо, освѣнъ зачудениятъ Данчева, попиталъ, „багво има?“

— Попътъ, когото ми препоржчанъ, не е добръ човѣкъ, — познахъ го по портретътъ, казалъ Левски и са мѣтналъ на коньтъ си.

И дѣйствително, послѣ са указало, че святинямъ не чини нищо, само за любонитство искалъ да види дияконътъ. Страхливите и слабодушните натури били за Левски единъ видъ божии сжщества, на които той глѣдалъ като на безполѣзни божии сжздания.

— Дайте имъ-да плѣтатъ чорапи, на ги оставете да мируватъ, говораль той.

Извжирѣдно е обичаль Левски дѣтцата, съ които често са е запираль да говори, да ги милва и да ги раснитва за едно друго.

— Тие ще да ни умиятъ насъ очите, говораль той.—

Ние старите, колкото и да са прифиняме, сѣ пакъ неможемъ да бждемъ чисти бжлгари, да изгонимъ отъ себѣ си турчинътъ, който сѣди на ежрдцето ни съ чибугъ въ ржката.

Единъ день, като са вржцаль отъ Кара-топракъ, миналъ по край двѣ малки овчерчета, които пасли своето вабло стадо до пжтътъ.

— Сичко добро, малки момчета, но само едно ни бжрка насъ — турците биятъ, казалъ той.

— Но и ние ще да биеме тѣхъ, защото сме по много отговорили горските пилета и са искикотили, безъ да знаять че говоряли съ величието на Бжлгария.

— Видите ли? казалъ отъ послѣ Левски. — И въ малките дѣтца, прости овчерчета, са появява човѣшко достоинство, жажда за отмжщание, когато учените глави и богатите не разбиратъ тая проста истина и слѣдватъ да пѣятъ химни на изгнлиятъ трупъ.

Той е билъ още веселъ и засмѣнъ; но азъ мисля че сичко това не е било естествено. За да са покаже на сички, съ които са срѣща, съ които пжтува случайно и съ които говори, че той е обикновененъ човѣкъ, не ходи за друго за нищо, освѣнъ по алжшъ-веринъ, принуждавалъ са е да бжде за винаги веселъ, да показва една лежкость въ повѣдението си, като човѣкъ който е здоволенъ отъ сичкиятъ свѣтъ. Малко по малко, тая негова преструвка, това изнасилвание на чувствата са е привжрнато въ обща превичка. Сички негови другари подтвжрдяватъ едногласно, че никога не го виждаде умисленъ, когато е вжнъ отъ за сѣданвята, така щото, който не го е познавалъ, мжчно можаль да повѣрва, че напрѣде му стои Левски. Щомъ са качаль на коньтъ си, отведнажъ запявалъ пѣсенъ обикновенна, свирялъ съ устата си, говораль на високо съ другарьтъ си, смѣялъ са съ гласъ, като че са вржцаль отъ нѣкой селски сборъ или отъ освѣтивание на черкова. Кога минуваль

по край хоро или млади жетварки, които да пѣятъ, той са провиквалъ колкото му е силата, въ знакъ, че е трогнатъ отъ робската унила пѣсенъ, поздравлявалъ ги съ „поможе богъ“ и въ награда на това сѣчувствие, приемалъ едно: добаръ ти пжтъ батю!“ О, колко е великъ билъ Левски!...

Единъ пжтъ, когато съ бай Ивана влѣзвали въ Пловдивъ отъ ежмъ Карши-яка, край градътъ са пощялъ голъ арнаутинъ халваджия.

— Ако питашъ за Ивана Арабаджията отъ Пловдивъ, който иска да стане комита, то ето го него сжщиятъ, казалъ той смѣящецъ са, като сочалъ на бай Ивана.

Съ тая откровенностъ и веселъ характеръ, Левски е печелилъ твърдѣ много. Отъ единъ пжтъ хората са прилѣпѣли до него и земали участие въ дѣлото, тъй като отъ думите и обнаската му, виждали, че тукъ не е нѣкоя страшна работа. Но щомъ са почвало вече сериозна работа, щомъ дохождало дума да са разисква нѣщо за свободата на България, неговата физиономия приемвала друго на строение, смѣхътъ са превръщалъ въ звжтението на горѣщо и рѣшително слово, сѣка дума поразявала присѣтветвующите, които започвали да благоговѣятъ като предъ свѣрхестественна сила и узнавали въ Левски двама души — Левски като човѣкъ и Левски като Апостолъ.

Божилъ Георгиевъ, който билъ съ Левски въ много близки отношения и който чувалъ отъ него много шег и отвлѣчени работи, позволилъ си единъ пжтъ, въ врѣме на запяние, да го попита за нѣща твърдѣ фамилиарни и интимни

— Още го помня, богъ да го прости, разказва Божилъ.

— Щомъ азъ издумахъ, той ма поглѣдна така страшно и расжрдено, щото азъ замржзнахъ на мѣстото си. Другъ пжтъ не бѣхъ го виждалъ въ подобно положение.

Вжобще, хората съ които Левски е ималъ най-близки

сжприкосновения, научилъ ги да го не питатъ, до като той не заговори най-напрѣдъ.

Другъ единъ пжтъ, Левски придруженъ пакъ отъ бай Ивана Арабаджията, отивалъ въ Карлово; като наближили до градините Карловски, по мржнало, отъ ежмъ градътъ са задали нѣколко души турци на срѣща имъ, а другъ единъ турчинъ, който отъ по напрѣдъ вжрвялъ на прѣдя имъ, като са срѣщналь съ другите турци, спрѣлъ са и са обжрналъ назадъ ежмъ двамата пжтници, като сочилъ и съ ржа.

— Тукъ има нѣщо, казалъ Левски и поискалъ да остави пжтьтъ, за да зематъ позиция задъ плетищата.

Бай Иванъ забѣлѣжилъ, че стомахътъ и гжрдите на Левски са дигали и слагали до такава стѣпень, щото той представлявалъ необикновененъ човѣкъ, а нѣщо сжвсѣмъ страшно, когато предъ малко той пѣялъ по обикновенно. Оказало са отпослѣ, че тукъ нѣмало никакво нѣщо, а просто турците били излѣзли да срѣщатъ говѣдата.

Сичките други апостоли, които излѣзоха подиръ Левски или които бѣха негови сжвременници, като: Общиятъ, А. Кжичевъ, С. Младеновъ, Узунъ, Стамболовъ, Воловъ, Бенковски, Каблишковъ и пр., до колкото ги азъ познавамъ, ни единъ отъ тѣхъ не е приличалъ на Левски въ своите дѣйствия, не е работялъ така чистосжрдечно. Сѣки отъ тѣхъ си позволяваше да говори, че ние не сме сами, Россия и Сжрбия ще да ни дажтъ тонове, щомъ са разбунтуваме, ще ни са притечатъ на помощъ, при сичко, че тие двѣ джржави нѣмаха никакво извѣстие. Тѣ бжрзаха да дигатъ вжзстание, вжображаваха си, че въ единъ два мѣсеца сичко може да са приготви. Не така постжжняше Левски.

—Никому не са надѣвайте, говореше той.—Ако не сме способни да са освободимъ сами то значи, че не сме достойни да имаме свобода; а който ни освободи, той ще да направи това, за да ни подчини отново въ робство . . .

Да дига не своеврѣмни възстания, никога и не мисляше даже. Неговото дълбоко знание на народътъ му служаше за доказателство, че тая блаженна минута не настанала още. Главната му цѣль е била да са снабдява народътъ съ оръжие, да са нарѣждатъ комитетите, върху което си е посветилъ сичкиятъ животъ.

Колкото пкти дохождалъ той въ Царцово, ни единъ пктъ не дошълъ съ едни и същи дрѣхи. Кога съ потури кога съ шаечени панталони и палто, по нѣкоги съ селски дрѣхи, гдѣ както изнася.

Въ началото на 1872 год., той не бѣше вече самъ. Освѣнъ стариятъ му другаръ Димитръ Общиятъ (македонецъ, той прибра за другаръ и А. Кънчевъ, човѣкъ съ систематично образование *), нѣщо което е рѣдкостъ въ възстаническитѣ движения. А. Кънчева, Левски щѣше да остави на свое мѣсто, а той мислѣше да са отгѣгли за опредѣлено врѣме въ Ромъния, защото ставаше вече явенъ на сѣкѣдѣ. Той продължаваше да ходи още, за да запознае Кънчева съ работата и хората. Тържество бѣше за Левски, когато той тръгна изъ България, придруженъ още отъ двама трима апостоли, които слушаха и питаха него. Гордостъ бѣше за Левски да отговаря, когато го запитваха за новиятъ му другаръ, че той е свършилъ военно училище предъ една година. Освѣнъ това А. Кънчевъ бѣше до такава степенъ представителенъ момакъ, щото и въ днешно врѣме, той можаше да произведе впечатление въ сѣко село и градъ.

Въ Царцово Левски са явява единъ день, придруженъ отъ двамата си адютанти, сичките на коне. Левски говорѣлъ на смѣхъ, че единътъ му е хазнатаръ, а другиятъ — секретаръ. Сега неговата шега повече минувала на Кънчева,

(* Училъ са въ Русчукъ, Табуръ, Болградъ и Бѣлградъ. Въ послѣдния градъ той бѣше свършилъ военно училище съ чинъ офицеръ.

когото най подигравалъ и му са пресмивалъ на учените теории и доктрини, отъ които разбира са Кънчевъ не е билъ още освободенъ.

— Я погледни, нѣмали рѣшението на тоя въпросъ да е писано въ нѣкоя отъ твоитѣ книги или военни харти, говорѣлъ той на А. Кънчева, като разисквали нѣкоя работа, защото тоя послѣдниятъ обичалъ да глѣда, много харти и различни описания на Турция.

Той посѣтилъ и Пловдивъ, съ своите другари, които представилъ на тамошните работници: Хр. Търневъ, А. Батоловъ, Матевски и пр., въ Търневиятъ ханъ на Карши-яка. Къмъ Д. Общиятъ, Левски не хранѣше твърдѣ взаимни чувства и довѣрие. Много пкти, той е искалъ да го накаже, но при нѣманието на по рѣшителни хора, които да завзематъ мѣстото, отлагалъ е своето намѣрение. Когато на Общиятъ са падна жребията да убие Орханиския дияконъ Дионисия, то той е маялъ изпълнението на това рѣшение нѣколко мѣсеца, като не са е рѣшавалъ да пристъпи къмъ дѣлото. Левски бѣше принуденъ да го увѣдомлява нѣколко пкти че ако той не изпълни рѣшението, ще да бѣде наказанъ съ смъртъ. На едно мѣсто въ гората, гдѣто Хр. Ивановъ отишълъ да търси Общиятъ съ нѣколко още момчета, свѣсѣмъ за друга цѣль, когато тоя послѣдниятъ видѣлъ, че са исправили на прѣдя му толкова вжоржени хора сѣ отъ тайната полиция, затрѣнералъ на мѣстото си, като мислѣлъ, че тѣ сж проводени да го накажатъ. Това бѣше предъ убийството на Орханиския Дияконъ.

Левски неможеше да са помири съ това просто обстоятелство, че когато Общиятъ изгърмѣлъ да удари Дияконътъ, неможалъ да са качи отъ единъ пктъ на конътъ си отъ страхъ, за което са бѣ разчуло по всичките комитети. — „Това е срамъ и унижение за мене“, говорѣлъ той.

Че Левски е ималъ право да подозира Общиятъ въ

безхарактерностъ, това са доказа най-добре, както ще видятъ читателите по нататъкъ. Когато А. Кънчевъ тръгна да ходи съ Левски, по това време именно уставътъ на Българ. революционеренъ комитетъ бѣше съставенъ и двамата апостоли го носяха отъ градъ на градъ за да го показватъ на комитетите на одобрение и потвърждаване. Тоя фактъ е достаточенъ да потвърди, до колко българските патриоти сж цѣнили народната воля, до колко тѣ сж задържали право за себѣ си, на което никой нѣмаше да имъ попрече. Та и така трѣбаше да бѣде. Тамъ, гдѣто нѣма изѣдничество, тирания дръбна въ интересъ, пусто доктринарство и богопомазанна ръка, никой са не бои отъ народната воля и широката свобода. Народите не сж звѣрове, на които като отслабимъ юздата да хапятъ

Съ Левски е ходялъ твърдѣ на често и Сава Младеновъ, изъ Тетевенъ, който е познавалъ и военно упражнение. И до днешенъ день още въ къщата на бай Ивана Арабаджията личатъ дърветата на таванътъ, разрѣзани и оклцани отъ върховете на ножовете, когато Левски и Младеновъ правили упражнение съ сабли и ножове.

Най-послѣ, азъ съмъ длъженъ на кажа, че Левски не е билъ само революционеренъ апостолъ и бунтовникъ. Той е учалъ селените, въ разстояние на сичката своя дѣятелностъ на много полѣзни нѣща: да си отварятъ училища, да испращатъ дѣтицата си въ тѣхъ, какъ да живѣятъ и пр.

Твърдѣ на често, презъ два-три мѣсеца, Левски е отивалъ въ Букурещъ да са срѣща съ Л. Каравеловъ и да участвова въ събранията, на които присѣдствували много делегати отъ България, испратени отъ тайните комитети. Тие събрания ставаха въ къщата на Каравелова и на Д. Цѣновича.

Каравеловъ е обичалъ твърдѣ много Левски. Той е билъ за него идеалъ. Както е знайно, Каравеловъ не е излѣзвалъ

отъ своето писалище въ разстояние на шестъ мѣсеца, ни пакъ са е обичалъ за предъ хора; но когато е пристигалъ Левски, той е посѣствалъ за неговъ хатъръ, и Чешмеджиево, и буливарътъ и други публични мѣста. Единъ пътъ е ходилъ и до Гюргово, за да го испроводи, придруженъ съ други още приятели. Много свѣдения изъ България, които са помѣстяха въ Свобода и Независимостъ са длъжатъ на Левски. За винаги той носѣше съ себѣ си по нѣколко екземпляра отъ тоя вѣстникъ, както и други Каравелови съчинения, които раздаваше на отсанныте братия съзаклѣтници. Левски носѣше и утрова при себѣ си въ видъ на пелтека; отъ дѣсна страна на дръхтата си, той държѣше постоянно голѣма доза утрова, за да може да я глътне, когато са види въ опасно положение. Знаеятъ, по който са разпознаваха работниците и който Левски бѣ далъ на сичките: бѣше: А. Т. С. К., което значи *азъ и ти сме отъ единъ комитетъ*

Предателство.

I.

Мисльта на Левски, да са отгбгли за нѣколко време въ свята Ромъния, не можа да са осществи. Скоро той бѣ разочарованъ отъ рѣдъ горчиви събития, които дойдоха едно подиръ друго да развълнуватъ още повече неговата душа. Годината 1872 бѣше най-злосчастна, както за Левски, така и за българския комитетъ. На 2-й Марта, чакътъ въ 9 по турски, А. Кънчевъ, разби своятъ черепъ на Русчукската скеля, когато са впуснали да го хващатъ. а той не поиска да са предаде, чеже, бѣше давалъ клѣтва. Освѣтъ, че Левски изгубваше въ неговото лице единъ отъ добритѣ свои помощници, отъ друга страна турското правителство потрепера, нагледно констатира то фактътъ, отъ

постъпката на Кънчева и отъ намѣрената въ него кореспонденция: че въ България са е сживила отъ ново опасната комита, която спорѣдъ увѣрението на вѣрните чорбаджии, била загинала ужъ окончателно на Бузлудженските върхове въ 1868 година. Полето за дѣйствие на Цариградските шпиони, които имаха за центрове Букурешъ и Бѣлградъ, сега тѣ премѣстиха вече своятъ щабъ около София и Русчукъ. Левски бѣ тѣхниятъ идеалъ.

Сщщото лѣто презъ мѣсець, Августъ, Левски са изгуби отъ Сѣвѣрна България за дълго врѣме. Спорѣдъ Христа Ивановъ, той са маелъ най-много въ Сливенъ, гдѣто билъ отишълъ да настанява за апостолъ Атанаса Узунъ. Презъ мѣсець Октомврий, по побужанието на Димитра Общиятъ, комитетите въ Тетювенъ и Орхание удариха турската поща, съ цѣль да зематъ парите, които тя носяше. Турското правителство са наостри още повече. Освѣтъ въ поменатите села, въ много други градове, станаха претърсания и запирания на младежите, припознати за патриоти, а това показваше, че турското правителство не дѣйствуваше на вѣтъръ. Скоро послѣ това, падна въ ржцѣ и самъ Димитръ Общиятъ.

Слѣдующето писмо, испратено отъ Търновскиятъ до Русчукскиятъ комитетъ, ясно опредѣля тогавашното положение на комитетските работи.

„Господине Петръ Златевъ,

въ Руссе.

Тоя часъ приехъ извѣстие, че отъ братията паднали нѣкои и други въ неприятелски ржцѣ. Земете нужните мѣрки за сѣки случай; писма и други работи преглѣдайте и ежсайте, защото излѣзли нѣколко момчета слаби въ пригаските си (истиндаците). Прекъсайте сношенията приврѣмено, до като извѣстиме за сичко, съ една рѣчь, нищо недѣйните праща дордѣто не ви разяснимъ работата. Ако сте пра-

тили нѣщо на скоро, то побързайте да ни явите, но дано не сте. Много отъ момчетата сж хванати и спорѣдъ слухове, и самъ Общиятъ е падналъ въ ржцѣ.

Търново 30 Октомврий 1872 год.

Безъ повече за сега ви поздравлявамъ

Ст. Карагѣзовъ“ *)

При сичко това обаче, комитетите въ България не забравили да са погрижатъ за нашия херой, предъ когото зѣяла вече пропастьта. Най-много тѣ са безпокоели, защото никой отъ Търново и Ловечъ не го знаелъ гдѣ са именно намира и въ какво е положение. Нѣколко тайни курриери потѣглили отъ Търново за разни страни, нарочно него да тжрсятъ. Отче Маттей Преображенски напжлилъ своите калугерски дисаги съ „Прикаските“ (негово сжчинение) и потеглилъ за Тракия, а Христо Караминковъ, отишълъ за Ловечъ. Комитетите освѣтъ, че го тжрсели отъ точка зрение на предназначливостъ, да му кажатъ да са ерие или пакъ да го моканятъ да са върне къмъ Дунавътъ, — неизбѣжно нужно било да го намѣрятъ и за това, защото двѣ писма са вече получили отъ Л. Каравеловъ, изъ Букурешъ, който предъ видъ на Сѣзийското приключение, нишалъ на Левски да издигне знамето на революцията.

Едното отъ тия писма, което са е запазило въ оригиналъ у Никола Обрѣтеновъ, ето що гласи:

„Брате Василе!

По преди ви писахме и подканяхме на подвигъ, но нѣкакъ си онитомъ.

Сега ви обаждаме, че обстоятелствата извикватъ безъ друго куражъ въ нашата страна и подигание на революцията. Причините, които и ти можешъ да познавашъ, нещѣме да ти разказваме, а обаждаме ти само, че трѣба да вжрвишъ на бой, безъ да губишъ ни минута. На сичките

*) Петръ Златевъ е Никола Обрѣтеновъ, а Стефанъ Карагѣзовъ — Иванчо Хаджи Димитровъ (виждѣ страница 54).

тадѣваши юнаци са писа, които ще да заминатъ за на сръбца. Надѣйте са за помощъ и отъ С. и Ч.“ (Сърбия и Черна-Гора).

Букурещъ 9 Ноемврий 1872 год.

(под.) Кара-Мустафа Бучукоглу
(Каравеловъ.)

Курриерите пристигнали единъ по единъ въ Търново съ противорѣчющи извѣстия за Левски, когото лично немо- жали да видятъ. Христо Караминковъ узналъ въ Ловечъ много странни свѣдения за неговото пребивание въ тоя градъ. Едни говоряли (разбира са отъ сжзаклѣтниците), че вижда- ли Левски да ходи съ мотива на гжрбътъ по лозята и хвжр- лялъ писма предъ портите на работниците, да му дадатъ комитетските тефтери и писма, защото са боялъ вече отъ предателство, а други говоряли сжвсѣмъ противното.

Отче Маттей, слѣдъ дълги скитания изъ Тракия, по Сливенско и Заарско, стжпилъ на дирите на Левски въ Стѣ- ра-Загора, но до като успѣе да се срѣщне съ него, той зѣ- миналъ за Пловдивъ, на еждѣто и отишелъ да го гони. Въ едно писмо изъ Търново до Русчукъ, съ дата 25 Ноемврий (1872), писмо отъ Ивана Х. Димитровъ, са говори така:... „Нѣмаме още точни свѣдения за приключението (Софийското). Тия дни очакваме да дойде *главниятъ книжаръ* (Левски), когото намѣрили въ Заара. Като са споразомѣемъ съ него, ще ви пиша “ чакъ кжмъ Перущица, Отче Маттей Преображенски можалъ да намѣри нашиятъ херой. Говорилъ му той на дълго и широко, за работите въ Софийско, рас- правилъ му, че Общиятъ предава вече, убѣждавалъ го да са вжрне въ Бжлгария и да бѣга за Ромжния, но сичко на праздно. Левски билъ смутенъ. Едно му са искало да отиде за Ловечъ, за да спрѣ предателството, а отъ друга страна, кроялъ планове, за да организира дружина отъ трагнйски- те сжзаклѣтници, за да заварди Софийскиятъ пжтъ около

Пазарджигъ, да освободи осждените затворници, като ги ка- ратъ за Цариградъ.

На отче Маттей той далъ препоржчително писмо до едно лице въ Карлово, тамъ да го чяка нѣколко дена, отъ гдѣто заедно ужъ щѣли да пжтуватъ за Тжрново. Чякалъ О. Маттей въ Карлово день, чякалъ два и три, а Левски не са явява никагжвъ, дордѣто най-послѣ полицията и хората въ Карловъ, захванали да изглѣждатъ по внимателно калу- герското му расо. Трѣба да ви кажа и това, че Отче Матей бѣше отъ ония оригинални хора, които не само въ Карлово правяха впечатление, но и въ многолюдниятъ Лондонъ бѣ привлѣбли подиря си, ако не другисо, то поне уличните дѣтца. Неговите Габровски калеври, окжрпени отгорѣ и от- долу съ различни околчести ями, сжжсаното му расо, по ра- менете, на което са намираше калъ и презъ петровите сузи пусти, най-послѣ охлузената му калугерска капа, която отъ черна бѣ станала, като жжлъ мишинъ, не го препоржчаха за чистъ човѣкъ. Драгоцѣнна рѣдкостъ бѣше Отче Матей, и мене ми е жалъ, че мѣстото ми непозволява да дамъ тукъ нѣ- колко епизоди отъ бурниятъ му животъ. Нему би позавиде- ли и най-отчаянните русеки нихилисти, при сичко, че той не бѣ ходилъ по-далечъ отъ Преображенскиятъ манастиръ, гдѣто бѣше и приелъ свято подстригване. Въ тжмни нощи той са е катерилъ по стржмниятъ Тжрновеки дервентъ, за да лепи остри сатири по стѣните на сжщиятъ тоя манас- тиръ, въ които осмиваше немилистиво своите во Христе братия.

И така Отче Маттей билъ принуденъ да тржгне за Тжрново, а Левски намѣсто въ Карлово, отправилъ са за Т.- Пазарджигъ. Колко дена тукъ са е майлъ той, съ кого са е срѣщналъ и какво е дѣйствувалъ, намъ е положително не- извѣстно. Около срѣдата на мѣсецъ Декемврий той са на- готвилъ вече да тржгне, викалъ при себѣ си стариятъ си

вѣренъ другаръ бай Ивана Арабаджията, за да му даде нѣ-
кои наставления, какъ да постѣпи въ негово отсъствие, ако
би да са откриятъ работите и въ Тракия. За другаръ презъ
планината той зель Никола Ржженкова, отъ Т. Пазарджикъ,
който по собствено свое желание искалъ да отиде, понеже
ималъ грждна болѣсть и като са чувствувалъ, че наскоро
ще да умрѣ, казалъ че предпочита да стане това умерение
поне на вѣжето. Ивана Арабаджията оставилъ въ селото му,
защото по това врѣме са билъ хваналъ въ Карлово нѣкой
си Станю, за когото имало опасност да не направи пре-
дателство, а въ такъвъ случай споредъ бай Ивана, щѣлъ да
пострадае и самъ Левски.

Твърдѣ трогателна станата раздѣлата мѣжду Левски
и неговите другари, нѣщо което тие послѣдните не били
виждали другъ пѣтъ отъ негова страна. Той билъ много на-
жаленъ и едва не поканаха склзи отъ очите му, като да
е знаелъ, че това било послѣдния раздѣла, че нѣма той да
види вече своята мила Тракия, нейните равни полета, ху-
бавата Сръдна-гора и бистрата Стрѣма, която го свързвала
съ толкова велики въспоминания!

— Сбогомъ До сега бѣхме въ раятъ а отъ тукъ
нататѣкъ ще да отидемъ въ адѣтъ, казалъ той и вжѣдх-
налъ, когато потѣглили вече конете.

Подъ думата рай, той разбиралъ Тракия, а адѣтъ на-
ричалъ-Севѣрна Бѣлгария, *) отъ която са страхувалъ.

*) Понятието на нашия херой въ отношение на двѣ-
те Бѣлгарии, иматъ неопровержимо правдоподобие. Въ про-
дължение на нашите възстанически движения, азъ незнай
въ Тракия да е станало нѣкое предателство, съ исключе-
ние на Ненка Балдевченина. Не е така обаче и въ Сѣверна
Бѣлгария. Освѣтъ Левски, Сев. Бѣлгария е издала още: А-
Кичева, Общиятъ, Ю. Раковски, Воловъ, Бенковски, Иконо-
мовъ, Каблишковъ, Н. Славковъ, Заимовъ, Обретеновъ, Р. А-
постоловъ, сичките апостоли. Не говоря за други по ста-

Двамата наши пѣтници пристигнали до въ Троянъ
благополучно. Тукъ Левски си оставилъ иглената пушка и
саблята. **) Щомъ той пристигналъ въ Ловечъ, поощно врѣ-
ме, иай-напрѣдъ са срѣщналъ съ Николча Сирковъ, единъ
отъ сжзаклѣтниците, когото распитва подробно за сичко
станало въ негово отсъствие, въ расстояние на четири
мѣсеца.

Въ това врѣме, въ Ловечъ сж са били извѣршили до-
волно важни сѣбития, които въ сѣби случай трѣбало да и-
матъ лоши сѣтнини. На сичките патриоти въ градѣтъ кж-
щите били багисани и претѣрсени отъ правителството, нѣ-
колко души имало вече затворени, мѣжду които билъ и Ма-
ринъ помъ Лузановъ, ония, които не били побутнати още
отъ минута на минута очаквали да ги нападнатъ, защото
Общиятъ слѣдвалъ вече да издава въ София.

Преди да пристигне Левски въ Ловечъ, още станало
и слѣдующето замѣчательно происшествие. Предѣтелъ на
революционния комитетъ, бѣше по това врѣме попъ Крж-
стю изъ Ловечъ, на когото комитетътъ отъ признателностъ
бѣше му подпомогналъ да си направи една кжща. Той бѣ
лице твърдѣ много предадено на комитетските работи. Мѣ-
жду другите лица, които бѣше прѣдалъ Общиятъ въ София,
разбира са, че пжрво мѣсто трѣбаше да дѣржи и попъ
Кржстю, като предѣтелъ на най-голѣмиятъ комитетъ. Ви-
жда са работата че Общиятъ не е поменуваъ името „попъ

при предателства; не споменавамъ имената на други братия.
Само въ Троянско са предадени (отъ бѣлгарите) около 30
души. Но за сичко това на друго мѣсто.

**) Въ 1876 г., видѣхъ съ очите си това оръжие въ
Ловченскияъ конакъ, което бѣше предатъ, слѣдъ четири
години, нѣкой си Ганко, не че му го искаше нѣкой, но отъ
вѣрноподанически чувства. Както пушката, така и сабата
сж кавалерски.

Кржестю“, защото като са приело извѣстие отъ София да го хвана тѣ, уловили най-напрѣдъ попъ Лукана, когото и испратили въ София, предъ испитателната комиссия.

— Нее тоя попъ, казалъ Общиятъ, като му представили попъ Лукана. — Оня е по младъ и дрѣбенъ.

Тогава хванали попъ Кржестя. Но чудно: послѣ нѣколко часа той билъ пуснатъ на свобода; а това турско благоволеніе трѣбаше да отвори очите на сичките работници и най-много на нашия херой.

— И самата природа да възстане противъ мене, то пакъ неможе да ма задържи да са не срѣщна съ него, викалъ Левски вжнѣ отъ себѣ си, когато го увѣщавали приятелите въ домътъ на Величка П. Лукезовъ, да са не срѣща съ попъ Кржестя, защото е опасенъ, не е сега врѣме.

— Азъ искамъ да го видя, желая да знамъ, какво той ще да ми са оправдава, какъ ще да ма поглѣдне въ очите! . . . Той е отговоренъ, и предъ мене, и предъ васъ и предъ цѣлиятъ Български народъ. . . .

Никой и нищо не било въ състояние да надвие на разярениятъ Левски. Той са схрѣлъ на сички, викалъ, скачалъ, цѣлиятъ свѣтъ искалъ да разруши, само и само да спаси своето свято дѣло, за което билъ работилъ толкова години. А за себѣ си нищо не говорѣлъ, никакви предпазливи мѣрки не искалъ да земе, при сичките схвѣти и убѣждаване на приятелите. Най-много той искалъ да са срѣщне съ попъ Кржестя да земе отъ него теттерите, конията на писмата и крупните сумми пари, които били повѣрени на неговите ржцѣ.

— Азъ не искамъ да са зачерня предъ лицето на Българскиятъ народъ, да ма обвинява потомството, говорѣлъ той.

На 24 Декемврий, той написалъ дълго писмо на попъ Кржестя, съ което му опредѣлилъ въ сжщото врѣме и мѣсто, гдѣ трѣбва да са срѣщнатъ лично.

Тукъ съмъ длъженъ да дамъ нѣколко разяснения, за въ полза на читателите, за да могатъ да вникнатъ по добрѣ въ приготвенното вече гнусно предателство. Когато турското правителство освободило попъ Кржестя, слѣдъ нѣколко часа, никой освѣнъ него не е присѣствувалъ предъ Каймакамътъ, та за това, мжчно е да са узнае, какви именно условия сж са извжршили мѣжду предателятъ и правителствениятъ човѣкъ. Двѣ главни причини обаче сж побудили най-много святияму да земе образътъ на Юда. Пжрвата осязателна причина е била, че за да отхвърли той вжжето отъ вратътъ си, което щѣше да му са падне, като председателъ на комитетътъ, то естествено бѣше, че това вжже той трѣбаше да го мѣтне другиму; а това послѣдното лице неможаше да бжде друго никое, освѣнъ нашия херой. Дали той е наумилъ най-напрѣдъ турското правителство за това, или пакъ турците отъ само себѣ си му сж предложили предаването на Левски, за мене е тжмно. И двата случая сж вжвозможи; обаче, спорѣдъ увѣрението на миозина, въ това число и Христо Цоневъ, другаръ на Левски чакъ до София, преди да са освободи попъ Кржестю мѣжду Ловченскиятъ Каймакамъ и Софийската испитателна комиссия, са размѣнили нѣколко депешы и най-послѣ правителството дало на попъ Кржестя тжржественно обѣщание, че ако той извжрши сполучливо своятъ подвигъ, не само че ще бжде освободенъ, но трѣба да са надѣва и за награда. Правителството започнало да туря въ дѣйствиe своето обѣщание, като освободило още на минутата попъ Кржестя. Сега, тоя послѣдниятъ оставало да извжрши своето обѣщание и пастирската си длъжностъ. Писмото на Левски, което тойполучилъ, нѣколко деня слѣдъ освобождението си, било вече пжрва крачка. Втората причина, която е подѣйствувала на отецъ Кржестя да стѣпи на Христовото тѣло, е била златниятъ телець. Както казахъ, у него имало де-

бѣли комитетски сумми, които нему щѣли да останатъ слѣдъ предателството на Левски.

Писмото на Левски до предателятъ, въ което той обобщавалъ мѣстото за срѣщане, най-напрѣдъ било прочетено отъ Ловченскиятъ Каймакамъ. И са засмѣли тогава сичките конашки пиявици, отъ каймакаминъ до чибукчи-ята. Юзбашии, мелязими, чауши, онбашии и прости нефери, били въ необикновено движение. Кроение на планове и разни стратегими въ по горните кржгове, шушукание въ заптие-одаларж, пжление на пушки и пищови съ прѣсенъ барутъ, даване низки теменната изъ конашкиятъ дворъ, което показвало готовностъ и самопожертвование, викание ту тоя, ту оня бабаитинъ, който имали вече каква-годѣ извѣстностъ, држкание на касатурите по конашките сжлби съ една рѣчь приготвявалъ са вече джрзостенъ походъ, който са забѣлжиль и отъ граждаиите; но никой незнаятъ истинската негова цѣль отъ страна на бжлгарското население, освѣнъ отче попъ Кржстю, който въ това врѣме стоялъ въ една отъ конашките стаи, колѣно срѣщо колѣно съ ухилениатъ до ушите каймакаминъ.

II.

Било тържественъ день за християнскиятъ свѣтъ — 26-ий Декемврий 1872 година, вториатъ день отъ свято рождество христово. Сичкото бжлгарско население въ градъ Ловечъ, съ исключение на нѣколко души компромитирани сжзаклѣтници, празнувало господските празници, ѣли и пили до насищане. Чаршията, на която по голѣмата частъ принадлежи на еснафлии бжлгари, била затворена. Тукъ-тамъ по улиците са виждали най-много малки дѣтца коладници, които са преслѣдвали отъ немирните турчета и са мжчели да ги нападнатъ, за да имъ ограбятъ едно друго,

97 —
— 99 —
което имъ било подарено по бжлгарските кжщи. На рѣдко са срѣщали възрастни хора изъ градътъ; бжлгарите отговѣвали около хранените шолари съ бжжлицата въ ржка, а правовѣрните мусульмани надували своите джлги чибуци изъ меризливите кафенета и берберници. И тѣ празнували заедно съ християните волею и неволею, защото ги е билъ гнѣвъ да са растагатъ на долу на горѣ по улиците и да мериятъ пжрлението на свините. Тѣ били мрачни и наежени, като презъ рамазанътъ; който бжлгаринъ имъ са по-падалъ предъ очите, ако билъ отъ сиромашката класса, псували го на вѣра и кржстъ, а богатите непоздравлявали и шепняли нѣщо на низакъ гласъ, дордѣто ги поодминатъ. Мразъ и сухъ коладенъ студъ отъ друга страна, принуждавали Ловченското население да пази повечето топлите стаи и задушените кафенета, отколкуто да са наслаждава отъ замржзалиятъ Осжмъ и отъ топлите води на Башбунара. Жива душа не са подавала вжнъ отъ линията на градътъ, съ исключение на нѣколко гладни ловджии, които излизали отъ градътъ, прегжнати на два ката и придружени отъ своите още по гладни копои. Дебѣлъ свѣтъ покривалъ земната повжрхностъ, който предавалъ на градътъ още по голѣма монотонностъ. Студена прозрачна мъгла висела надъ хоризонтътъ, която са извивала, като змия по замразналата повжрхностъ на Осжмътъ и лепняла по синиятъ ледъ, като на мокро кадифе. Сичко изглѣждало мрачно и настроено, повѣхнало и унило отъ немилостивата балканска зима

Глухото ехо на градскиятъ часовникъ, който ударилъ четири по турски са раздало изъ мѣжду голите Ловченски скали, когато двама пжтници, бжлгари, единътъ селенинъ, а другиятъ облѣченъ съ еснафски дрѣхы, минали голѣмиятъ мостъ и хванали Сивлиевскиятъ пжтъ. Тѣ вжрвели ни бжрже, ни полека, като обикновени пжтници, които сж трж-

гнали по своя частна работа. Ако градът Ловеч бѣше кварталъ отъ цивилизованиятъ Парижъ, или отъ Севѣрниятъ студенъ Петербургъ, гдѣто тайните агенти отъ полицията въ тие два града притѣжватъ обонянieto на Халепски копои, то навѣрно деликатата ржка на тие послѣдните, би опжнала абицката на нашите пжтници, и най-напрѣдъ отъ всемирното „пардонъ“, щѣха да захванатъ да ги питатъ, кждѣ отиватъ тѣ въ такъвъ святъ день, когато цѣлиятъ свѣтъ са весели . . .

Нѣма нужда да ви обяснявамъ, че единътъ отъ тие пжтници, съ селските дрѣхи, бѣше нашиятъ херой Василь Левски, а другарятъ му — Николчо Бакхрджиата. Левски отиваше за Ткрново, а вечерта щѣше да са спрѣ на Какринскиятъ ханъ при Христа Цоневъ, три часа далечъ отъ Ловечъ, гдѣто мислѣлъ да са срѣщне съ попъ Кржестя. Трѣбва да ви кажа, че тоя ханъ е билъ опредѣленъ за срѣща. Дали Левски самъ е избралъ това мѣсто, за по безопасно, като е писалъ още писмото на попъ Кржестя, или пакъ тоя послѣдниятъ, по свѣтътъ на турците е направилъ това, азъ са признаванъ съ сжаление, че неможа да констатирамъ. Споредъ увѣрението на Христо Цоневъ, който чулъ отъ устата на Левски, когато стигналъ вечерта на ханътъ му, попъ Кржестю отговорилъ на Левски писмено, че само въ Какрина, на ханътъ, може да дойде при него.

Така или иначе, по турското правителство отъ Ловечъ знаало вече напжлно, че подъ скромната стрѣха на Какринскиятъ ханъ ще да ношува на 26-ий вечерта нашиятъ херой. Той не билъ потѣглилъ още отъ Ловечъ, когато Чаушъ Бошнакъ Хюсеинъ и други още преоблѣчени заптии, заминали за Какрина да сиѣматъ практически планътъ на помѣнатииятъ ханъ. Като дошли нашите двама пжтници до Пази-Мостъ, срѣщнали двама души заптии, които идели отъ кжмъ Какрина по пжтътъ. Левски са отбили отъ пжтътъ и

ударилъ отъ кжмъ южна страна кждѣ лозята, ужъ че отива по работа. Едното заптие, което било твжрдѣ на близо, попитало Левски, кой е и на кждѣ отива.

— Азъ та познавамъ много добрѣ, а ти мене не познавашъ, отговорилъ той. — Отъ Ловечъ сжмъ родомъ и отивамъ на лозето си.

Заптиите си заминали удовлетворени, кжмъ градътъ, Левски ударилъ презъ лозята, а Николчо Бакхрджиата слѣдвалъ Сивлиевскиятъ пжтъ. По нататѣтъ, тѣ са сжбрали пакъ близо до гѣолътъ и вжрвели заедно до Какрина. Освѣнъ двамата заптии, срѣщналъ по пжтътъ тугъ-тамъ други хора, турци и бжлгари, които били така сжщо заптии, но преоблѣчени. Нѣма сжмнение, че тие послѣдните сж са о-сжмчили вжрху нашите пжтници, но отъ страхъ или по особенна заповѣдъ, не сж са рѣшили да ги нападнатъ. Попъ Кржестю са е потрудилъ мѣжду друго, да обясни пастирски кой е Левски и какъ той пина.

Вечерта тѣ стигнали живо и здраво на Какрина. На Христовиятъ ханъ било пжлно съ весели селени, които при-казвали сичките отъ единъ пжтъ и на които лицата едвямъ можали да са виждатъ отъ димѣтъ, произведенъ отъ печението на тлжстите кебапи. Нашите пжтници минали нарѣдъ около нияните селени сжвѣсмъ незабѣлжжено. Единъ само отъ тие послѣдните попиталъ Христа Цоневъ, „кои сж тие момчета.“

— Азъ сжмъ Дѣдо Ивановия синъ, отговорилъ Левски и работата си останала така.

На два и половина часѣтъ вечерта селените си отишли единъ по единъ по кжщите и въ ханътъ останали господари само тримата единомисленници. Вечеряли тѣ що далъ господъ, поговорили за едно за друго, а попѣтъ го нѣмало да са яви никакъвъ. Почакали до срѣдъ ношъ, и като си отбили надѣждата, че никой нѣма да дойде, лѣ-

гна̀ли си да спятъ, като са наговорили, че сутренъта ще да станатъ много рано да вжрватъ за Велико Търново. Нашиятъ херой искалъ да минатъ презъ Сивлиево, гдѣто той ималъ работа, но Николчо Бакърджията, който щѣлъ да го придружава, както и Христо Цоневъ, посхвѣтвали го да ударятъ презъ селата, защото въ Сивлиево може да са случи нѣкоя опасностъ.

Така спокойно са разговаряли тримата единомисленници, безъ да подозиратъ ни най-малко, че отъ Ловечъ имъ идатъ скъпи гости.

Лѣгнали тѣ да спятъ; никакъвъ шумъ са не чувалъ отвънъ освѣнъ бучението на вѣтарътъ въ широкиятъ куминъ, лаението на нѣколко гладни гучета въ селото и пиевските пѣсни на нѣкои селени, които посрѣщали още отъ вечеръта утрѣшниятъ Св. Архидиакона Стефана. Послѣ нѣколко часа Николчо Бакърджията се събудилъ, цѣль-цѣлничекъ растреперанъ. Трепералъ той защото видѣлъ твърдѣ лошъ сънъ, сънъ необикновенъ. Сънувалъ Николчо, че отъ таванътъ на къщата висели нѣкакви си страшни чудовища, които не го пуцали да излѣзе на вънъ. Станалъ той на лѣглото си и вика на другарите си „хайде да вжрвимъ“. Христо Цоневъ запалилъ кибритена клѣчица и като погледналъ часовникътъ си, казалъ, че е още рано. Освѣнъ това, нѣтътъ, изъ който щѣли да нѣтуватъ нашите приятели, Христо Цоневъ го е зналъ само до два часа, та за това негрѣбало да бжрзатъ толкова рано. И Христо Цоневъ щѣлъ да придружи нѣтниците до извѣстно мѣсто. Легнали тѣ втори пътъ, но Николчо не заспалъ вече. Послѣ два часа, Христо Цоневъ излѣзалъ отъ ханътъ и отишалъ въ селото да са обади на къщните си, че на другиятъ день ще отекствува отъ ханътъ, а ако пита нѣкой, да кажали, че е отишалъ за свине по близните села.

Левски не станалъ въ това врѣме; той казалъ се амо

на Христа Цоневъ „по скоро“, и дръжналъ ямурлукътъ презъ главата си. Външните врата на ханътъ скрипнали и Хр. Цоневъ излѣзалъ. Десятина минути слѣдъ неговото заминуване, тая същата врата до толкова силно са похлонала, щото цѣлото здание са залюляло чакъ отъ основата. Левски и Николчо трепнали отъ най-напрѣдъ, но послѣ са успокоили, като помислили, че Христо Цоневъ може да са е завжрналъ, и Николчо отишалъ да му отвори. До като той тури ржка на дебѣлата дървена ключалка, грубиятъ и растрепераниятъ гласъ на одного отъ гостите му отворилъ очите.

— Ачѣ кануи бре ханджи (отвори вратата)! изревалъ той.

Николчо ималъ смѣлостъта да познае отъ тие думи гласътъ на онова същото запитие, което питаше Левски презъ деньтъ. до лозята „кой си и кждѣ отивашъ?“ За да са увѣри той по добръ въ качеството и количеството на нощнитѣ гости, турилъ си око̀то на една дупка и погледналъ на вънъ. Що да види боже мой?! Синджиръ заптии са групирани около ханътъ, съ задрѣгнати пушки въ ржцѣте, съ натикнати байонети, които пристѣгнали предпазливо, съ поемание на душата си, кжмъ стѣните на оградата, която крияла тѣхниятъ осемъ годишенъ заклѣтъ врагъ, Василя Левски Дияконътъ! гордостъта и славата на злощастна България! . . .

Каква ужасна мисль! Какво тжржество на неприятельтъ, който е трепералъ при съко помжрдчание на кракътъ си, да не би да испусне опѣтляната вече жертва въ примките на предателътъ, примки, които са състояли отъ патрахилъ, отъ черна кана и отъ черковенъ требникъ . . .

— Предателство, бай Василе! Заптии настѣпнатъ! познахъ одного по гласътъ! Ставай бай Василе! цѣлиятъ ханъ е заобиколенъ отъ щикове! . . . припенналъ Николчо на нашиятъ херой, безъ да са обади на заптиите.

Нѣма нужда да ви, разказвамъ, като какъ сж са отразили тие думи на сжливиятъ човѣкъ, на човѣкътъ, който сжнувалъ и бжливалъ въ расстояние на десять години: заптии, щикове, предателство и пр. Той скочилъ, като че забрили въ сжрдцею му остарѣ ножъ и ямурлукътъ, съ който билъ завилъ хврженалъ на страна, подигналъ като отъ вихрушка. — „Истина ли е? Познали ги?“ попиталъ само той Николча и са приготвилъ за наступающата борба.

Великъ станалъ нашиятъ херой въ тая критическа минута! Силно забило неговото юнашко сжрдце, диханието му са увеличило, ни на минута са той замислилъ що трѣбва да прави, грабналъ съ себѣ си единственното свое богатство чантата съ разни документи и планове, разровилъ огньгъ, въ който заровилъ други нѣкакви си писма, вжоржилъ и двѣте си ржцѣ, съ два вѣрни другари — шестоогненни револвери, помолилъ Николча само да му отвори задните врата и да са оттѣгли на страна . . .

Като страшна бура, като крилатъ ангелъ, като сжщински левъ, искочилъ той на дворътъ, мѣжду два рѣда байонети и два огня свѣтнали отъ ржцѣте му, които освѣтили искривените лица на заптиите и на които куршумите свирнали на вжздохътъ. Гржмогласенъ гучешки лай са подигналъ въ селото, при който са сжединила и грубата команда на иеприятелите: вурунъ! тутунъ! Хероятъ печелилъ вече равната поляна, уплашените заптии чистели пжтъ на предя му, но на пжтътъ му стжрчи още високъ плетъ, съ подострени коища, който той трѣба да прескочи. Съ обикновенната си бжрзина, той са мѣтналъ като кошута на плѣтътъ, но когато щрженалъ на вжрхътъ му — най-сгодна позиция за замѣрване, испонлашените и налѣгали на земята заптии покрай сжщиятъ плетъ, отворили на стрѣща му страшенъ огнь. Около 20 - 30 пушки, изгжрмели отъ единъ пжтъ, разбира са повечето на вѣтарътъ, защото въ

подобна минута и най добриятъ мѣрачъ, не чини нищо. Юнакътъ пакъ билъ спасенъ, посрѣдъ тая глупница кеседжии, ако двѣ важни обстоятелства не му побжркали. Единъ отъ иеприятелските куршуми сполучилъ да сжсжа лѣвото му ухо, отъ която рана той билъ зашамаденъ вече, но пакъ е можалъ да слѣдва. Когато обаче поискалъ да скочи на земята отъ вжикашната страна на плетътъ, царвулятъ му са закачилъ на единъ отъ острите колове и той повисналъ навратникътъ обѣсенъ съ главата на долу! Нѣколко минути мжченикътъ-херой стоялъ въ това положение. Чупилъ той ржцѣ и на четири страни, увивалъ са на горѣ, пицилъ като ястребова птица за братска помощъ, до като най-послѣ костеливата ржка на Торѣшкиятъ помакъ не го стиснала за гжрлото. Турците не са впуснали отъ единъ пжтъ да го хванатъ. Отъ най-напрѣдъ, тѣ слѣдвали да гжрмятъ отъ горѣ му, съ цѣлъ да го добиятъ, понеже мисляли, че той е падналъ отъ тѣхните куршуми. Тжмната нощъ го спасила обаче. Страшна шумотевица и радостни викове подигнали заптиите, когато видѣли вече хероятъ напрѣдя си, вжрзанъ и джржанъ отъ десятина двадесять ржцѣ.

Да са вжрнемъ пакъ въ ханчето. Когато Николче отворилъ вратата на Левски, бжрзо са завжрналъ пакъ на лѣплото си, намѣтналъ ямурлукътъ си и са престорилъ, че спи. Чулъ той сичко, щото станало на вжнъ, но вѣрвалъ, че Левски е сполучилъ да избѣга, защото заптиите са замаяли твжрдѣ много. Селските Чорбаджии, заедно съ Христа Цоневъ, разбудени отъ гжрмежътъ на пушките, пристигнали вече около ханътъ. Викове, псувни, заповѣди, команди сѣкакъвъ родъ, са умножавали отъ минута на минута около ханътъ. Но на заденъ планъ, на нѣколко крачки расстояние, стоели нарѣдени селските гучета, като почетенъ караулъ, които лаяли съ сичката си сила. Сичко това показвало, че не единъ само човѣкъ са е хваналъ, не на одного е нанесена

побѣда, а на цѣла неприятелска армия. Тукъ присѣдствуваха сичките заптии и бабаити отъ Ловечъ, а това показва до колко високо са е цѣнили талантътъ на нашия херой.

Втори пжтъ са похлопала вратата, още по силно, а нашъ Николчо спи спокійно подъ ямурлукътъ.

— Чупете, сѣчете, палете! викали гърлестите онбашии и ритали съ краката си вратата и стѣните на ханътъ.

Чякъ когато извикалъ Христо Цоневъ, който билъ хванатъ вече на вжнъ, тогава едвамъ Николчо станалъ да отвори вратата. Около петъ-шестъ заптии, съ щикове въ ржцѣте го поерѣинали на вратата и го зели на около си. Запазили свѣщи и кандила изъ ханътъ, и претѣрсили отъ игла до конецъ, гдѣ щото се намирало.

— Донесете тоя гауринъ вжтрѣ, казалъ начальникъ на заптиите и скоро до стѣната са исправилъ човѣкъ, съ наведена глава, гологлавъ и раздрнънъ.

— Азъ помислихъ, че това лице е нѣкой селенинъ, хванатъ отъ заптиите, около ханътъ, говори Николчо, — Но като доближиха свѣщта до непознатиятъ, що да видишъ?! Той билъ Левски! Познахъ го само по дрѣхите, защото сичкото му лице бѣше облѣно съ алена кржвъ, косата му и дрѣхите му така сжщо омацани и отѣркадени въ снѣгътъ. Не си дигаше той главата да поглѣдне никого отъ присѣдствующите, ржцѣте му бѣха извити и вжрзани отзадъ, съ поясътъ му, гащите му развжрзани и ухото му повиснало на страната! . . . „Елате ма опашете“, каза той на бжлгарски, а никой отъ насъ не смѣе да са доближи до него. — „Опаши тая свиня, бе пезевенкъ“, каза ми едно отъ заптиите и азъ са приближихъ до него. Тогава той си подигна главата и каза: „Прощавайте братия бжлгари и ти о, мило отечество! . . . За тѣбъ отивамъ“ . . . — „Ние ще да та простимъ тѣбе“, отговори заптиите, които до единъ знаяха бжлгарски. Но край огньтъ лѣжеше другъ единъ заптій, нараненъ отъ куршумътъ на Левски.“

И въ това ужасно положение, нашия херой не забравилъ слабите и беззащитни свои братия. Той намѣрилъ врѣме да каже на Христа Цоневъ, да са небаятъ тѣ отъ нищо, а само да отказватъ, защото той ще земе отгорѣ си сичката вина. Вжобще заптиите сж са отнесли твжрдѣ благородно съ Левски. Ни бой, ни неувни, ни други безобразия — нѣща обикновени въ подобни случаи, не били употребени. Това сжщото са е случило и по другите градове, както ще са види по надолу. Мнозина говорятъ, че хероятъ е претѣрпѣлъ нечувани мжки; но това сж патристически прибавки. Сами заптиите вжрзали главата на Левски, т. е., раната му, преди да тржгнатъ за Ловечъ.

Когато сичко било свжршено, потерата ударила да са весели за спечелената побѣда. Много оки ракия и вино са испило на Христовиятъ ханъ, които били заплатени на тоя послѣдния отъ парите, намѣрени у Левски. Забравихъ да кажа, че когато го хванали, кисията му била распеляна до вратникътъ, вжрху снѣгътъ. Черенъ котелъ билъ туренъ на огньтъ, въ който претопили нѣколко оки снѣгъ, за да дирятъ распеляните пари. Нѣколко заптии, единъ по единъ носяли на ржцѣ, голѣми топачи, които нацеждали въ котелътъ.

Бѣсилка.

Послѣ това заптиите не останали за дълго врѣме на Христовиятъ ханъ въ Какрина. Мисльта, че тѣ ще вжрватъ въ Ловечъ, че до мостътъ ги чяка съ нетѣрпение цѣлото муслиманско население, заедно съ бѣлобратиятъ кадия и каймакаминътъ, на които извѣстили предварително, безпокойла тѣхното бабаитско честолубие. Тѣ тѣжествували, още повече, че каратъ жертвата живъ, а не само главата му. Докарали отъ селото една талига, въ която турили двамата

ранени — нашиятъ херой и заптието, които сѣднали единъ до други, трѣбало да са глѣдатъ въ очите! Христа Цоневъ и клѣтиятъ Никола вхрзали съ едно кезенийово вжже, които подкарвали подиръ талигата. Щомъ престигналъ конвойтъ до пхрвата долчинка, држинали вжтрѣ Николчо, комуто ударили единъ бой, който му служилъ за предисловие. Питали го тѣ да каже правото, наистина ли са хванали Василия Левски Дякоптъ, или друго нѣкое лице е минало на ржката имъ по погрѣшка *). Николчо дигалъ рамене и казалъ: „незнамъ“. Послѣ него дошло рѣдъ на Христа Цоневъ, когото така сжщо поступали надвѣ на три.

Колкото пжтници срѣсиналъ конвойтъ по пжтятъ за Ловечъ, сичките ги задържалъ, че и тѣ ужъ били сжучастници, испратени да извѣстятъ въ градътъ, какво е станало на Какрина. Кждѣ пладиѣ, на 27 Декемврий, третия денъ на колада, конвойтъ са приближилъ до Ловечъ. На край градътъ било почерняло отъ народъ, повечето бѣли чалми, и сичките ефендита и кетини, които нарочно били излѣзали да посрѣщнатъ нашиятъ херой. Като мрави са тѣ трупали около талигата да го видятъ по добрѣ, а послѣ захващали да пеуватъ. И нежните даже каджни, черните очи на които не сж твжрдѣ щедри за сѣкиго, трупали са по плетищата и дуварите да чакатъ хероятъ на деньтъ, когото поздравлявали съ обекновенните тѣмъ „ханжжръ“ и „домузъ“ кяфироглу“. Заптиите стжпали на пара. Важно и гордо вжрвѣли тѣ; мустаките имъ били подсукани на кржвъ, въ видъ на кравайчета, съ обжрнати краища на горѣ кжмъ очите имъ.

Талигата са спрѣла въ конанкиятъ дворъ и тримата другари били заведени предъ каймакаминътъ, който ги распиталъ на подробно, отъ гдѣ сж родомъ, какви сж и пр.,

*) Левски не са е изказалъ на заптиите въ ханътъ.

— нѣща обикновенни въ подобни случаи. Най-напрѣдъ попитали нашиятъ херой. Той билъ поканенъ твжрдѣ учтиво да сѣдне на столъ и казалъ слѣдующето: „Родомъ сжмъ отъ Велико Тжрново, но баща ми и майка ми сж са преселили преди 25 години въ Ромжния.

— А защо си ги ти оставилъ и си дошълъ тукъ въ нашата земя? попиталъ каймакаминътъ, иронически, понеже зналъ цѣлата биография на Левски.

— Тжрговецъ сжмъ, заприхраната си сжбирамъ и купувамъ сичко, а това мисля, че не е забранено отъ никакъвъ вашъ законъ, отговорилъ Левски не безъ достоинство.

— Я поглѣдай тоя портретъ, да видимъ да ли ще можешъ да го познаешъ, кому той принадлежи, казалъ каймакаминътъ и подалъ собственния портретъ на Левски.

Той сложилъ портретътъ на масата и не отговорилъ нищо на каймакаминътъ въпросъ. Послѣ това, сжщиятъ портретъ билъ подаденъ и на двамата другари на Левски, които така сжщо подигнали рамене срѣщо заиналиятъ каймакаминъ. Сжбрамните са тамъ ефендета и кетини хвжрлили още по единъ поглѣдъ вжрху страдалците и почнали да даватъ по мѣжду си заключения, че банъ комитата е вече напѣрдя имъ, той е Василъ Левски, а не други, той води борба противъ *динъ исламътъ и неговиятъ босфорски представитель*.

— При сичко това, но азъ мисля, че ако тие момчета си кажатъ по права бога, за сичко щото знаятъ, то милостивиятъ патишахъ ще да ги прости великодушно, казалъ едно голо ефенди, което преличало въ лицето на одрана лѣсица и което мисляло, че има работа съ нѣкой испадналъ юшурджия.

Левски не билъ твжрдѣ сжобщителенъ въ Ловченскиятъ конакъ. Причината на това е била, или неговата рана, която студътъ правялъ още по чувствителна, или, че още

не билъ се оспокоилъ отъ страшната сцена, или пакъ, че не приемалъ да влиза въ дълги и широки обяснения съ Ловченскиятъ каймакаминъ.

Слѣдъ свършването на тие предварителни испытвания, тримата другари били заведени въ затворътъ нарѣченъ *парцалъ*, *) гдѣто го обковали въ дебѣли пранги на краката, съ *лалета* **) на вратовете и съ синджирѣ, краищата, на които завързали отъ вѣнчашниятъ прозорецъ. Не са преминали 2-3 часа и Левски билъ изваденъ самъ на испитъ въ тиха и дълбока нощъ, гдѣто го маяли дълго врѣме. Извадили и двамата му другари, които изново заковали пакъ въ студените желѣза. Изъ конашкиятъ дворъ пречели множества запити, съ пушки на рамо и съ коне, което показвало, че ще да са пжтува на нѣждѣ. Скоро вирѣгнали праздни талиги презъ портите, въ които турили Левски и другарите му.

Талигите, които носяли нашиятъ херой и другарите му, до толкова бързо вжрвали щото азъ са непосвнявамъ да кажа, че въ заспалата Турция, до него врѣме, ни едно пжтувание, било то поща, царски бомбаширъ и пр., не е земало таково грамадно пространство въ нѣколко часа. Достаточно е да предложи на читателите само тоя фактъ, че отъ Ловечъ до Търново е отишълъ канвойтъ за 5-6 часа, когато разстоянието мѣжду тие два града е 12 часа. Въ талигите сж били вирѣгнати по четири коня, които промѣнявали на нѣколко мѣста по пътътъ. Пжтуванието е ставало тайно, по срѣдъ нощъ, съ силенъ воененъ и запитински конвой, а това показва още единъ пътъ, до колко високо е цѣнило турското правителство нашиятъ херой, до колко то

*) Най отвратително отдѣление отъ Ловченскиятъ затворъ, което познаватъ мнозина бунтувници.

**) Желѣзна халка, която са заключа на вратѣтъ и презъ която прекарватъ синджирѣтъ.

са е бояло отъ бжлгарското население, да не би това послѣдното да вжстане и освободи своятъ юнакъ. Инакъ, азъ незная, като какви причини му би препятствували нему, ако пжтуванието ставаше денѣ. Напротивъ, до колкото азъ познавамъ, нашите петстотинъ годишни господари, за особено удоволствие считатъ тѣ, когато хваняха нѣкоя комита, да го прекаратъ презъ градѣтъ, до колкото е възможно по тържественно и презъ най-многолюдната улица. Каблишкова, напимѣръ и Найдень П. Стоянова, когато ги хваняха въ 1876 година, докараха ги въ Ловечъ по пладнѣ, съ нѣколко цигулки и зурни; а главата на Бенковски, презъ сжщата година, която бѣха накичили съ левъ и паунови пера, предводжана отъ попъ Киррила, съ кржстъ въ ржка, носяха парадно презъ Орхание и я показяха на затворниците даже, и тѣмъ да произведатъ впечатление, Шестъ души поборници отъ Ботевата чета: Н. Обретенковъ, Савва Пеневъ, Руско Робѣтъ, Иванъ Кожухарчето, Димитрето и други, които караха множество запити за Търново, нарочно са спрѣха още отъ пладнѣ на Балванската махала, така щото на другиятъ денъ да влѣзатъ въ Търново, когато е пазаренъ денъ, за да може да ги види сѣки.

Но това са правяше тогава, когато ржкавицата бѣше хвжрлена вече, когато десетъ души бжлгари са цѣняли за единъ фишекъ барутъ. Въ 1872 година обаче не бѣше така. Турция пазяше още своятъ авторитетъ, не бѣ престанала да счита бжлгарите, че тѣ сж нейни вѣрни и благонадѣжни подданици.

Когато са хвана Левски, общи скрадователни телеграмми са испратиха отъ Ловечъ до сичките валиети, мютосарафлжци, каймакамлжци, мюдюрлжци и пр. Бѣхъ въ Русчукъ, когато са получи една отъ тие депешѣ, още на 27 Декемврий слѣдъ хващанieto на Левски. Случило са, щото тая депеша да я получи едно бжлгарче, телеграфистъ на

име Петръ А. На часътъ съобщава той тая новина а едног о отъ съзаклѣтниците на комитетътъ, Иванчо И. . . . безъ да го знае, че и той е комитета. Невѣрниятъ телеграфистъ престожи своята кѣтва, не отъ патриотическа точка зрѣние, а просто за това, защото искаше да жени сестра си за Иванча, та за това глѣдаше по сѣки начинъ да му спечели благоволенieto. Разбира се, че Иванчо на минутата още извѣсти на своите единомисленници, които зеха предварителни мѣрки.

Въ тиха дълбока нощъ, часътъ на 4 по турски, потѣглили нашите пѣтници отъ Ловечъ, придружени отъ 20 заптии, сичките на коне и по нѣколко изъ талигите. Жива душа отъ градътъ, освѣнъ конашките хора, не осѣтили това ненадѣино пѣтувание. Христо Цоневъ и Николчо Бакарджията били турени въ едната талига, вхрзани и опетлени съ тѣжки синджирѣ, а въ другата билъ помѣстенъ Левски, при когото сѣдналъ и Ловченскиятъ милиазименъ. Часътъ на седемъ презъ нощта конвойтъ пристигналъ въ Сивлиево, гдѣто са маялъ до единъ часъ, до като са промѣнѣтъ конете и пакъ потѣглилъ за кмъ Тжрново.

Защо именно са карали Левски въ Тжрново, само на 2—3 деня, когато въ София засѣдаваше вече комиссия, азъ неможа да опредѣля.

Отъ Сивлиево конвойтъ са подкрѣпили още съ нѣколко души заптии, защото турците са бояли, че въ Кална-кория може да ги нападне нѣкоя бжлгарска чета, което не е било възможно по много причини, а най-главното, че студената зима неблагоприятствувала за подобни подвиги и че никой не е знаелъ още отъ околните села, за хващанieto на юнакътъ. Талигите не вхрвѣли кмъ Тжрново, а просто хвжркали като орли по замразялиятъ пѣтъ. Тѣ осжмнали задъ Кална-кория и чакъ тогава поотджхнали. Минали по край Ново-село, родното мѣсто на Отче Маттей Преображенски,

гдѣто Левски е билъ толкова пѣти; поодминали и село Леде-никъ, и настанали Тжрновските лозя. Въ послѣдниятъ тоя градъ са знаело вече за престоганието на скжпиятъ гостъ. Отдавна обржснатите вратове на пияните ефендета са кривѣли кмъ Марно-поле, отъ гдѣто трѣбало да са подаде конвойтъ. Турските кафенета, които сж по край Сивлиевскиятъ пѣтъ, отдавна били пжлни вече съ бабаити, които скрбали своите горчиви кафета едно подиръ друго.

На краятъ до лозята чакали нарочно два шеркета (пощенски кола), испратени да зематъ Левски и другарите му. Но не били само двата шеркета. За голѣмо чудо, турското правителство, съ сичкиятъ свой умъ испратило въ лозята около половинъ табуръ войска, конница, която посрѣщила нашите пѣтници, заобиколила ги отъ четири страни и потеглила тжржественно за градътъ. Трима души или по добръ единъ човѣкъ, сичките вхрзани, и 200 души войска, съ револвери и съ винчестери пушки! Вижда са работата, че турците сж са плашали и отъ Велико-Тжрновчени, да не би и тѣ да поискатъ да отжрватъ юнакътъ, а тие послѣдните незнаели още, да ли наистина Левски е хванатъ, или Отче Маттей.

Талигите преминали презъ Тжрновската чаршия, заобиколени отъ войската. Мало и голѣмо са трунало изъ Бѣла-Бонината улица и по Баждаржкъ, за да глѣда на страдалците. На пжрва линия стояли малките турчета и каджичета, които си вадяли малките язичета и викали „комита-гяурларъ.“ На втора линия джржали мѣсто агите, които си плюели брадите да псуватъ, а послѣ тѣхъ идяли нашите бжлгари, отъ тжрговската класа, които си подавали презъ дюгенските врата само главите.

— На мѣстото си замржзнахъ, говори Христо Ивановъ, когато познахъ, че единътъ отъ вхрзаните бѣше братъ ми, вториятъ братовчедътъ ми, а третиятъ Василь Левски. На

тоя послѣдния вънхъ поглѣдѣтъ си, да го изглѣдамъ за послѣденъ пѣтъ. Той бѣше осуканъ въ единъ ямурлукъ, а главата му вжрзана, Щомъ ма скѣря изъ мѣжду множество-то, кљомна полечеа съ главата си, въ знаѣтъ на поздравле-ние и очите-му са напжлнаха съ сжлзи

Право отпирѣдъ конактъ спрѣли талигити. Прозорци-те били почернели отъ кетипи, ефендита и чибукчи, които рѣшявали сждбата на юнаците още отъ сега. Въ Тжрново испитите биле много по строги и подробни, отколкото въ Ловечъ. Не само нашиятъ херой джржали по нѣколко часа, но и другарите му така сжщо мжчели да са признаятъ, че тѣ сж неговии единомисленици. И туку правителството не било увѣрено на здраво, че сжщиятъ Левски е хванатъ. Христо Цоневъ говорѣлъ, че той като ханджия, прибира въ заведе-нието си сѣкакви хора; а Николчо са вѣрѣлъ и бжлнялъ, че той е еснафия човѣкъ, идѣлъ за Тжрново да си купува ба-кжръ и като дошалъ въ Ловченските лозя, непознатиятъ човѣкъ го достигналъ на пѣтътъ.

Три пжти единъ подиръ други водили нашиятъ херой на джлпи испити, той продължавалъ да отказва, че е Лев-ски. Най-послѣ билъ принуденъ да каже истината.

— Исповѣдахъ правото, казалъ той на своите другари, когато го довели една нощъ при тѣхъ, въ затворѣтъ. — Пашата притѣжава такива силни документи за моята лич-ность, щото сѣко по нататашно отказване стабаше беспо-лезно. Най-много ма мжчи Стефанъ Карагѣозоглу и още е-динъ бжлгаринъ.

— Ако невѣрвашъ меня, че сжмъ турчинъ, говорѣлъ пашата, то тие чорбаджии сж ваши бжлгари, нека тѣ та у-вѣрятъ, че царското правителство нѣма лошо намѣрение спрямо тебе.

Карагѣозоолу и другарѣтъ му направили низко теменнае и почнали да са лигавятъ краспорѣчиво, за да убѣждаватъ

хероятъ. Разбира са, че той е поглѣдналъ съ презрѣние на тѣхните полупотурчени кални физиономии, и ако са е призналъ, то не тѣхното краспорѣчие е било главната при-чина, а документите, както казахъ.

Слѣдъ признаванието си, Левски казалъ слѣдующето на пашата. „Азъ сжмъ Василь Левски, мене казватъ Дияко-нѣтъ. Не сжмъ Хайдутинъ, както ма вие наричате, но чо-вѣкъ като сичките ваши раи, съ тая само разлика, че оби-чамъ народѣтъ си, което не е грѣхъ за никого. Врѣмената, тѣглилата на тоя народъ и нахлуванието въ земята ни на ра-злични европейски спекуланти, които малко по малко за-владаха вече Отоманската Империя, съ желѣзници и фабри-ки; отъ тѣхъ са предпочитатъ доктори, инжигери и пр., когато толкова наши бжлгари има достѣйни, но правител-ството ги презира,—принудиха ма да тржгна изъ мѣжду на-родѣтъ, за да му отворя очите предъ пропастѣта, която отдавна зѣе вече.“*) Правителството, намѣсто да ма под-помогне, захвана да ма преслѣдва като разбойникъ и хай-дутинъ. Отъ тамъ гоненъ, отъ туку преслѣдванъ, малко по малко, зеха ма на очи, станахъ човѣкъ опасенъ за сѣбиго, когато въ сжщностъ, азъ не правя никому зло; а само по-искахъ да свѣтѣя народѣтъ си, до като не са го кунили хитрите европейци. Отъ най-напрѣлъ, имахъ намѣрение да излѣза предъ Султанѣтъ, да му кажа болките на народѣтъ, но щомъ ми излѣзе лошово име, напуснахъ са отъ тая ми-сль. Тая е моята цѣль, така мисли цѣлиятъ Бжлгарски на-родъ, а ако сичко това е престжпление, то вамъ остава да са распорѣдите“

Това казалъ Левски и кљомналъ глава на рамото си.

*) Гдѣ е, да са подаде сега изъ гробѣтъ бжлгарскиятъ патриотъ и да поглѣдне, на какъвъ халъ е неговото отече-ство, когато нѣма вече ни Султанъ, ни Тжрновски мюте-сарифинъ

Разбира са, че той не изказалъ на пълно своята цѣль и убѣждение, желаетъ е може би, чрезъ това да са покаже не чистъ бжлгарски патриотинъ и бунтовникъ, а космополитъ и приятелъ до нѣкоя степенъ на Восторското сѣжнце, за да може по тоя начинъ да избѣгне вжжето. Предъ Софийската коммисия обаче, ние виждаме, че той говори свжсѣмъ друго.

Тжрновскиятъ наша му отговорилъ, че той е напълно сжгласенъ съ неговите възгядове, съ тая само разлика, че до като въ страната сжществува рѣдовно правителство, ни той, ни нагъ друго частно лице, има право да са грижи за тие работи.

— Това е работа на девлетътъ и на баба Алието чоджумъ, прибавилъ той.

Ние поздравяваме Тжрновскиятъ наша съ неговите либерални възгядове. Ако на негово мѣсто бѣше нѣкой християнски управителъ или губернаторъ, когото интересътъ на службата е научилъ да мисли и сжди по буквата и статията на законътъ и на циркулярните предписания, то негова милость щѣше да са вжзмути отъ отговорътъ на Левски и на минутата бѣ готовъ да му извика: „малко по голѣмо, уважение и благопреличине ежмъ правителството“.

До това врѣме нашиятъ херой билъ гологлавъ, защото шапката му останала при вратникътъ на Какринското ханче. Пашата му поискалъ най-напрѣдъ извинение, а послѣ го помолилъ, ако приема да му купи фесъ или калпагъ.

— Фесъ желая азъ, казалъ Левски.

Нѣколко феса, отъ различни форми, били донесени, за да си избире Левски, какъвто желае. Отъ вечерътъ на 26 Декемврий, той не билъ хапвалъ нищо. Единъ чаушинъ съ калайдисана сения на главата, вжрху която имало разни сжблазнителни ѣстията, кускуси, пилави и соуклуци, влѣзалъ въ затворътъ и сложилъ сенията прѣдъ хероятъ. —

„Това ви го испраща Н. Прѣвосходителство наша ефенди“, казалъ той и са отѣглилъ. Левски хапналъ два-три ижти отъ богатата трапеза и престаналъ. Той мжлчалъ повечето, вжздишалъ жално и не си подигалъ очите да поглѣдне на около си. Да не си помисли нѣкой, че той е билъ уплашенъ отъ бѣсилката, която е стояла вече напредъ му, въ сичката своя грозата? Далечъ такава мисль отъ сѣжкого. Отъ нищо не са е боялъ В. Левски, но просто го е било срамъ, да влѣзе живъ въ неприятелски ржцѣ, да го раскарватъ отъ градъ на градъ, да тжржествуватъ отгорѣ му пиените кетени и кржтените турци, най-послѣ, болѣло го е него на сжрдцето, че пропада святото дѣло, отлага са робството на Бжлгария още за много години. Сичко това, азъ неговоря виводно, но притѣжявамъ и нѣколко факти, отъ страна на другарите му, които подтвжрдяватъ моите заключения.

Послѣ чаушинътъ, въ затворътъ влѣзалъ юзбашията, който заповѣдалъ на затворниците да стоятъ мирни, да не говорятъ съ тримата души и да ги небеспокоятъ.*)

Въ сжщото това врѣме, нашите сжзаклѣтници въ Тжрново свикали извжпрѣдно засѣдание, съ цѣль да размислятъ по кой начинъ да освободятъ юнакътъ, ако това е вжзможно. Въ засѣданието обаче са явили само трима души: Христо Ивановъ, Иванчо Хаджи Димитровъ и Христо Караминковъ. Разисквали и рѣшавали тѣ много нѣща, но като не било пжлно сжбранието, рѣшили да подналятъ само конакътъ. Двама души ходили ужъ да хвжрлятъ запалителни вещества около правителственното здание, но за щастие тие наднали на праздно мѣсто. На вториятъ денъ са сви-

*) Турците несмѣяха да оставятъ Левски въ особена стая, защото са бояха да са не самоубие. И за това, поплъ Кржстѣ са постаралъ да имъ даде инструкции!

кало по голѣмо събрание, но Левски нѣмало вече въ Търново, хвръчалъ той съ царскиятъ шеркетъ къмъ Кална-курия.

III.

Рано предъ тъмни зори, когато столицата на старите Асѣновци спала спокойно и само бистрата Янтра била го-сподарка на историческата трапезица, водите на която тихо шумолѣли подъ прозрачниятъ ледъ, по Марино-Поле са тжркаляла колесницата съ нашиятъ херой. Двайсетъ души заптии, които са групирани около талигата, вжрвели мжл-челиво и негодували въ себѣ си, че за единъ гяуринъ имъ нарушили сладкиятъ сжнь. Нѣколко отъ тѣхъ, опивали отъ врѣме на врѣме дебѣлите си цигари, за да са разсжнятъ, които свѣтили като звѣзди въ нощната тъмнина. Тѣхните осукани въ шалове физиономии, предавали още по голѣма мрачностъ на картината. Когато талигата достигнала чякъ до Сарафидевата фабрика, тогава нашите пжтници познали, че пакъ обратно отиватъ за Севлиево.

На святаго Василя, на новата 1873 година, пжтниците осжмнали въ градъ Сивлиево. Тукъ тѣ постоели нѣколко часа до като са отморятъ конете и пакъ тржгнале на пжтъ съ сжщата бжрзина. Въ Ловечъ останали до срѣдъ нощъ. Ни въ тоя послѣдниятъ градъ, ни въ Сивлиево имало вече тѣжки истиндаци. Часътъ на четири презъ нощта по турски, потѣглили тѣ отъ Ловечъ, съ сжщата тайнствен-ность, както и отъ Търново, а на осемъ, пристигнали въ Плѣв-ень. Трѣба да ви кажа, че въ сѣки градъ, раната на Левски е бивала преглѣждана отъ специалисти доктори, или отъ практически турски джерахи. Въ Плѣвень правител-ството доведо одного отъ тие послѣдните, който въ при-

сжтствието на нѣколко отъ горня ржеа ефендета, стара-телно омилъ и преглѣдалъ раната на хероятъ. Ни груби псувни, ни лична ненавистъ, не показвали тѣ къмъ него. Сѣки са считалъ за щастливъ да са приближи до Левски, да му каже нѣколко думи, разбира са, не злобни.

На 2-й Януарий, конвойтъ пристигналъ въ с. Луковитъ гдѣто е преспалъ, а отъ тамъ потѣглилъ за Орхание. Мар-шрутътъ билъ устроенъ така, щото въ тоя градъ пристиг-нали тжмо въ четири часътъ, т. е., въ джлбока полунощъ. Отдавна чакали тукъ 200 души войска, конница, която трѣ-бало да сжпровожда юнакътъ презъ гористите мѣста, пакъ отъ страхъ разбира са, да не стане нападение на конвойтъ отъ страна на комитите. Распорядилъ са така сжщо и Ор-ханийскиятъ каймакаминъ, да отдаде приличните почести на хероятъ, за когото слушалъ толкова анекдоти отъ своите подвѣдомственни заптии и който твжрдѣ често посѣща-валъ повѣренниятъ му каймакамжжъ. До като си починатъ конете, той исходатайствувалъ отъ началникътъ на кон-войтъ да остави на нѣколко минути „комитите“ да влѣзатъ въ конакътъ, за да си отпочинатъ и да са постомятъ въ стаята. Гостолюбивиятъ каймакаминъ не излѣзълъ съ праз-дни ржцѣ предъ тримата гости. Той нарѣдилъ нѣщо като закуска или по нашенски кафалтия. Най-напрѣдъ едно младо кетинче, въ черно алатурка сетре и съ сбржнатъ вратъ, който лащялъ, като брусъ, подало една черна табличка вжрху която имало три готови цигари и три чаши, съ чер-но кафе, които можали да сжбиратъ по сто драма сѣкаква жидкостъ. Левски испилъ кафето, но отъ цигарата са от-казалъ, защото той не употрѣбляване тютюнъ.

Послѣ това, Каймакаминътъ който си кривялъ отдавна устата за да влѣзе въ разговоръ съ хероятъ, захваналъ най-напрѣдъ отъ личните обяснения.

— Тѣбе ли казватъ Василь Ивановъ?; казалъ той и опжналъ брадата си като тютюва.

— Азъ съмъ, отговорилъ Левски.

— А Левски, пакъ на тебе думатъ? повторилъ Н. Благородие.

— Да, на мене,

— А Дияконъ?

— Пакъ съмъ азъ, потвърдилъ Левски.

— Бей! че много имена си ималъ ти, казалъ Кайма-
каминътъ и поклатилъ главата си. — Ти имаше единъ дѣ-
бъръ атъ, какво го направи? прибавилъ той, като че Лев-
ски не билъ арестантинъ, а нѣкой мемлекетъ чорбалжия.
— „Помня тя единъ нѣтъ, когато ся зерна на прѣдѣ ми съ
него и отиде да са не видишъ като орелъ. Очите ми оста-
наха тогава на тоя конь!“

— Минали врѣмена, отговорилъ нашиятъ херой на
тия каймакамски любезности и са обжрналъ на друга страна.

До като това ставало вътрѣ въ конакътъ, на вжнѣ са
приготовлявало дѣятелно, по какъвъ тайнственъ начинъ да
са нарѣди ношната експедиция презъ балканътъ, гдѣто
имало най голѣмъ страхъ за нападение отъ страна на ко-
митите. Били докарани двѣ талиги, които обиколила войската
като стѣна, за да неможе да проникне на около имъ никое
любонично око отъ градътъ. На кой ли е билъ тоя любо-
питенъ, който да са рискува ношно врѣме, да наближи къмъ ко-
нашката ограда, около която прихали хранени коне, све-
тяли цигари, задъ които съ криели мрачни фигури и джн-
кали джлгите кавалерийски сабли! Сичко тоза, зето изъ едно,
гарантирало тайнственностъ на походътъ, но турците съ стро-
ги, когато работата са касас до болчото имъ мѣсто, разби-
рали тѣ значението и важността на оновова, за когото би-
ли испратени. По срѣдъ тие стѣни отъ хора, коне и жжл-
ти винчестери, шесть костеливи ржцѣ, държали нашиятъ
херой подъ мишниците, когото турили въ едната отъ при-
готвените талиги. Заблечете, че това е станало тайно и

отъ двамата му другари, които чакъ до София, незнайли гдѣ
са намира той! Вътрѣ при него, въ сжщата тая талига
влѣзли трима заптии, съ запрегнати пушки, които трѣбало
да държатъ крайщата на сенджирите. На гърбътъ на Лев-
ски билъ наметнатъ заптийски амурлугъ, което така сжщо
имало своето значение. Николчо и Христо били турени въ
друга една талига.

Часътъ на 5 по турски, презъ ношъта, конвойтъ по-
тѣглилъ за София, придруженъ отъ 250 солдати, отпрѣдъ, и
отзадъ страните на талигите. Стѣпванието на хилядата
конски крака по замръзналиятъ пѣтъ тжрсяли земната по-
врхность. Грозно и страшно ревялъ балканскиятъ хребетъ
който заглушавалъ конскиятъ топѣтъ. Сички мжлчели. На
талигаджките даже било запретиено да подеавятъ своите
коне съ обикновенните тѣмъ „хайде и де-е-е!“,.... рано су-
тренъта на 4 и Януарий чясътъ на 12, конвойтъ поздравилъ
калната София. Тукъ Левски билъ отделенъ окончателно
отъ своите двама другари. Разбралъ той вече, че за него-
нѣма спасение, та за това намѣрилъ свободно врѣме да
даде нѣкои порѣчки на Николча Баждрджията.

— Азъ отивамъ вече! казалъ той. — Страшно е да не
пострада и Христо Цоневъ, понеже и него познава Дими-
търъ Общиятъ, а ти ще останешъ свободенъ. Много здра-
ве на сичките братия и приятели. Кажи имъ да ми про-
стятъ, ако въ нѣщо съмъ ги докачилъ и расхрдилъ!... Ка-
жи имъ, че моята обязанностъ бѣше твърдѣ тѣжка. Нега ни-
кой отъ тѣхъ, са не бои защото азъ много повече щя глѣ-
дамъ тѣхъ да запазя. Глѣдайте да земете отъ попъ Крж-
етя комитетските писма и парите, които съ народенъ потъ,
Расправи на Николчо Сиревъ, че 3000 гроша азъ испра-
тихъ за купование на пушки; а другите събрани коми-
тетски пари да имъ тжрси срѣдството, за да са върнатъ
на сиромасите, отъ които съ зети. Колкото за другите ко-

митетски принадлежности, печати, книжа, писма и пр., да имъ тжрси лѣсното да ги испрати на Каравеловъ въ Букурещъ. Тѣ ще да ви потрѣбать пакъ... Сбогомъ!...

Едри сжлзи ся спуснахъ по измѣненото лице на хероятъ, когато той свършилъ.

IV

За Софийското приключение по това врѣме, което наруши атионното спокойствие на Босфорските брѣгове, въ София бѣ испратена нарочна комисиия да изучи и испита работите на мѣстото. Освенъ Мазхаръ паша, въ тая комисиия участвувахе още и единъ нашъ съотечественникъ, познатиятъ по своятъ разваленъ характеръ Хаджи Иванчо Хаджи Пенчовичъ Ефенди, редомъ отъ Русчукъ. Съ неговото изначение въ тая комисиия правителството печелаше двѣ нѣща. Първо, че той като бжлгаринъ, по добръ можаше да ресположи къмъ себѣ си хванатите и набѣдени въ комитаджилжкъ бжлгари, а освѣнъ това и на Европа са запушаше устата, тъй като въ изследованието е имало и бжлгаринъ, който никой нжтъ нѣма да помисли злото (!) на своите сънородници. Второ, че правителството, което познаваше подлата натура на своятъ чиновникъ, че той отдавна тжрси сгоденъ случай да са възвиши въ чинъ, Софийсквото приключение му отваряше нжтъ да достигне за мислите си, т. е., че той ще бжде по строгъ и по недобросжвѣстенъ къмъ обвиняемите, отколкуто самите турци.

Предъ тая комисиия нашиятъ херой говорилъ по смѣло, отъ колкото го видѣхме въ Тжрново. Тукъ той представилъ страданията на бжлгарскиятъ народъ, въ сичката своя голота.

— Ако мене покачите на вжжето, то подира ми ще да ся появять стотина души, по смѣли и по дързостни, говорять той.

Когато извадили Димитра общиятъ срѣзно лицето на Левски, той го заплотъ въ присѣствието на комиссията, за гдѣто предавалъ, като го нарѣкалъ въ сжщото врѣме простъ хайдутинъ. Цѣль единъ мѣсець нашиятъ херой е билъ подложенъ въ София на строгъ испитъ. Питали го не го за хиляди вжпроси, за много лица въ Бжлгария и Тракия, доказвали му документално, че той има участие съ тогова и оногова, но Левски останалъ непоколебимъ въ своята клѣтва. Сичката вина слагалъ на себѣ си и вжобще на цѣлиятъ бжлгарски народъ.

По пространни подробности за неговите испити въ София, ние незнаеме. Лицето, което го е испитвало по сѣка вѣроятность знае най много, живѣе още и до днешенъ день и пакъ въ сѣдиятъ градъ рѣшава сждбата на бжлгарскиятъ народъ, каквото и въ врѣмето на полумѣсецътъ, когато бесяше своите братия. Азъ говоря за Хаджи Иванчо Хаджи Пенчовичъ ефенди, който поднися обѣсваието на хероятъ. Джлго врѣме са мислихъ да поискамъ нѣкои свѣдѣния отъ него, мжчихъ са да забравя миналото, борихъ са въ себѣ си да са премира съ онова начало, че каквото и да прави човѣкъ, ако не е разскрдилъ висшето си началство, отъ което приема заплата, то сичко му е просто; но на пусто. Прѣдстави ми са грозната бесилница, стори ми са, че глѣдамъ сѣнката на покойниятъ, който ми викаше: „не мя осквернявай!“ Не искай помощъ отъ оная ржка, която е оцапана въ моята кржвъ!“...

Освѣнъ това, азъ немога даже да си вжобржзя, че тоя кржстенъ турченъ, това кално кепазе ще да даде добросжвѣстни свѣдѣния, на оногова, който би пожелалъ да научи отъ него нѣщо за послѣдните минути на животътъ, на нашиятъ херой. Той ще да ни са яви най-горѣщиятъ патриотъ, ще да аха и оха, отъ васъ повече, за участъта на юнакътъ когото ужъ сжжалявалъ и на когото ся мжчалъ да спомогне нѣщо.

1883

Рано сутринта на 6-й Февруарий 1873 година, около конакът се забълбжило извжирѣдно движение. На една страна са наръждали на права линия едно отдѣление заптии, облечени и стѣгнати, като да вжрватъ на изтъ. Послѣ малко отъ затворѣтъ излѣзла позорната кола, въ която билъ туренъ нашиятъ херой, забиколенъ отъ стотина щикове и голи сабли. Колата отивала къмъ приготвената вече бѣсилница, но въ лицето на джилатите, на мѣсто радостъ изобразявала са скръбъ. Причината на това била, че на мѣсто гжрчението на юнашкото тѣло, вжрху бѣсилницата, на мѣсто раскривениятъ поглѣдъ на орловите очи, студень и безчувственъ трупъ, безъ никакви движения щѣлъ да повиси, а това не можало да принесе ожидаемото удоволствие на кржвожедните палачи. Трѣба да ви кажа и това, че нашиятъ херой са е самоубиѣ. Щомъ той чулъ решението на комиссията, че ще бжде обѣсенъ, като го вкарали въ затворѣтъ, ударилъ си главата отъ каменната стѣна нѣколко пжти, и са повалилъ на земята безчувственъ. Въ такова положение го намѣрила стражата, когато отишла да го вади за бѣсилницата, той билъ изгубилъ вече чувства, и много малки признаци показвали, че джмната не е оставила още многострадалното тѣло... Смжртните останки на юнакѣтъ сж погребени въ София..... Вѣчно ти памяѣтъ великий мжчениче! Приеми отъ твояѣтъ горѣщъ обожяѣтель настоящитѣ нѣколко рѣдовце...

(Надъ бѣсилницата на Василъ Левски*)

Сбирайте са моми булки

И млади ергене!

Да чуѣте баримъ една

Песень и отъ мене...

Сжбрахте ся. Знайте сега,

Че моята песень

*) Отъ Л. Каравеловъ.

Не весели младо скрдце —

Мерише на плѣсень:

„Слжце ярко, слжнце свѣтло,
Зайди помрачи са;

А ти ясно мѣсечинко
Бѣгай одави са!

Не свѣтете на турските

Кжрвави тирани,

Които сж тѣлата ни

Покрили съ рани;

Не свѣтете на гржцките

Духовни тжрговци,

Които сж изпоѣли

Свойте мирни овци;

Не свѣтете на нашите

Дебѣли Хаджи,

Които сж най пжрвите

Хорски кеседжии;

Не свѣтете на нашите

Кални вѣстникари,

Които сж сжвѣстѣта си

За кокалъ продали;

Не свѣтете на нашите

Писатели черни,

Които сж на турците

Чада мили вѣрни,

Не свѣтете на нашите

Учители крави,

Кои носатъ изгнилъ мозокъ

Въвъ кратуни здрави.

Слжнце ярко, слжнце свѣтло,

Небесно свѣтило!

Не нагрѣвай вѣчь старото —

То е мжртво гнило!

Мѣсечинко виторожко,
 Не свѣти богато
 Надъ гюбрето, надъ боклугѣтъ,
 Надъ хорското блато!
 Сжбирайте своите лучи,
 Раскошно изгрѣйте,
 Надъ младото пролѣтното,
 Свѣтъ Христовъ пролѣйте;
 Освѣтлете Българската
 Бѣсилница свѣта,
 Която е въздигната,
 Отъ ржка проелѣта.
 Туга виси добаръ юнакъ,
 Или млада сила,
 Която е воскресила
 Свойта майка мила,
 Която е пробудила
 Свойто мило племе,
 Ноято е посѣяла
 Пово здраво сѣме.“

Василъ Левски е умрѣлъ на 35-36 години отъ своето рождение. Той имаше почти срѣденъ ржстъ, нжленъ въ снагата, съ извънрѣдно широко чело, съ продълговата приятна физиомония, очи сини, мустаки тжнки, ясно жжлти (почти бѣли), коса тоже жжлта. Отъ по напрѣдъ, до като той не билъ са още компромитиралъ, билъ много по снаженъ и здравъ, но отъ послѣ захваналъ малко по малко да испадва. Той разбиралъ своята важна задача, та за това живѣеше по строги правила. Ракия, вино и тютюнъ не туряше въ устата си; за нѣжния полъ и други земни щастия, дума неотваряше и другиму забраняваше да говори въ негово присѣствие за това. Говоряше язици: Български, Сърбски, Ромжнски и твърдѣ малко турски. По край други-

те свои трудни занятия, той обичаше въ празните си часове да се занимава и съ четяние. Най-много е четялъ въстниците на Л. Каравеловъ, които му носели тайните курриери и „Македонията“ на Дѣда Славейкова. Голѣмите смутове, на които бѣ свидетѣль Бжлгария, три години послѣ смъртта на Левски, една голѣма частъ са длжжи на тоя послѣдниятъ. Ако не бѣше той да сжбуди най-рано заспалилите духове, то ние не щѣхме да имаме Априлско възстание. Участвувахъ въ приготвлението на това послѣдното и видѣхъ до колко народътъ бѣше приготвенъ още отъ врѣмето на покойниятъ Дияконъ, — отъ бащата на апостолите. — Познавашъ ли ти Василя Дияконътъ? Той говореше така и така, казваха селените на сѣкхдѣ, на които изъ памятьта не бѣше изчезналъ още хероятъ.

Въ IV възстанически окръгъ (Панагюрище), апостоли те презъ 1876 год., трѣгнаха на готово изъ нжтеките и старите конаци на Дияконътъ. Нему са длжжи учреждение то на сичемте тайни кжмитѣти изъ Бжлгария, той образува пжрвите бжлгарски борци за свобода и пр. Азъ моля, сички бжлгарски историци, които пишатъ по новата ни история, да си зематъ думата назадъ, когато говорятъ за тайнитѣ комитѣти, че тий били ужъ нарѣдени отъ Раковски и пр. това не е истина. Както Раковски, така и други още нѣкои лица, които сж ходили изъ Бжлгария, съ агитационни цѣли срѣщали са само съ нѣкои по забѣлжжителни пжрвенци, нѣкога и съ владиката, поговоряли изъ мѣжду си, за това и онова, и нищо повече. Массата, сжщиятъ Бжлгарски народъ, нищо положително не е знаалъ за размѣненіето на тая нѣколко думи. Раковски е печатилъ наистинна въ Ромжния и Сжрбия различни балкански закони и прокламации но тѣ сж са чели само отъ нѣколко Ромжнски бжлгари.

На безпристрастниятъ историкъ, разбира са, който ще изучава епохата на Левски, слѣдъ изминуваніето на триде-

сят години, остава да определям приличното място на тоя последниятъ въ страниците на нашъ история. Нему казвамъ азъ просто по тая причина, а тогава само една проклѣтия, може би да са въспоминатъ на ония, които гонили и предавали хероите, когато днесъ, тѣхъ, ги считатъ за „благоразумни и честни граждани“ на пукъ и инакъ, на честното и неокаленото . . . За сега обаче читателите да не тжреятъ отъ мене строго безпристрастна оцѣнка. Колкото и да са предваряхъ да бѣда само простъ тжловател на факти и вѣрни картина, неможахъ да се стжрия, за да не испушна на нѣкои мѣста по двѣ-три думи-моя сжждения и заключения. Не е да не признавамъ вѣдната на тая необективностъ, но що да са чини? — Прости смжртни сме. Въ днешното кално блато, когато е въпросъ въ нѣкои сфери, дали честниятъ мжченикъ за идея и убѣждение, е херой, или подкупениятъ шпионствуещи подлець, който е излжгалъ и бога; въ днешно вѣме казвамъ, когато е страшно да не би на скоро да се учреди орденъ, съ надписъ: „за шпионство;“ когато цѣлятъ свѣтъ нарича Хаджи Иванча, че билъ обикновененъ човѣкъ, Григорий Доростолочервенски — пастиръ, Арнаудова и Севастака — патриоти, — твжрдѣ страненъ ще да бѣде оня скжврѣменикъ, който стисне очи предъ тоя позоръ и извика френетически „да живѣй България! . . .“

Пловдивъ 10 Декемврий 1883 г.

Имената на Г. Г. съдѣлователи:

П Л О В Д И В Ъ

Г. Г. Протоерей Първанъ Стоевъ, Велика П. Първанова.
Минко П. Първановъ, Градски Ком. П. П. Каназирски,
2 Свещ. Петръ Пассаревъ, Нис. Катревъ, Полиц. Коммисаръ Т. Поповъ Пол. Ком. Ст. Петровъ, Т. Бранекъ, М. Славовъ, Л. Георг. Груйовъ, А. Пападатъ, Мих. Андониевъ, Н. Х. Дековъ, Гавраилъ Ангеловъ, Ст. В. Рашковъ, Д. Р. Ханджиевъ, Хр. С. Икономовъ, Г. Нешовъ Серж. Г. Д. Мержановъ, Серж. Вимевъ, У. Оф. Костадинъ Петковъ, Десят. Хр. Николовъ, Серж. П. Ивановъ, Десят. Тодоръ Димовъ, Серж. Майоръ М. Георгиевъ, Серж. Стоянъ Христовъ, Серж. Майоръ Ив. Динковъ, Георг. Манолевъ, Серж. Майоръ П. Стиоиловъ, Павелъ Жишовъ, В. П. Савовъ, Хр. И. Добревъ, Спасъ Цеѣтковъ, М. Г. Михайловъ, Серж. Г. Д. Рашковъ, Ил. Костовъ К. Желѣзковъ, А. Минковъ, А. Първановъ, Ив. П. Няголовъ, Серж. Майоръ Мих. Стойковъ, Серж. Лазаръ Поповъ, Пенчо Баневъ, Рангелъ, Петковъ Т. С. Икономовъ, С. Бабикианъ, Конст. Тодоровъ, П. Д. Черноземски, Ст. Найденовъ, Х. М. Дриновъ, Н. Вѣстя. С. И. Коларовъ, Г. Николовъ, Константинъ Тодоровъ, Л. П. Тютюнджиевъ, Иванъ Н. Анастасовъ Асенъ Деспевски, С. Томовъ, П. Нуриужанъ, М. Х. Гешовъ Златановъ, Иванъ Нешовъ, Делчо Драгиевъ Е. Вонаровски, Павелъ Загорчиновъ, Киро Димитровъ, Иванъ Николовъ, Фр. Стамболовъ, Иванъ Константиновъ, Тодоръ Димитровъ, Илия Димитровъ, П. Р. Малѣевъ 2. Петръ Г. Найденовъ 2. Кръсто С. Удунски, Серж. Майоръ Д. Петковъ, Лазаръ Павловъ, Серж. Майоръ А. Д. Безовски, Н. Николовъ, Петъръ Д. Гутовъ, Петко Х. Христовъ, Т. Алексъ, Серж. П. Дама-

скиновъ, Серж. Хр. Колевъ, Н. Драгановъ, Триндаф. Ангеловъ, Демянъ Филипенко, Димитръ Спасовъ, Георги Атанасовъ, Христо Брайковъ, Симеонъ Христовъ, Василь Генковъ, Райчо Георгиевъ, Христо Йотовъ, Димитръ Ивановъ, Костадинъ Николовъ, Райчо Гнчовъ, Атанасъ Янковъ, Рангелъ Костадиновъ, Василь Къневъ, Нешо Райковъ, Апостолъ Георгиевъ, Авксентий Георгиевъ, Брайко Минчевъ, Личо Атанасовъ, Димитръ Лалевъ, Евсей Осадчукъ, Серж. Янко Божиловъ, Серж. Ст. Станчовъ, Серж. Троянъ Славовъ, Р. Ангелъ Ташовъ, Ученикъ Д. Божиловъ, Христо Пеневъ.

Димитрий Тончевъ, Ив. П. Андоновъ, Г. П. Папучовъ, Христю Павловъ, С. Стойчевъ, П. Т. Грънчаровъ, Н. Груевъ, Ив. Свирачевъ, М. Чв. Манчовъ, Гаврилъ Георгиевъ, С. Лазаровъ, Ив. Нидѣлевъ, Г. Поповъ, Ив. Д. Горановъ, Ат. Рашевъ, Н. Георгиевъ, Б. Саввовъ, А. А. Шоповъ, А. П. Гнчовъ, Хр. С. Ллиловъ, Г. С. Динчиски, Г. Цанковъ Касаповъ Нею Ива. Данчовъ, Сержантъ Майоръ, Нончо Ив. Данчовъ, Сержантъ Д. Милевъ, Георги Тасковъ, Гаврилъ Сотировъ, Ф. Шорбановъ, Ив. Д. Кръстевъ: Цв. Тутманиковъ, В. Шишмановъ, Хр. Ивановъ, Василь Г. Аджаровъ, Тодоръ В. Бахчовановъ, Н. Г. Фурнаджиевъ, Антонъ Димитровъ, Хр. А. Геровъ, А. Димитровъ, Н. Слѣповъ, М. Г. Михайловъ, Т. К. Хиналиянъ, Л. Ив. Гуджовъ, Ар. Г. Янкуловъ, А. Даскаловъ, Ив. Кантарджиевъ, Костадинъ Петровъ, Михалъ Петровъ, Стефанъ янкувъ, Филипъ Мариновъ, Т. Влааковъ, И. К. Х. Ивановъ, Д. Свѣшаровъ, М. Димитровъ, М. Ангеловъ, Ат. Мариновъ, П. Поповъ, Т. Иличъ, Хр. Симовъ, Г. Стефановъ, Т. Ивановъ, Н. П. Керемедчиевъ, Ив. Костовъ, Георги Маневъ, П. Запряновъ, Е. Грубевъ, Д. Даскаловъ, Георги Апостоловъ. Никола и Димитръ Т. Попови, Ив. Н. Бучкувъ, П. Ив. Павловъ, Начо М. Начевъ, Цанго Д. Бояджиевъ, Георги Ататасовъ, Агопъ Атамиянъ, Ох. Шишманъ, Сержантъ Д. Масѣвъ, Кваруирмейстуръ П. Ивановъ, Г. Стойчевъ,

Бричадиръ Спасъ Цанчовъ, Бригадиръ Георги Панамотовъ, Сотиръ Стойковъ, Митю Стояновъ, Иванъ Симоновъ, Сержантъ Иванъ Нетковъ, Бригадиръ Христо Николовъ, Иванъ Атанасовъ, Костадинъ Ивановъ, Сержантъ Н. Х. Пенчевъ, Квартирмейоръ Костантинъ Петровъ, Захарий Маминовъ, Георги Янкувъ, Минчо Костовъ, Лука Рашковъ Рояковъ, Сержантъ С. А. Возиловъ, Бригадиръ Христо Гълъбовъ, Иванъ Христовъ, Сержантъ Атанасъ Ботевъ, Салчо Николовъ, Савва Цопъ Тенчовъ, Георги Петровъ, Никола Тодоровъ, Ставри Костадиновъ, Петко Ивановъ, Сержантъ Петко Димитровъ, Бригадиръ Сотиръ Томовъ, Костадинъ Стояновъ, Георги Анастасовъ Маврака, Г-ца Елена Филипова Перича, Иозо Сарсаковъ, М. П. Икономовъ, Ст. Кръстевъ, Ив. Стояновичъ, Аفلоръ Гисса, Ив. П. Поповъ, Ат. Георгиевъ, О. Ст. Хиндиянъ, Мирчо М. Стояновъ, А. Талмазовъ, Ив. М. Дилловъ, Димитрий Величковъ, П. Стояновъ, В. Ив. Киряковъ, Коста А. Косевъ, Т. Костовъ, Марко Г. Каведжиевъ, Кр. Цоповъ, З. П. Коняровъ, Н. Еневъ, Ив. С. Икономовъ, Петръ М. Зелковъ, В. Костантиновъ, А. С. Каблишковъ, С. Арие, Г. С. Босневъ, С. П. Матѣвъ, Игн. Хр. Каламджиевъ, Цанго Кръстевъ, Петръ Х. А. Шоповъ, Георги Л. Гешовъ, Атанасъ Ц. Волняловъ, Илия Христовъ, Мих. П. Стефановъ, Сава Н. Сжбчевъ, Хр. П. Кисевъ, М. Х. Цочевъ, Стефанъ Д. Мачевъ, Хр. Ст. Сахатчиевъ, Иванъ Атанасовъ, Александръ Русевъ, Иванъ Филчевъ, К. Тоневъ, Ст. Г. Кисевъ, Фердинандъ Шубертъ, Коста Стояновъ, Вечиславъ Яворски, Иванъ Д. Мачевъ, Желю Костовъ.

Майоръ Райчо Николовъ, Киро Ив. Данчовъ, Ив. С. Драгановъ Бригадиръ, Георги Н. Сарафовъ, Ив. Георг. Ковановъ, Георги Стефановъ, Рашко Стояновъ, Никола Стояновъ Чюренски, Ив. Благовичъ, Ат. Стояновъ Чюренски, Ан. Николовъ, Георги Танковъ Ланковъ, Стражантъ Димитръ Мачковичъ, Бригадиръ Наумъ Ив. Арватовъ, Илия Марановъ,

Киро Стояновъ, Тотю Стойневъ, Сержантъ Стефанъ Хрисовъ, Стоянъ Дълевъ Кичуковъ, сержантъ-Майоръ Георги Поповъ, Сержантъ Кръстю Петровъ, Вълчо Боновъ, Сержантъ Георги Лазаровъ, Десятникъ Ив. Илиевъ, Владимиръ Вълконо Иванъ Ланджовъ, Петръ Петровъ, Калчу Стойновъ, Сержантъ-Майоръ Ив. Бойковъ, Подпоручикъ Стоянъ Не-Георги, Хр. Гарибовъ, Борисъ Доспѣвски, Петровъ Пата-новъ, Панделеймонъ Сергенко, Сержантъ-Майоръ Нончо Ивановъ, Сержантъ Продановъ Тимковъ Никола,

Г. Г. Пъручикъ Атанасовъ, Подпоручикъ Л. Сто-яновъ, Подпоручикъ Бѣлчовъ, Х. Панаботовъ, Д. Ку-ловъ, Петко Н. Малѣевъ, Тациковски, Загорчиновъ, М. Пет-ковъ, Ив. Петковъ Жеравицеъ, Г. Т. Кръчмаровъ, С. Слав-човъ Г. Антоновъ, Сержантъ Майоръ Дончовъ. Сержантъ Майоръ Карапировъ, Сержантъ Димитръ Николовъ, Сер-жантъ Майоръ Георг. П. Николовъ, Димитръ Петровъ, Манчо Н. Николовъ, Стоянъ Атанасовъ Сивриевъ, Иванъ Лютовъ.

Г. Г. Богдановичъ т. 5 Козиеркевичъ т. 3 Мартинъ т. 3, П. П. Василевъ, Ж. Ивановъ, Симеонъ Груевъ т. 2, П. Б. Налбантовъ, Ант. Кировъ Стоевъ, Колю П. Вълчовъ т. 2 Колю Димовъ, Филипъ Гърдовъ, Георги К. Бръзановъ, Вълчо Ив. Крусевъ, Бошко Дончовъ, Василь Гайдаджиевъ, Петко Ста-мовъ, Тодоръ Стоевъ, Чону Ст. Яковъ, Ив. Антоновъ, Никола Хр. Поповъ, Френктерзи, Тодоръ Хр. Кжневъ, Н. Ив. Джаад-жовъ, Д. Х. Тлъстевъ, Ив. Л. Голчовъ, Витанъ Ив. Кинковъ, Гавраиль Стичовъ, Георги Генчовъ, Енчо Генчовъ, Марко Ботровъ.

Минчо С. Арзовалджиевъ, Н. Д. Икономовъ, Минко Кьо-севъ, Георги Баневъ Ивановъ, Паско Христовъ, Георги Д. Чобановъ, Ив. Павловъ, Юрданъ Тодоровъ, Христо Тодоровъ, Василь Ивановъ, Иванъ Карамфиловъ, Еимо Ивановъ, Сер-жантъ Майоръ, Лазаръ Геновъ, Тоню Стояновъ, Христо Въл-ковъ, Жѣдско Ивановъ, Велю Христовъ, Бригадиръ Петръ

Русковъ, Ангелъ Тепелиевъ, Бригадиръ Марчо Царевъ, Сер-жантъ Михаилъ Стояновъ, Бригадиръ Якимъ Кжжровъ, Фел-дшеръ Игнатъ Стояновъ, 1й Сержантъ-Петръ Ивановъ, Бри-надиръ Драганъ Гюлевъ, Бригадиръ Христо Атанасовъ, Лазаръ Драгановъ, Петку Ивановъ, Ниеу Колевъ, Димитръ Дончевъ, Митя Гочовъ, Христо Ивановъ, Ганю Георгиевъ,

Гуркова V Часть.

Г. Г. Гавраиль Ангеловъ, Иванъ Стояновъ, Старозагор-чениъ. Михаль Д. Стайковъ, Петко Трифоновъ, Дими-тръ Ставревъ, Атанасъ Мартиновъ, Павелъ Рашковъ, К. Г. Чинковъ, Г. Филиповъ, Борисъ Ив. Пожаровъ, Ненчо С. Ра-девъ, Апостолъ Ставревъ, Коста П. Стрезовъ, Христо Треп-ковъ, Д. Ангеловъ, Ив. Стояновъ, Петръ М. Бъзаничовъ, Ни-кола Димитровъ, Сотиръ Ботевъ, Иванъ Я. Гайдаровъ, Н. Ивановъ, М. Марковъ, Колю Димитровъ, Аргиръ Димитровъ, Димитръ Х. Кожухаровъ, Георги К. Крумовъ, А. Х. Мушо-невъ, Священникъ, Илия Геновъ 2, Спасъ В. Турчовъ 2, Ни-кола Желеновъ 2, Петко Турчовъ, Милю Николовъ, Атанасъ Патевъ учитель, Хр. Димитровъ учитель, Георги Н. Поповъ, Михаилъ Калайджиевъ, Д. Сжбовъ, Атанасъ Цвѣтковъ, Н. Стойковъ, Рашко Недѣлчовъ, Священникъ Т. Буковъ 2, Сто-янъ Божиловъ, Ар. Владиковъ, Петръ Владиковъ, Никола Ге-оргиевъ Поповъ, Петръ Геновъ, Георги Хр. Тотевъ, Тома Г. Чолаковъ, Владимиръ Тодоровъ 2 т.

Каршеяна.

Г. Г. Христо В. Търневъ, 2 т. едното за Г-на Мустафа Дос-патски, Ламбри Костадиновъ 2 т. Янко Айватюлиевъ, С. В. Търневъ 2 т. едното за с. Царцово, Петръ Гатевъ, Петръ Костадиновъ. Капитанъ, Поручикъ Цариградски, Тодоръ Д. Читаковъ, Братия Ат. Хр. С. К. П. Търневи Братия Д. М. Таско-ви, Хр. Георгиевъ Събовъ, Димитръ Е. Карагъзовъ, Рангелъ Христовъ, Григоръ Васильовъ.

Ученици отъ Реалната Гимназия въ Пловдивъ.

Отъ VII й Класъ

Георги Благоевъ Е. Балтовъ П. Ранковъ Петровъ, Тодоръ Кацаровъ, Евтимъ Манахоловъ, В. Стефановъ, Бого Петровъ, Н. Т. Боботановъ, Никола П. Брайковъ, Т. Ив. Мумджиевъ, Хр. П. Николовъ, Нилола П. Долевъ, Ст. Петровъ, Ст. Димовъ, Д. Хр. Марковъ, Т. Кожухаровъ, С. Симовъ, Хр. Ил. Мангжровъ, Н. Начовъ.

Отъ VI й Класъ

Лука Доросиевъ, Петко Бр. Шушуловъ, Георги М. Ботушаровъ, Петко Вълчановъ, Златанъ Х. Златановъ, Хр. Н. Ненчовъ, Генко Морхоловъ, П. Павловъ Стефанъ Цоневъ, Борисъ Мичковъ.

Отъ V Класъ

Димитаръ Минковъ, Петко Попъ Тодоровъ, Ангелъ Щ. Бъчеваровъ, Цанчо Павлоъ Бозовъ, Павеъ Н. Лютовъ, Илия Димовъ, Ив. Ст. Китайковъ, Петръ Атанасовъ, Грую Юруковъ, Костант. Малеевъ, Никола Запряновъ, Антонъ Кескиновъ, Ст. И. Торомановъ, Д. Н. Шипковенски, В. Караминевъ, Д. Ивановъ, Д. Лачковъ, Юсифъ Н. Раковъ, Димитръ Савлековъ, Димитръ Ванчовъ, Стефанъ П. Андрѣевъ, Иванъ Караджовъ, Дечо Е. Ботушаровъ, Г. Поповъ, Г. Томчовъ, Д. П. Бойчовъ, Петръ Ставревъ, Василь Вапцаровъ, Димитръ Х. Анастасовъ, Хр. В. Славчовъ, Павелъ Лукановъ, Димитаръ Рачевъ, А. И. Папукчиевъ, Георги Л. Малеевъ, Христо Златковъ, Христо Ивановъ Добревъ.

Отъ IV Класъ

Геор. Ив. Сарафовъ, Ст. Ив. Караджовъ, Георги П. Ковачовъ, Марко Н. Минтовъ, Боянъ Ангеловъ, Я. Хиковъ, Хр. Караначовъ, Павелъ Дековъ, Стоименъ Шоповъ, Драгой В. Говедаровъ, Георги Нешовъ, Димитръ Стоиловъ, Иванъ Таневъ, Иванъ Калчовъ, Василь Дечовъ, Хр. А. Куюмджиевъ, Илия Николовъ, Петко Т. Лазаровъ, Носифъ Х. Грозевъ,

Цвѣтко Кунчовъ, Иванъ Георгиевъ, К. Начевичъ, Тодоръ Ивановъ, Димитръ Димовъ, Иванъ Филиповъ, Хр. Ташковъ, Георги П. Дбяновъ, Антоанъ К. Вапцаровъ, Костант. Хр. Пунджевъ, Стефанъ Д. Сбряковъ, Хр. А. Гайдаджиевъ, Василь Ан. Стаматовъ, Стеф. М. Аджаровъ, Костадинъ Мичевъ, Д. Н. Николовъ, Атанасъ Матеевъ, Щ. П. Цикаловъ, П. Цоневъ, Ив. Бояджиевъ, Ив. Х. Ламбревъ, М. Багъровъ, Дечко Бояджиевъ, Н. Г. Шишеджиевъ, Антонъ Василевъ, Никола Стояновъ, Христо Георгиевъ, Л. Х. Василевъ, Димитръ Цанковъ, А. И. Зидаровъ, С. Г. Овчаровъ, Г. Д. Шойлековъ, Жеко Жековски, Антонъ Кръстевъ, Г. Н. Вейчовъ, Паисий. Митевъ, Никола В. Кудуковъ, Евстратий Радевъ, Г. Г. Груевъ, Ив. Петковъ, Георги А. Пасаревъ.

Отъ III й Класъ

К. А. Витановъ, Лука Д. Каровъ, Хр. Н. Татарчовъ, Божидаръ А. Василь. П. Водичаровъ, Ан. К. П. Добричковъ, В. М. Видоловъ, Стоянъ Г. Петковъ, Димитръ Георгиевъ, Йовчо Ивановъ Топаловъ, Атанасъ Матѣевъ, Д. К. Николовъ, Костадинъ Мичовъ, Георги Д. Лазаровъ, Нено Минчовъ, Калчо Хр. Дрѣнски, Господинъ Петковъ, Ив. Т. Дѣлчовски, Юрданъ Х. Пеневъ, Т. Д. Дѣлчовский, Славъ Х. Пеневъ, Хр. Т. Крушовъ, Христо Михайловъ, Г. Тр. Терзиевъ, Василь Т. Маврудиевъ, Димитръ В. Мавревъ, Тодъръ Димитровъ, Петръ Хр. Гюлмезовъ.

Отъ II Класъ

Ангелъ Ботевъ, Петръ Ставревъ, Димитръ Х. Анастасовъ, Ив. К. Тошковъ, 2. К. Г. Чичковъ, 2.

Записани отъ Г-на Георг. П. Ковачовъ.

Ученички отъ Дѣвическата Гимназия въ Пловдивъ

Отъ V й Класъ

Христина Г. Фурнаджиева, Рада П. Стефанова, Стояна Илиева, Теофана С. Свѣщарова.

Отъ IV й Класъ

Мария Х. Кодова, Дода С. Симова, Димка С. Денева, Захария Василиева, Мария Господинова, Мария Д. Гичева, Екатерина С. Сарж Иванова, Гана Антонова, Мария Васкова, Стана Бочева, Елена Николова, Петра Гичова, Анастасия А. Личова.

Отъ III й Класъ

Недѣля С. Шилева, Мария Ботушарова.

Отъ II й Класъ

Елена Златарова, Мария Петрова, Живка Ангелова

Отъ I й Класъ

Мария С. Дочова

Ученици отъ Пловдивската Реална Гимназия

отъ VI й Класъ

Славъ Д. Митевъ, Михаилъ Михайловъ, Никола Шинковъ, Никола К. Петровъ, Генко Н. Митовъ, Недѣлко П. Бояджиевъ, Петко Кюлджиевъ, Петко Цѣлковъ, К. Гладичевъ, С. Николовъ, А. Пеневъ, Д. Х. Тоневъ.

отъ V й Класъ

Димитръ З. Стамовъ, Павелъ Гешевъ, Д. Петковъ Демирадевъ, Никола Николовъ, Георги Мэрикинъ, Добри, Чинтуловъ.

отъ IV й Класъ

Б. Петровъ, Н. В. Бакърджиевъ.

Д. П. Машаджиевъ, С. Т. Мечкаровъ, Квартимеисторъ Павелъ Дончевъ, Д. Ивановъ, М. Пановъ, Ив. П. Караминковъ, Ради Ч. Тевровъ, Книгопродавецъ А. Д. Луковъ, 2 Петръ Атанасовъ, Георги Петковъ, Василь Георгиевъ, К. С. Чаушевъ, Петръ Падорта, Д. М. Вамцаровъ, Коста Василевъ, Стефанъ Лудчовъ.

КАРЛОВО.

Георги Ст. Кихайовъ, Павли Стояновъ, Хр. П. Папазовъ, Василь Ивановъ, Христю Коювъ, Михаль Пандовъ, Ив. М. Астарджиевъ, Петръ Янколовъ, Георги Илчевъ, Ил. В. Коюмджиевъ, Стефанъ Везневъ, Никола Христовъ, Георги С. Милковъ, Фурнаджиевъ, Георги А. Гранчаровъ, Хр. П. Стамовъ, Ив. Томановъ, Георги Продановъ, Ив. Г. Кафеджиевъ, Христю Кировъ, Малки Кирео Геновъ, Димитръ Драгановъ, Никола Ив. Бакарджиевъ, Никола Минковъ, Ст. М. Цвѣтковъ, Станю Колювъ, Димитръ Г. Софтовъ, Василь Ст. Поповъ, Стефанъ Николовъ, Ив. Мимковъ Аджаровъ, Мария М. Аджарова, Василь Н. Икономовъ, Василь Ив. Платнарровъ, Хр. Ив. Хаджиевъ, Хр. Б. Загорски, Д. Н. Консуловъ, Н. Поповъ, Георги К. Даскаловъ, Ч. Г. Тунтевъ, Х. П. Арадановъ, Я. С. Янколовъ, Георги Димитровъ, Георги Атанасовъ Караивановъ, Киро Николовъ, Захария Георгиевъ, Петръ Георгиевъ, Георги Петровъ, Димитръ Брайковъ, Ив. Гайдажиевъ, Евгения Ив. Бояджиева, Мария Георгиева, С. Пиронковъ, Ученическо Дружество „Свѣтлина“ Харалампий Д. Ванялж, Стефанъ Ив. Стоевъ, Христю Н. Юруковъ, Хр. П. Бенчовъ, Ив. Ив. Тютюнджи, Григоръ Ив. Фурнаджиевъ, Петръ Сайковъ, Симу Ив. Шишовъ, Братия Донкови, Стефанъ Ив. Морбояджиевъ, Хр. Т. Сахатчиевъ, Галитонъ Никовъ, Т. В. Гайдажиевъ, Ив. К. Конриновъ, Петръ Хинковъ, Петко Поповъ, Хр. Колювъ Жилѣзаръ, В. Караивановъ, Стефанъ Ив. Минчевъ, Георги С. Комсиевъ, Чоню Н. Вѣчваровъ, Гавраилъ Петровъ, Ив. Б. Фърговъ, Павли Цочевъ, М. П. Матеевъ, 2 т, С. Ф. Поповъ, Г-жа К. Димова, Ив. П. Бояджовъ, Стефанъ Димитровъ, Мария Хр. Комондова, Мария Хр. Янколова, Мария Хр. Дочева, Дѣвическо Дружество „Надѣжда.“ Атанасъ Д. Свинаровъ, Никола Генувъ Муховъ, Василь Колювъ Дюлгръ, Атанасъ Кръстиевъ Ржувъ, Атанасъ Т. Бачеваровъ, Кръстю Христиевъ, Спасъ Д. Чанакъ, Хр. М. Джануновъ, Георги Ив. Сѣбовъ, Никола Ивановъ, Петръ Л. Брояновъ, Илия В. Коюмджиевъ, М. Ив.

Казанджиевъ, Ив. Н. Мофиковъ, П. Хр. Пулевъ, Гичо Митовъ, Никола Митковъ, Никола Ивановъ Митювъ, Василь Х. Костовъ, Стефанъ Г. Бакарджиевъ, Нидѣлчо Комовъ, Коста Велевъ, Димитръ Петровъ, Мизювъ, Христю П. Димовъ, Христю Чернювъ.

Записани отъ Г. Г. Ив. Е. Тошковъ и Ив. Аджаровъ.

НОВА ЗАГОРА.

Г. Г. Георги С. Шишеовъ, Н. Петковъ, Г. Чимазовъ, М. С. Мухшаровъ, Ангелъ П. Ангелиновъ, Никола М. Начевъ, Б. Атанасовъ, Ив. Т. Златаровъ, Кашеровъ, Д. Атанасовъ, Стана Д. Начева, В. Поповъ, Попъ Костадинъ, Тодръ Димитровъ, Д. Хаджи Вълчовъ, М. Станчева, Руси Желовъ, С. Кангаловъ, П. Николовъ, Никола Ивановъ, Т. В. Турчевъ, М. Минкова, П. Димитровъ, Ненчо Стояновъ, Добри Генчевъ, П. Карабовъ, А. Д. Зотосъ, А. Ризовъ, А. Диамандиевъ, П. З. Чолаковъ, Хр. Бангѣвъ, Р. Т. Сивовъ, Н. Геновъ, К. Баневъ, И. Господиновъ, Георги Славовъ, Н. Начовъ Чераковъ, Г. Марковъ, Попъ Стефанъ, Стефанъ Йордановъ, Петко Коевъ, Дечо Димовъ, Георги Х. Димитровъ, В. Г. Станчевъ, С. Чолаковъ, А. К. Бакаловъ, Никола Д. Арnaudовъ, Пею Банувъ, Димтръ Вахарвъ, А. Тривунъ, Д. Ивановъ, Колю Славовъ, Г. Трифионовъ, Паскаль Христювъ, Михаль Цвѣтковъ, Ан. М. Трухчевъ, Василь Макуливъ, В. Ивановъ Аглоолу, Илиа Учителъ Агловъ, Влаю К. Миховъ, Иванъ Лещовъ, В. Мангъровъ, С. Михайловски,

СТАРА ЗАГОРА

Хр. Т. Дърменджиевъ, М. Стояновъ, Г. В. Морфовъ, П. К. Касабовъ, Д. Кайчовъ, Д. Димчовъ, В. Тошевъ, Ив. В. Дойковъ, Т. Х. Димитровъ, Д-ръ Вазовъ, Д-ръ Стояновичъ, Д. Начевъ, Ст. П. Сливковъ, П. Ивановъ, Г. П. Чолаковъ, Д. Бончевъ, Д. С. Загоровъ, Т. С. Куруиванова, П. С. Христева, Хр. Куртевъ, Г. М. Ивановъ, П. Ивановъ, Ат. Брашнаровъ, Д. Славковъ,

ЧИРПАНЪ

Петръ Николовъ, Недѣлчо Петровъ, Ив. Тачевъ, Товафчи. Начо Колевъ, Цоко Лукичевъ, Николай З. Дачевъ, Петръ В. Райковъ, Запрянь Кировъ, Хр. Х. Ивановъ Крачоловъ, Стойчо Т. Драгневъ, Ст. Д. Къвраковъ, П. К. Кацаровъ, Хр. Петковъ, Х. Пеневъ, Димитръ Кировъ Кръчмаровъ, Михаль Колевъ, Маринъ Наневъ, Учителъ А. Ив. Шиваровъ, Георги Минчовъ, Дамянъ Кировъ, Ив. Ж. Топаловъ, Д. С. Янакевъ, Ив. Р. Кръчмаровъ, П. Ванцаровъ, Хр. С. Праматаровъ, Василь Х. Данчовъ, В. Йерусалимовичъ, Георги Ангеловъ, Гино Колевъ Овчаровъ, Вичо Ив. Каменаровъ, Цана Л. Цекова, Янко М. Ополченецъ, Ради Боевъ, Найдень Ивановъ Калайджиевъ, Еню П. Ивановъ Тютюнджи, Окол. Началникъ М. Коларовъ, Димитръ А. Гинчовъ, Д. С. Грънчаровъ, Л. Нечовъ, Екатерина Георгиева, Свящ. Х. Петръ Аврамовъ, Наню С. Чолаковъ, Нейчо Наневъ, Иванъ Митевъ, Хр. Толовъ, Сержантъ-Майоръ Т. Таралаковъ, Тодоръ Медникаровъ, Никола Д. Калчовъ, П. Т. Кауковъ, Пенчо Ив. Душевъ, Георг. Нейковъ В. Поповъ, С. Ф. Златаровъ, Георги Т. Дишлиевъ, П. Х. Стенановъ, Хр. Дойчовъ, Ив. Сливовъ, С. И. Калпакчиевъ, П. Драгневъ, Пешо Киревъ, Ив. Д. Бакаловъ, А. П. Георгиевъ М. Т. Маневъ, Михаилъ Р. Сливковъ, С. Кокеновъ, Г. Зафировъ, З. Бояджиевъ, М. Миневъ, Ив. Н. Балабановъ, П. Славовъ, К. Матевъ, Панаботъ Петровъ, Ат. Теневъ.

Записани отъ Г-на Т. Турчова.

ВРАТЦА.

Граждани; Г. Г. Цв. К. Кадърмаковъ, Саво Медникаровъ и Апостолъ Томовъ.

Ученици отъ Педагогическото училище.

Г. Г. В. Лещаровъ, Д. Ив. Тодоровъ, П. Ив. Тодоровъ, И. Бенчевъ, Г. Хр. Поневъ, М. С. Поповъ, А. Ив. Маджеровъ, Хр.

вуловъ, Г. П. Бужиловъ, А. Поповъ, Исая Николовъ, М. Гатевъ,
Ат. Ивановъ, А. В. Каракашевъ, Ц. А. Сталиски, Хр. Р. Костовъ,
Г. Видиновъ, Н. Д. Гайдаровъ, Григоръ Лазаровъ, П. Пета-
ларевъ, Хар. П. Байкушевъ, Ив. Радойчевъ, Христо Драгановъ,
Алексейевъ Александръ, Драганъ Я. Клисаровски.

Ученици отъ Вратчанского народно училище.

отъ III Класъ.

Игнатъ Ц. Поповъ, Ив. В. Новееришки, Ив. М. Николовъ,
Петръ Дуграмаджиевъ, Кр. Митевъ, Д. П. Наковъ, Ив. М.
Ниновъ, Т. И. Вълмустаковъ, П. Пончовъ,

Отъ II Класъ.

И. Н. Мариновъ, К. Д. Първановъ, И. Н. Поповъ, Дочо Ц.
Дочевъ, Н. Тошевъ, Д. Г. Дилковъ, Ц. П. Кръстевъ, Д. Ата-
насовъ.

Отъ I Класъ.

Ив. В. Ивановъ, Илия Ивановъ, Хр. Костовъ.

Учители отъ Вратч. Народно Училище.

Г-нъ Симионъ Стойковъ.

Учителки отъ Вратчанското дѣвическо Училище.

Г. Г. Мария Вълкова, А. Трохнинска, Мария П. Трифонова.

Записани отъ М. Гатева.

СЛИВЕНЪ

Г. Г. Воденчатовъ, Д. И. Сѣряковъ, Ив. Анастасовъ, Ст.
Николовъ, Георги П. Костадиновъ, Александръ С. Матѣевъ,
Никола Димитровъ, Стефанъ Ивановъ, М. А. Пенковъ, Н. Же-
лѣзковъ, Димитръ Василевъ, Д. Ж. Каптарджиевъ, Ради Ге-
оргиевъ, С. Джуджевъ, Ив. Георгиевъ, Д. Василевъ, Ив.
Гюлмезовъ, Г. Тодоровъ, Т. Райчовъ, Хр. Сѣббевъ, Д. Кур-
тевъ, Мина Д. Чаушовъ, Д. Пехливановъ, П. С. Задгорски
В. Душлевъ, Г. Падаровъ, П. Д. Вълчановъ.

За погрѣшитѣ, които по независящи отъ насъ причи-
ни са възникнаха, молимъ извенение отъ Читателите.